

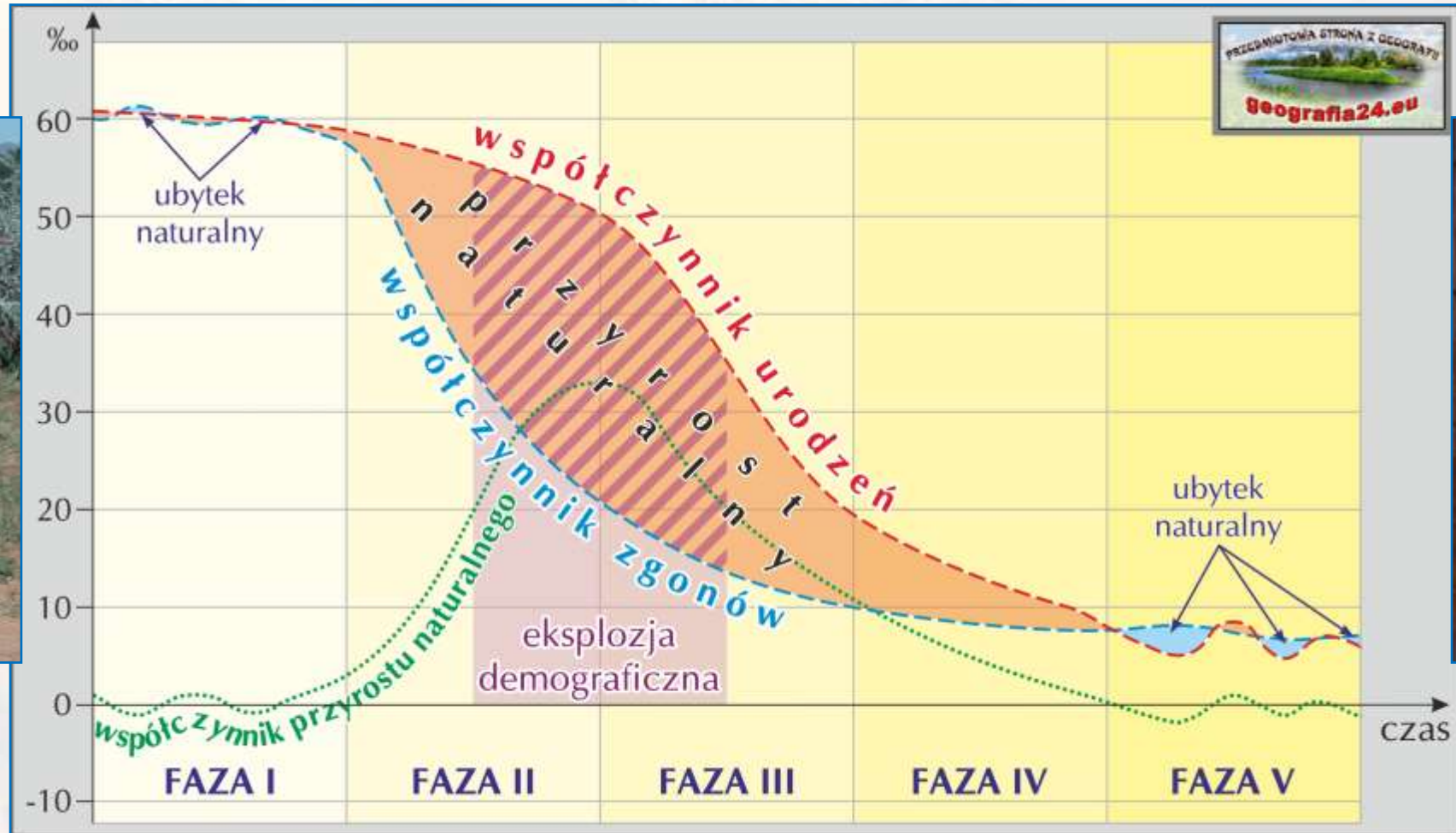

II. Ludność i osadnictwo

2. Rozwój demograficzny

Teorie rozwoju społeczeństwa – fazy przejścia demograficznego

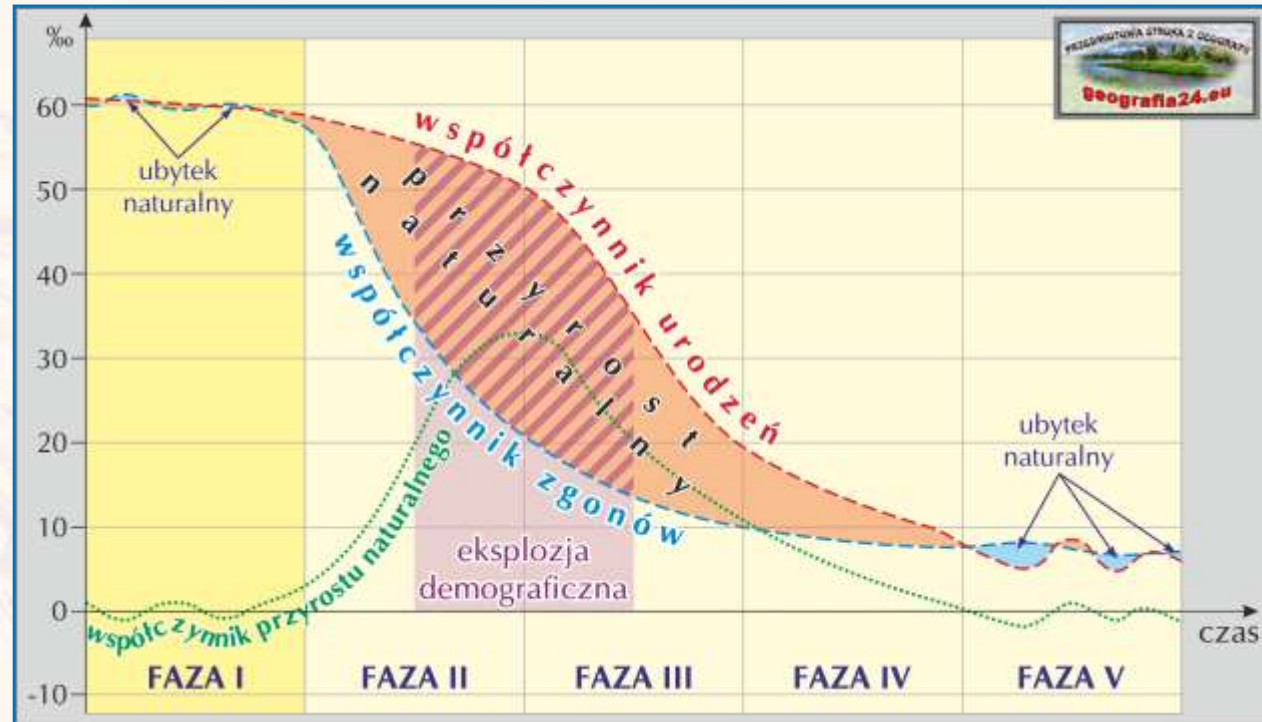
- Badania odnoszące się do ewolucji poszczególnych społeczeństw doprowadziły do powstania wielu teorii próbujących wyodrębnić prawidłowości występujące na poszczególnych etapach ich rozwoju,
 - np. długoletnie analizy wartości współczynników urodzeń, zgonów, przyrostu naturalnego umożliwiły opracowanie tzw. **modelu przejścia demograficznego**.
- Przedstawia on 5 kolejnych typowych faz rozwoju społeczeństw – **faz przejścia demograficznego**.

I faza - pretransformacyjna

→ W **I fazie** urodzenia i zgony utrzymują się na bardzo wysokim poziomie (współczynniki urodzeń i zgonów wynoszą około 60‰), zaś przeciętna długość trwania życia nie przekracza 45 lat.

- Średni współczynnik dzietności sięga ponad 6 dzieci na 1 kobietę w wieku rozrodczym (brak kontroli urodzeń).
- Liczba ludności w tej fazie zwykle nieznacznie wzrasta, choć mogą także występować okresy, w których:
 - **liczba urodzeń = liczbie zgonów** (występuje tzw. **reprodukcja prosta**, w której **przyrost naturalny = 0**),
 - **liczba urodzeń < liczby zgonów** (występuje tzw. **ubytek naturalny**, w którym **przyrost naturalny < 0**),
 - powoduje to spadek ogólnej liczby ludności, a dzieje się to w następstwie: klęsk żywiołowych, klęsk nieurodzaju, słabej opieki lekarskiej, słabej higieny, trudnych warunków życia i wojen.
- Bardzo niski przyrost naturalny (czasem ujemny), wynika przede wszystkim z:
 - braku higieny,
 - braku nowoczesnej opieki medycznej,
 - niedożywienia, a nawet często głodu (np. w czasie susz lub innych ekstremalnych zjawisk pogodowych).

I faza – pretransformacyjna

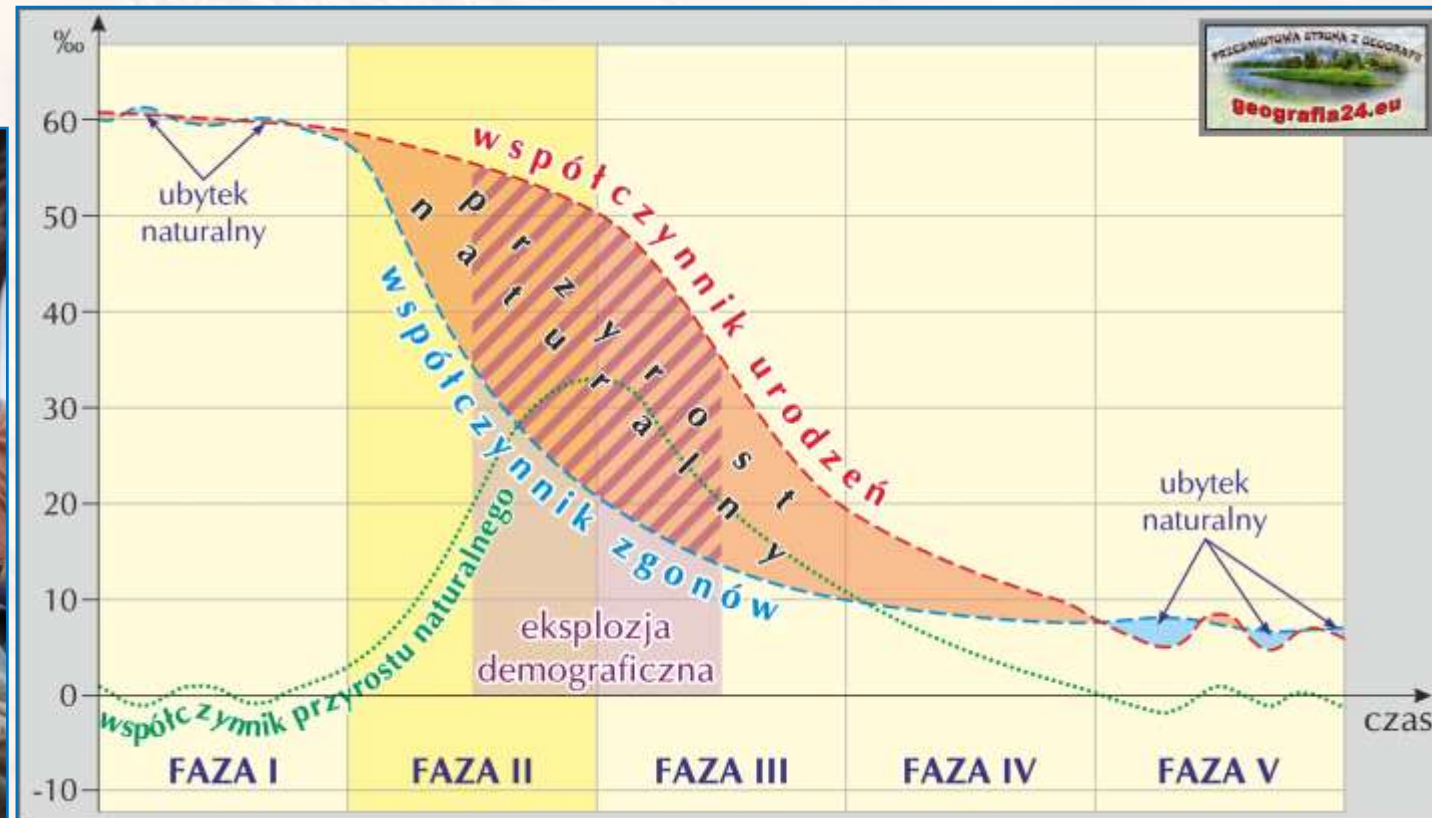
- I faza ta występuje jeszcze wśród nielicznych, najbiedniejszych i odizolowanych od “cywilizacji” ludów plemiennych Amazonii i Afryki (w regionach o niskiej wartości indeksu globalizacji):
 - np. w Etiopii, Czadzie, Burkina Faso, Erytrei i na Nowej Gwinei.
 - W państwach tych często jeszcze prowadzony jest koczowniczy lub półkoczowniczy tryb życia.
 - Ludność utrzymuje się ze zbieractwa, myślistwa i pasterstwa.
 - W Europie faza ta zakończyła się w XVIII wieku, wraz z rozpoczęciem rewolucji przemysłowej.

II faza – wczesnej transformacji

→ W II fazie:

- stopa urodzeń pomimo spadku, dalej pozostaje bardzo wysoka (wynosi około 50-60‰),
 - przeciętny współczynnik dzietności wynosi 6,0-4,5 dzieci na 1 kobietę,
 - wynika to z powolnych zmian obyczajów oraz z dużej liczby kobiet w wieku rozrodczym;
- stopa zgonów szybko się zmniejsza (maleje z blisko 60‰ do około 20‰),
 - spadek stopy zgonów wynika ze stopniowej poprawy warunków bytowych, wyżywienia i opieki medycznej;
- przeciętna długość trwania życia stopniowo wydłuża się nawet do 60 lat (wynosi zwykle od 45 do 60 lat);
- w drugiej części tej fazy rozpoczyna się zjawisko **eksplozji demograficznej**.

II faza – wczesnej transformacji

- Warto zauważyć, że również na początku tej fazy klęski żywiołowe i konflikty zbrojne, podobnie jak pogorszenie koniunktury gospodarczej i warunków egzystencji, mogą doprowadzić do wzrostu liczby zgonów i tym samym okresowego zmniejszenia tempa przyrostu naturalnego.
- Zwykle jednak nie skutkuje to cofnięciem się do I fazy i wydłużeniem czasu przechodzenia przez eksplozję demograficzną.

II faza – wczesnej transformacji

→ W II fazie znajdują się słabiej rozwinięte kraje Afryki, Azji Południowej i Południowo-Wschodniej oraz Oceanii:

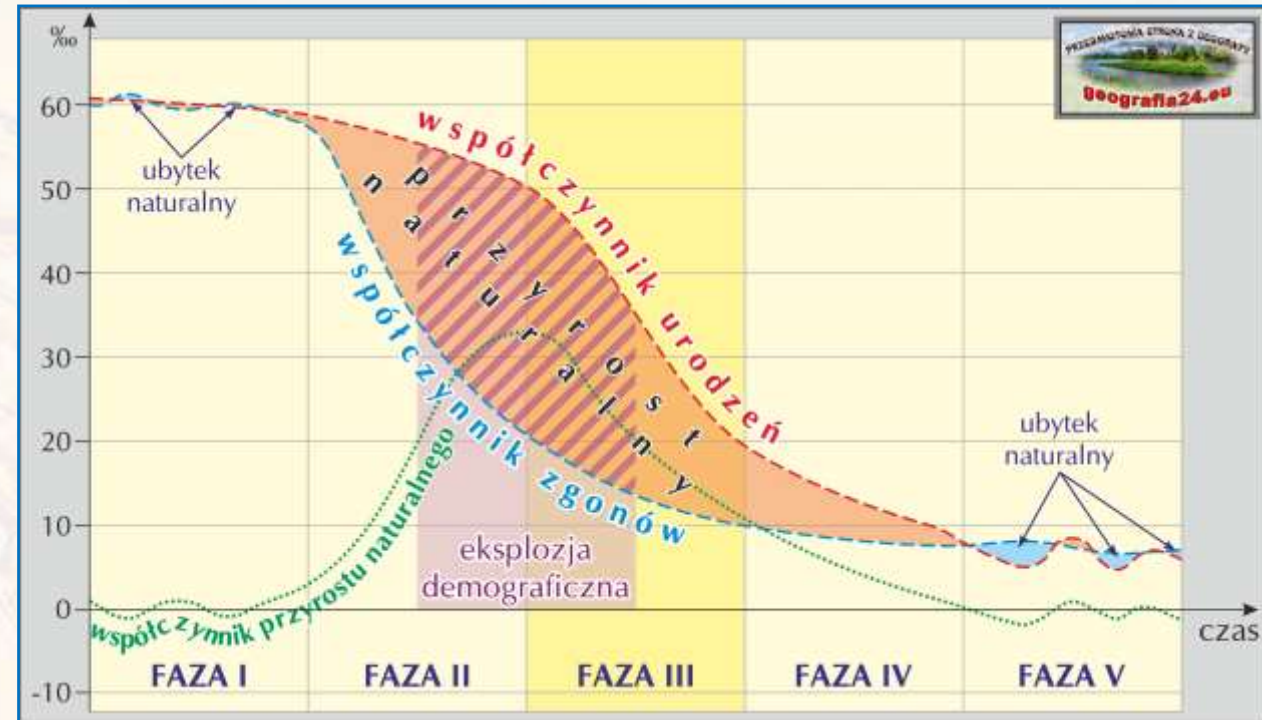
- Wybrzeże Kości Słoniowej,
- Bangladesz,
- Afganistan,
- Pakistan,
- Nigeria,
- Niger,
- Burkina Faso,
- Erytrea,
- Somalia,
- Sudan,
- Uganda,
- Zimbabwe.

III faza – środkowej transformacji

→ W III fazie:

- dalej występuje zjawisko **eksplozji demograficznej** – choć z upływem czasu zjawisko to stopniowo słabnie:
 - na początku tej fazy przyrost naturalny jest bardzo wysoki i wynosi ponad 20‰ (czasem nawet powyżej 30‰),
 - pod koniec jest już znacznie niższy i wynosi już tylko około 10‰;
- stopa urodzeń dynamicznie spada (na początku wynosi ok. 50‰, zaś pod koniec fazy spada poniżej 20‰),
- następuje spadek przeciętnej dzietności przypadających na kobietę w wieku rozrodczym z 4,5 do 3,0 dzieci,
 - wynika to z faktu zmian społecznych – mniejszej ilości rodzin wielodzietnych, wzrostu świadomości odnośnie planowania rodziny oraz chęci społeczeństwa do bogacenia się;
- notowany jest dalszy spadek stopy zgonów, która pod koniec tej fazy stabilizuje się na niskim poziomie (wynosi około 10‰).

III faza – środkowej transformacji

- W III fazie rozwoju demograficznego, w wyniku stopniowej, dalszej poprawy warunków bytowania i opieki medycznej przeciętna trwania życia wydłuża się do 55-65 lat.
- Na samym początku tej fazy mamy jeszcze do czynienia ze społeczeństwami młodymi ze względu na wiek.
- Następnie społeczeństwa w wyniku przemian demograficznych stają się już starzejącymi.

III faza – środkowej transformacji

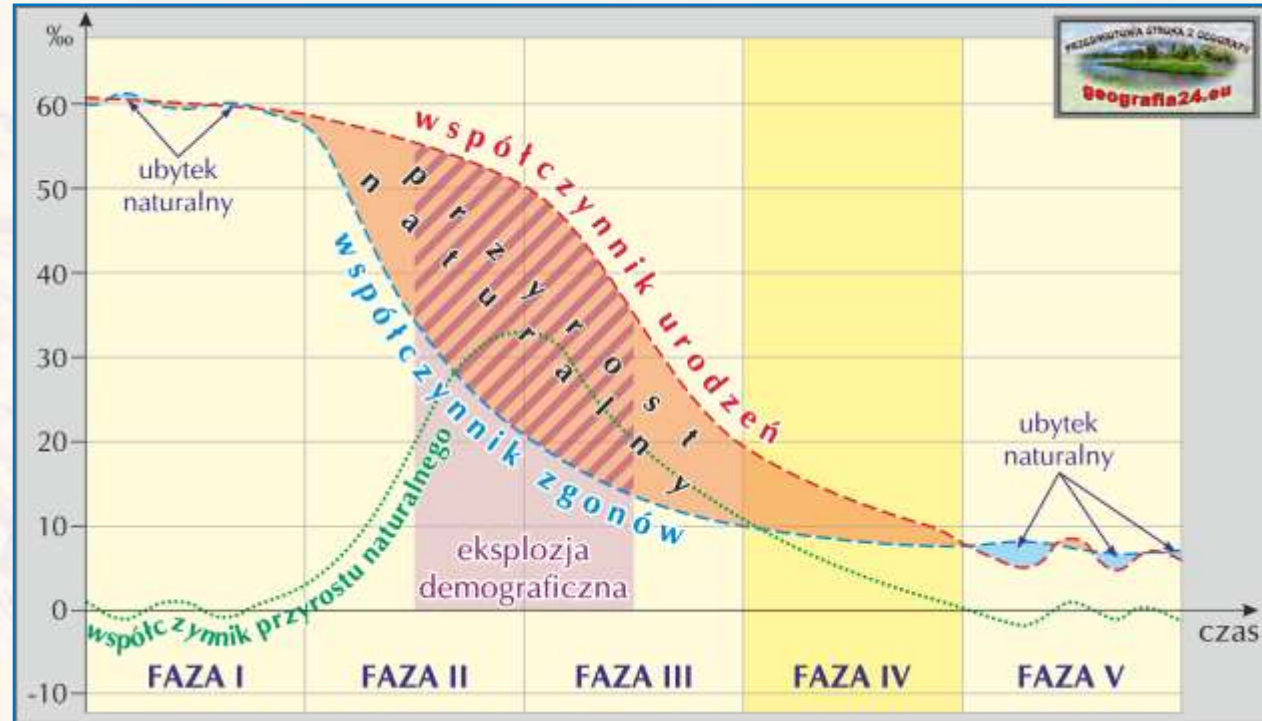
- W III fazie obecnie znajdują się kraje średnio rozwinięte:
 - Chiny (występuje tu duża dysproporcja regionalna – część regionów bardzo słabo uprzemysłowionych (rolniczych) znajduje się w jeszcze w III fazie, zaś regiony dobrze uprzemysłowione weszły już w kolejną IV fazę, a niektóre nawet do V fazy),
 - Indie (koniec III fazy),
 - Indonezja,
 - Brazylia (koniec III fazy),
 - Wenezuela (koniec III fazy),
 - Peru,
 - Meksyk,
 - Egipt,
 - Algieria,
 - Tunezja.

IV faza – późnej transformacji

→ W IV fazie:

- stopa urodzeń zmniejsza się nadal, zbliżając się w końcu fazy prawie do poziomu ustabilizowanej stopy zgonów (zarówno współczynnik urodzeń, jak i zgonów wynoszą nieco poniżej 10‰);
- pojawiają się wyraźne symptomy starzenia się społeczeństwa oraz zmiany obyczajów prokreacyjnych typowe dla społeczeństw bogatych (najpierw wykształcenie i ustatkowanie się, a na końcu dzieci);
- przeciętna dzietność nie osiąga 3 dzieci na 1 kobietę w wieku rozrodczym,
 - model dość małej rodziny : 2+3 (na początku) lub 2+2 (od połowy fazy);
- przeciętna trwania życia przekracza 65 lat,
 - w lepiej rozwiniętych krajach dochodzi, a nawet czasem przekracza 80 lat;
 - współczynnik przyrostu naturalnego zazwyczaj jest na lekkim plusie (do 10‰).

IV faza – późnej transformacji

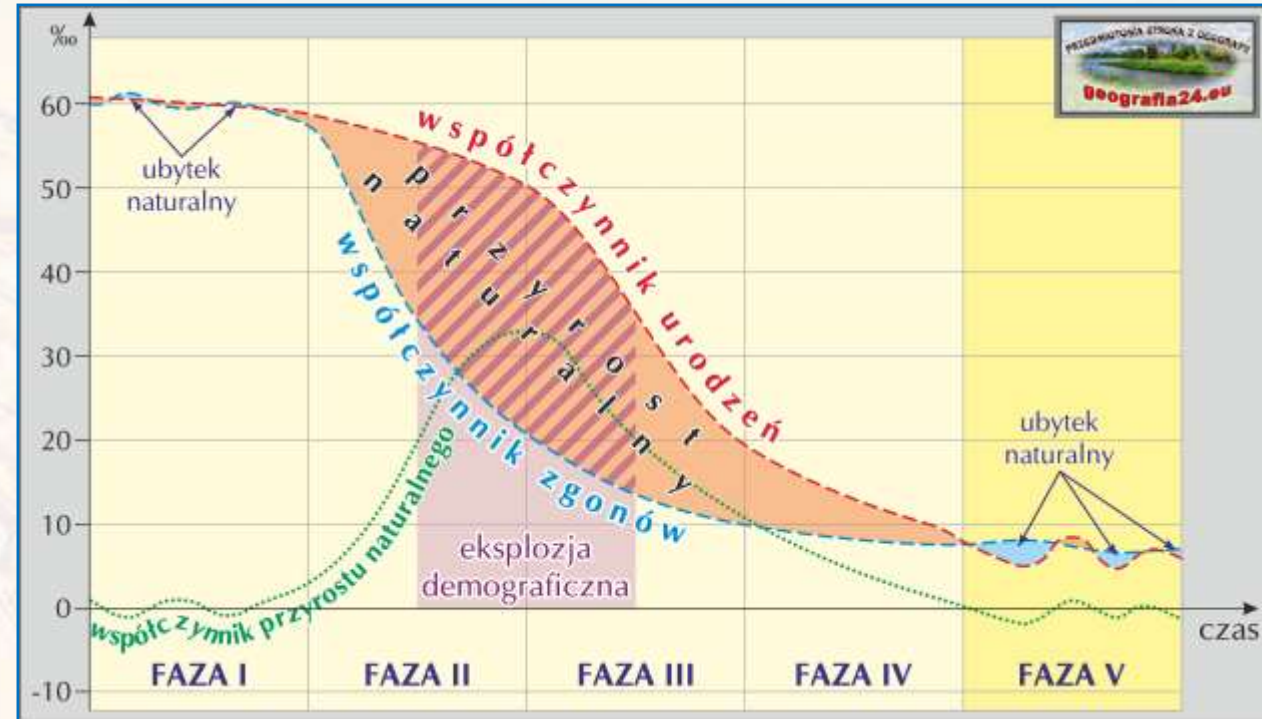
- W IV fazie znajdują się niektóre wysoko i bardzo wysoko rozwinięte kraje:
 - Ameryki Północnej: Kanada, Stany Zjednoczone,
 - Europy: Irlandia, Islandia, Norwegia, Luksemburg, Szwecja, Szwajcaria, Wielka Brytania i Francja,
 - Azji: obszary wyżej uprzemysłowione w Chinach, Indiach i krajach Azji Południowo-Wschodniej,
 - Australia i Nowa Zelandia,
 - kraje te odznaczają się z reguły dużym udziałem imigrantów,
 - często w krajach tych występuje polityka pronatalistyczna oferująca rodzinom:
 - pomoc materialną (szczególnie dla rodzin wielodzietnych),
 - szczególne zachęty dla posiadania dzieci (długie urlopy macierzyńskie, ulgi podatkowe, itp.).

V faza – posttransformacyjna

→ W V fazie:

- przyrost naturalny ciągle lub przynajmniej okresowo jest ujemny lub bliski zeru,
 - stopa urodzeń jest bardzo niska, a nawet może spaść okresowo poniżej stopy zgonów,
- w rezultacie zmniejsza się liczba ludności – występuje **regres demograficzny**,
 - jest on szczególnie wysoki w okresach, gdy w wiek rozrodczy wchodzi roczniki pochodzące z niżu demograficznego występującego w przeszłości;
- w niektórych krajach, w których sytuacja demograficzna i gospodarcza nie jest korzystna może występować tzw. **implozja demograficzna**, czyli zjawisko gwałtownego i znacznego obniżenia przyrostu naturalnego, związanego z postępującym spadkiem współczynnika dzietności (następuje spadek dzietności poniżej stopnia reprodukcji prostej – zapewniającej tzw. zastępowalność pokoleń) – efektem jest spadek liczby ludności.

V faza – posttransformacyjna

→ W V fazie znajdują się obecnie:

- niektóre najbogatsze kraje na świecie (kraje bardzo wysoko rozwinięte gospodarczo):
 - Niemcy, Włochy, Portugalia, Grecja,
 - większość krajów b. Jugosławii: Bośnia i Hercegowina, Słowenia, Serbia,
 - niektóre kraje skandynawskie, np. Szwecja,
 - Japonia i Korea Południowa,
- państwa Środkowej i Wschodniej Europy, które niedawno przechodziły transformację ustrojową, związaną z upadkiem komunizmu,
 - Rosja, Ukraina, Białoruś, Węgry, Rumunia, Bułgaria, Litwa, Łotwa, Estonia i POLSKA,
 - obserwujemy w nich gorsze niż w krajach Europy Zachodniej warunki bytowe,
 - państwa te szybko przejęły od krajów najbogatszych Europy model małej rodziny i pewne wzorce zachowań (dążenia do bogacenia się i kariery zawodowej, egoizm),
 - w większości tych krajów w związku z czynnikami społecznymi, występuje znaczna dysproporcja w liczbie kobiet i mężczyzn – współczynnik feminizacji dla tych państw często przekracza 110,
 - w krajach tych problemem jest nadumieralność mężczyzn w średnim wieku (w wieku 40-60 lat).

Podsumowanie

→ Na podstawie powyższych charakterystyk widać wyraźnie, że faza transformacji demograficznej, którą przechodzi dany kraj, jest na ogół adekwatna do poziomu jego rozwoju.

→ Generalnie:

→ w I i II fazie oraz na początku III fazy znajdują się regiony słabo rozwinięte,

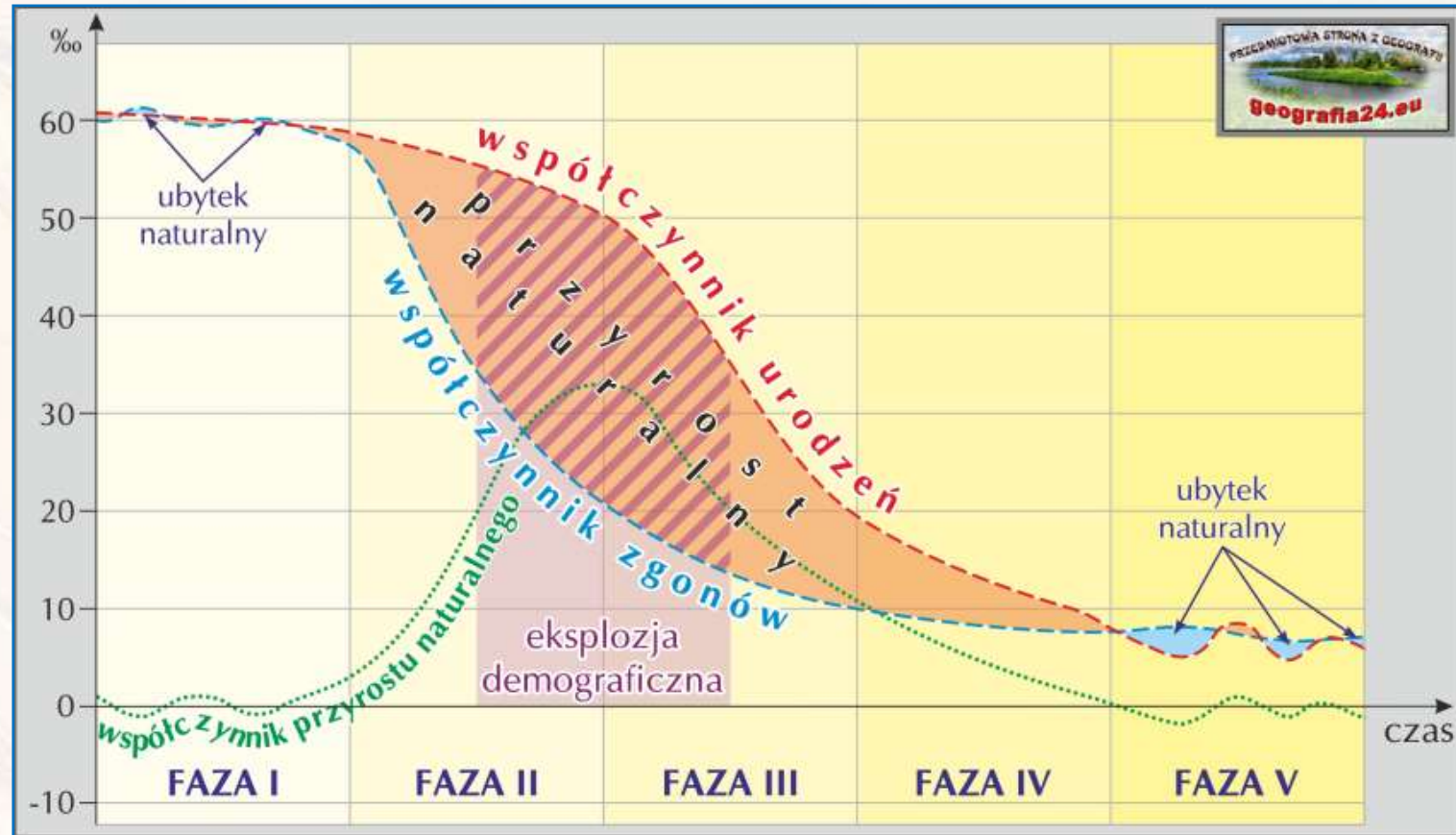
→ w końcu III fazy oraz w IV i V fazie – średnio i wysoko rozwinięte.

→ Zdarzają się jednak odstępstwa od tej reguły, wynikające z dużego zróżnicowania warunków życia poszczególnych grup społecznych, rzutującego na odmienność ich zachowań prokreacyjnych.

→ Przykładem tego są średnio rozwinięte kraje Ameryki Łacińskiej:

→ Meksyk, Argentyna,

→ nadal bardzo prężne demograficznie z racji wysokiej rozrodczości biedoty skoncentrowanej w slumsach wielkich miast.

Model przejścia epidemiologicznego

- Model przejścia demograficznego wiąże się z **modelem przejścia epidemiologicznego**.
- Powstał on na podstawie analizy spadku umieralności wynikającego z korzystnych zmian społecznych i gospodarczych na danym obszarze.
- Zalicza się do nich m.in.:
 - rozwój medycyny,
 - zwiększenie dostępu do szczepień ochronnych,
 - prowadzenie zdrowszego trybu życia.
- **Głównymi przyczynami śmierci w społeczeństwach:**
 - **słabo rozwiniętych** są **choroby zakaźne i pasożytnicze**,
 - np. malaria, cholera, grypa.
 - wiąże się to najczęściej z niskim poziomem higieny, a także słabym dostępem do medycyny;
 - o **wyższym stopniu rozwoju** dominują **choroby cywilizacyjne i degeneracyjne**, czyli wycieńczające organizm,
 - należą do nich m.in. choroby układu krążenia, nowotwory oraz depresje, a do drugich miażdżyca i choroba Parkinsona.

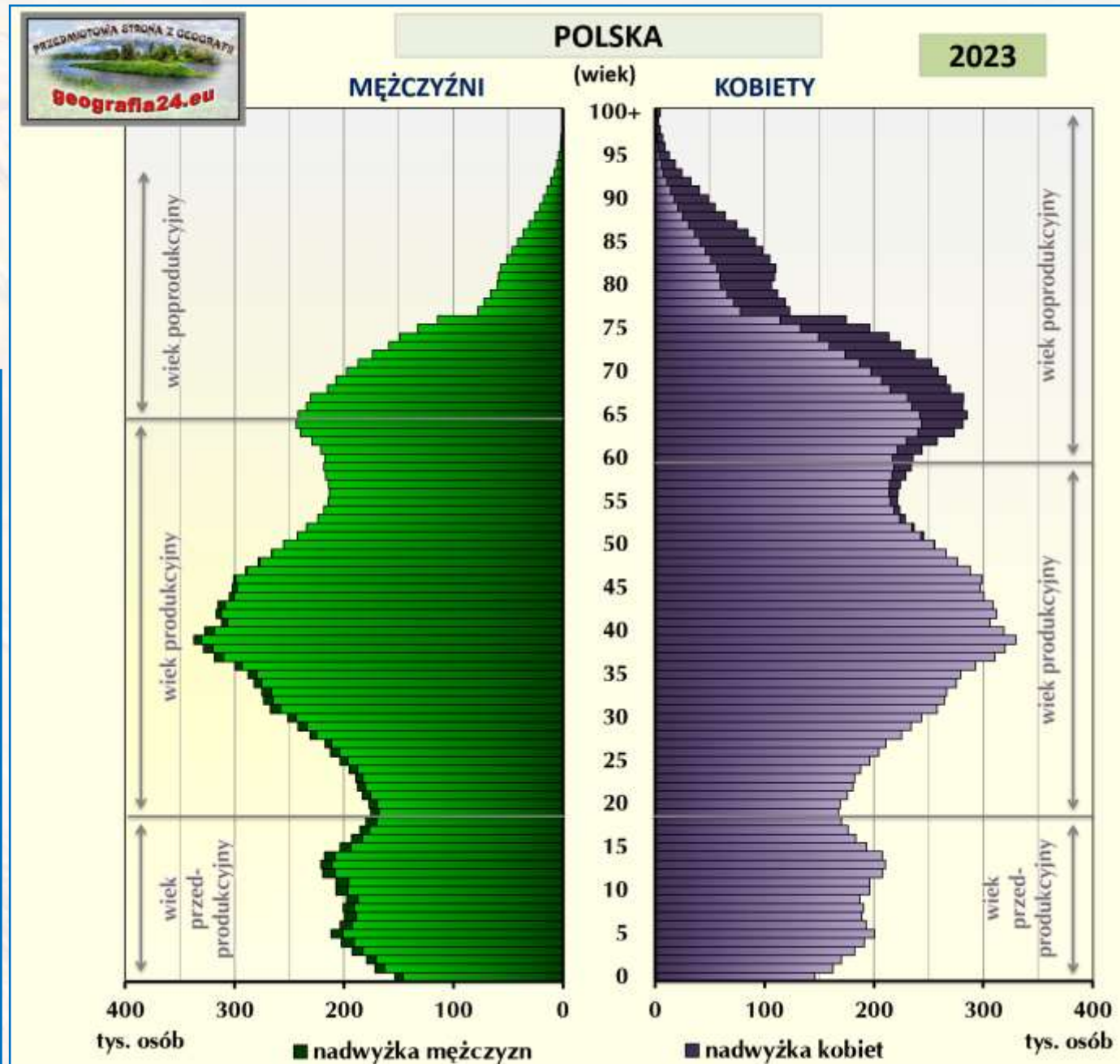
Model przejścia epidemiologicznego

- W nowym modelu przejścia epidemiologicznego wyróżnia się pięć faz:
 - **faza I – głód**, dominowanie wśród izolowanych ludów **chorób zakaźnych**:
 - dżuma, cholera, trąd, czarna ospa;
 - **faza II – cofanie się chorób zakaźnych oraz pasożytniczych**,
 - następuje to w wyniku rozwoju medycyny i higieny,
 - obecna obecnie w najbiedniejszych państwach Afryki;
 - **faza III – dominowanie chorób**:
 - **cywilizacyjnych**: układu krążenia, nowotworowych, alergii, cukrzyc, depresji,
 - **degeneracyjnych – zwyrodnieniowych**: Alzheimer i Parkinsona;
 - **faza IV – cofanie się chorób cywilizacyjnych i degeneracyjnych**,
 - maleje liczba zgonów, chorują głównie osoby starsze:
 - powody: zły tryb życia – jedzenie i mała aktywność fizyczna;
 - **faza V – faza “wyłaniających się” ponownie chorób zakaźnych**,
 - pojawiają się nowe choroby lub mutują już istniejące:
 - AIDS, ptasia grypa, świńska grypa, ebola, koronawirus,
 - powracają zapomniane choroby zakaźne i pasożytnicze:
 - malaria, odra, gruźlica,
 - atakują one głównie osoby nieuodpornione lub w starszym wieku,
 - powodem jest zbyt częste stosowanie leków (głównie antybiotyków).

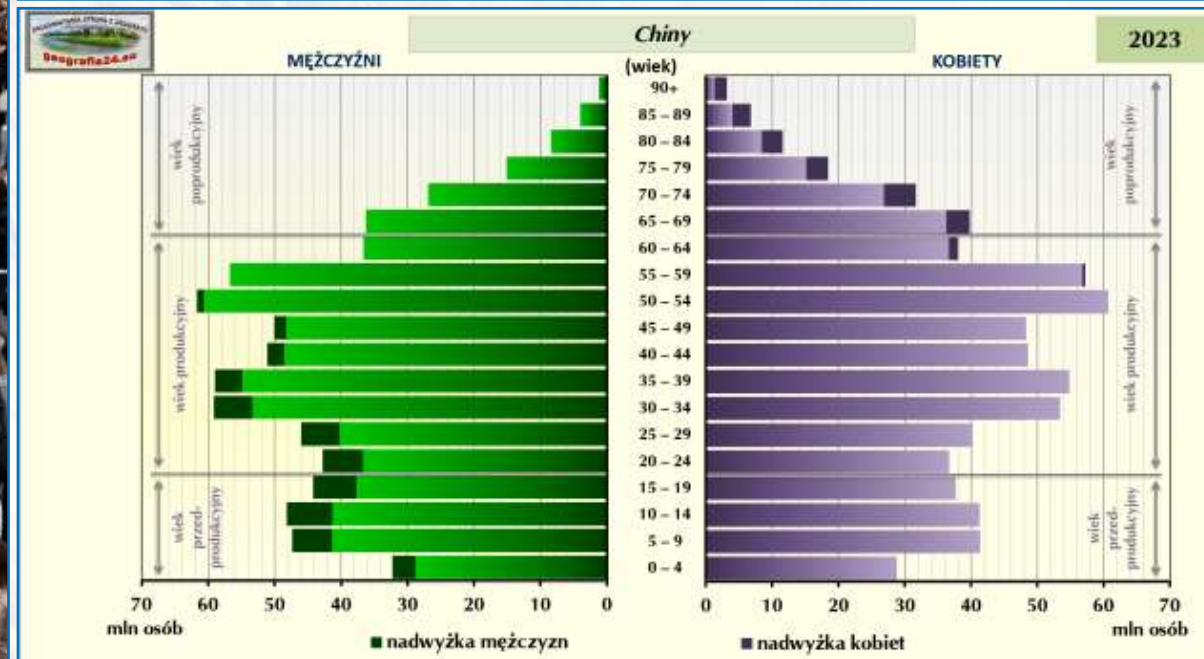
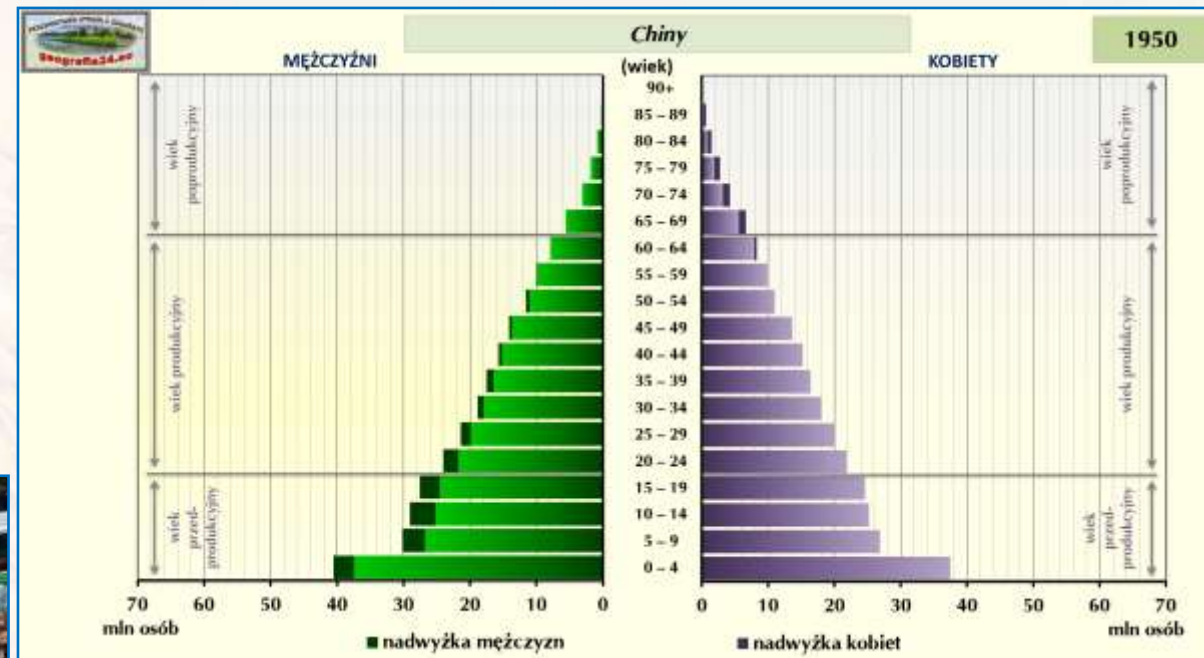
Struktura demograficzna ludności

- **Struktura ludności** – rozkład w całej populacji charakterystycznych jej elementów – grup wieku, płci, stanu cywilnego, wykonywanych zawodów, wykształcenia, miejsca zamieszkania itp.
- Analizy struktur ludności wykorzystywane są m.in. do planowania działań z zakresu polityki społecznej lub zdrowotnej.

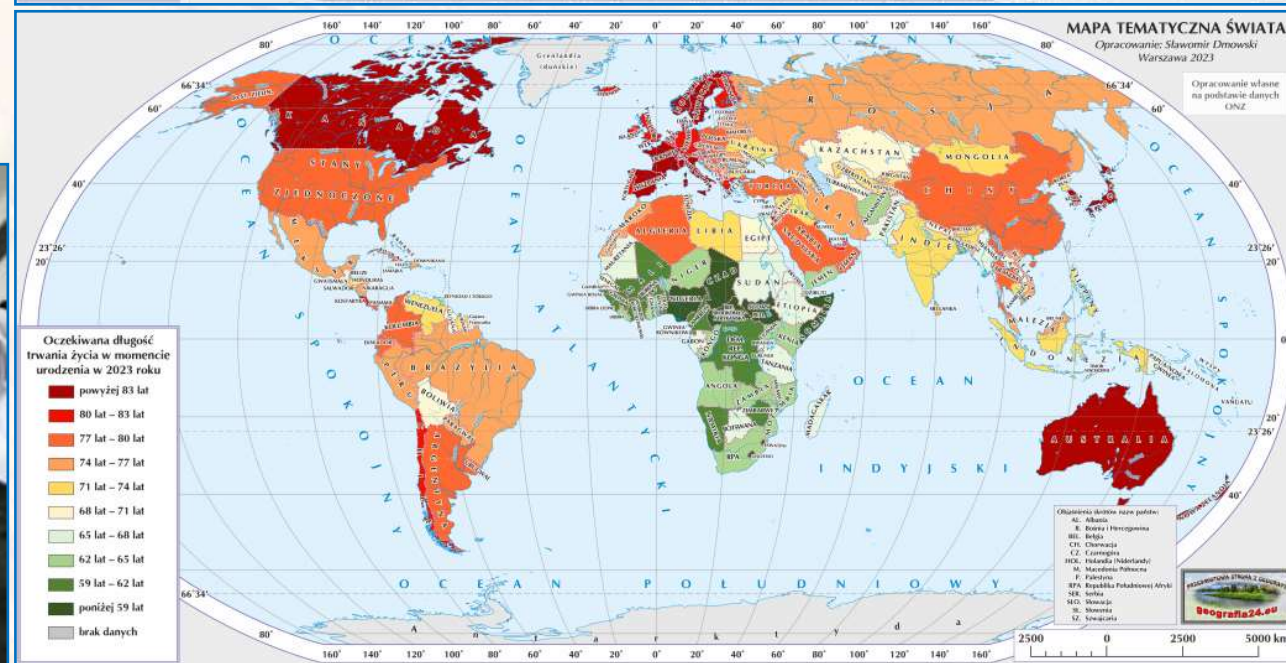
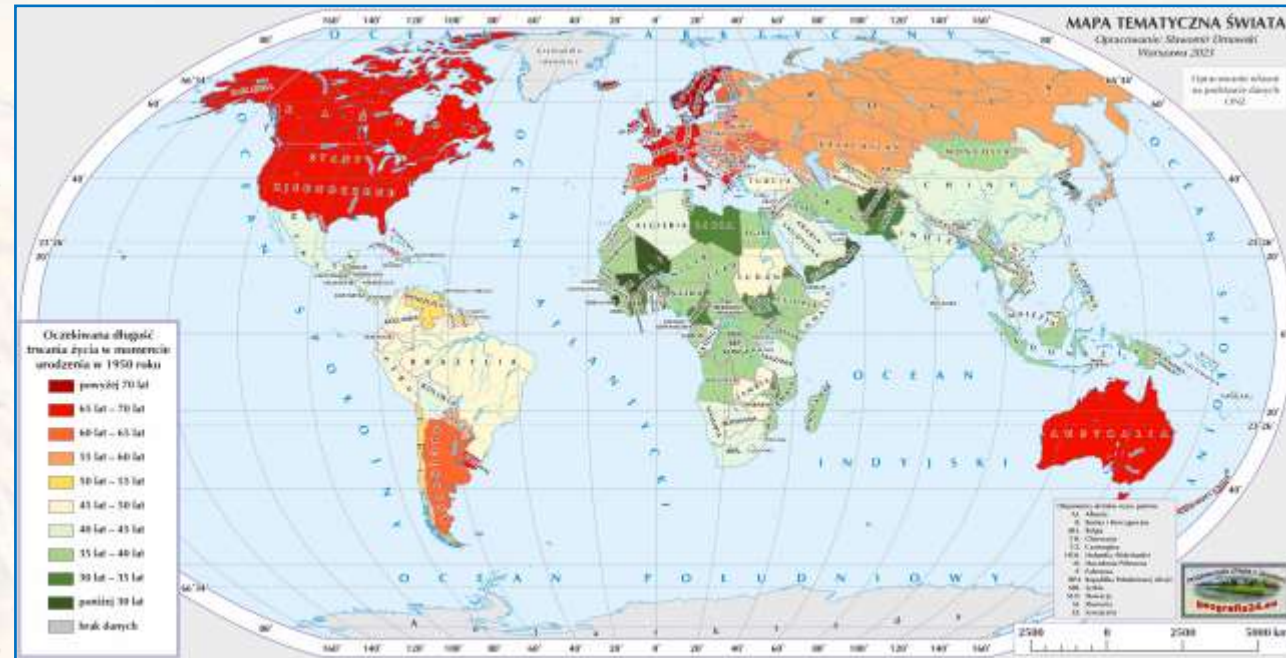
Struktura płci i wieku

- Każdemu etapowi rozwoju demograficznego odpowiada specyficzna **struktura ludności wg płci i wieku**,
 - od której zależą podstawowe procesy demograficzne:
 - przede wszystkim urodzenia i zgony.
 - Znajomość tej struktury jest niezwykle ważna,
 - stanowi bowiem podstawę większości analiz demograficznych.

Struktura ludności według wieku – przeciętna (średnia) trwania życia człowieka

- **Wiek społeczeństwa** uzależniony jest od **przeciętnej długości trwania życia** człowieka, która wzrasta.
 - Wskaźnik ten jest równy **oczekiwanej długości trwania życia** (**oczekiwanej dalszej długości trwania życia**) **ludności w momencie urodzenia (w wieku 0 lat)**.
- W epoce kamiennej (35-40 tys. lat temu) oczekiwana długość trwania życia w momencie urodzenia nie przekraczała 18-20 lat.
 - Na początku naszej ery człowiek żył około 22 lata.
 - W średniowieczu – przeciętnie 33 lata.
 - W połowie XX wieku – około 50 lat (w czasie II wojny światowej uległa ona obniżeniu).
 - Obecnie przekracza ona już 73 lata i dalej rośnie.

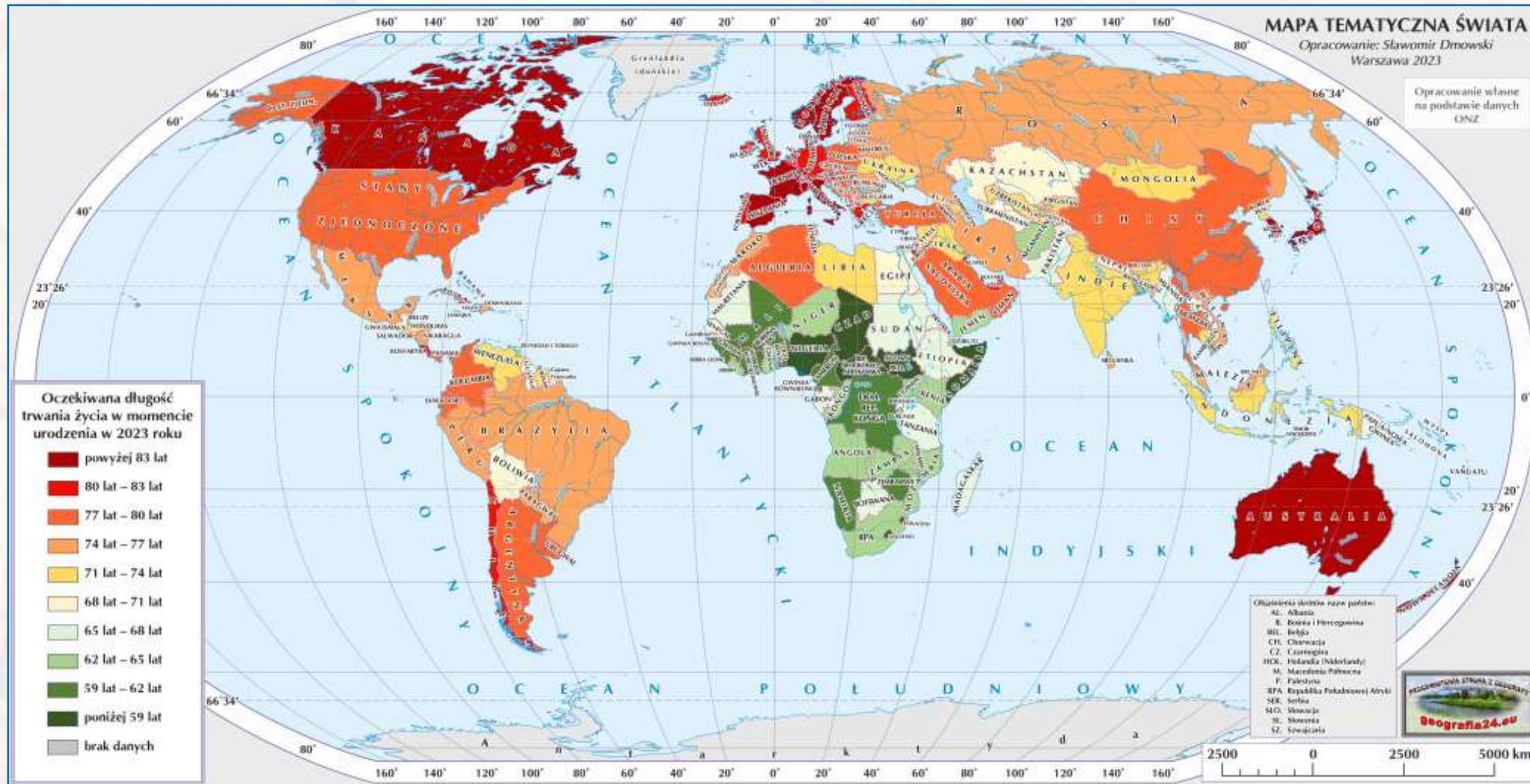
Struktura ludności według wieku

- W 2023 roku **średnia oczekiwana długość trwania życia w momencie urodzenia** na świecie szacowana jest na około **73,4 lat** (wg danych ONZ).
- Należy jednak podkreślić, iż wartość ta jest mocno zróżnicowana zarówno dla państw i regionów świata, jak i dla struktury wg płci:
 - **regiony bardziej rozwinięte: 80,3 lat,**
 - **regiony mniej rozwinięte: 71,9 lat.**
- Wg kontynentów/regionów świata:
 - **Ameryka Północna: 80,1 lat,**
 - **Australia i Oceania: 79,3 lata,**
 - **Europa: 79,5 lat,**
 - **Ameryka Środkowa i Południowa (Ameryka Łacińska z Karaibami): 75,8 lat,**
 - **Azja: 75,0 lat,**
 - **Afryka: 63,0 lata** (tu wciąż jest najgorzej!).

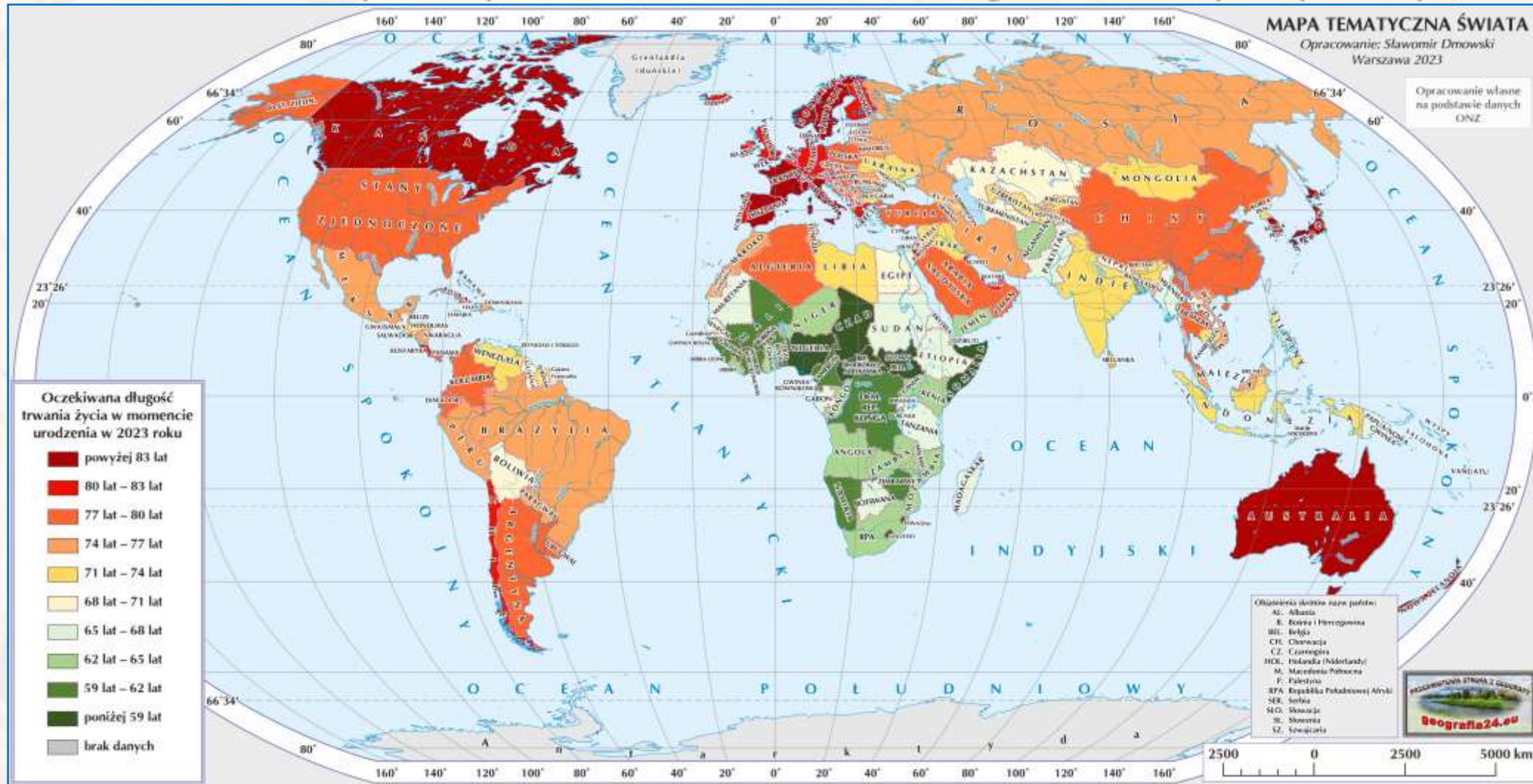
Oczekiwana długość trwania życia w momencie urodzenia wg ONZ

- Mieszkańcy krajów dobrze rozwiniętych żyją znacznie dłużej niż krajów rozwijających się.
- Najdłużej żyją mieszkańcy Monako, Japonii, Lichtensteinu, Szwajcarii, Singapuru, Włoch, Korei Południowej, Hiszpanii, Malty, Australii, Andory, Szwecji, Norwegii, Izraela, Francji, Nowej Zelandii i Kanady – ponad 83 lata.
- Średnia oczekiwana długość trwania życia w krajach rozwiniętych ustawicznie wzrasta.

Oczekiwana długość trwania życia w momencie urodzenia wg ONZ

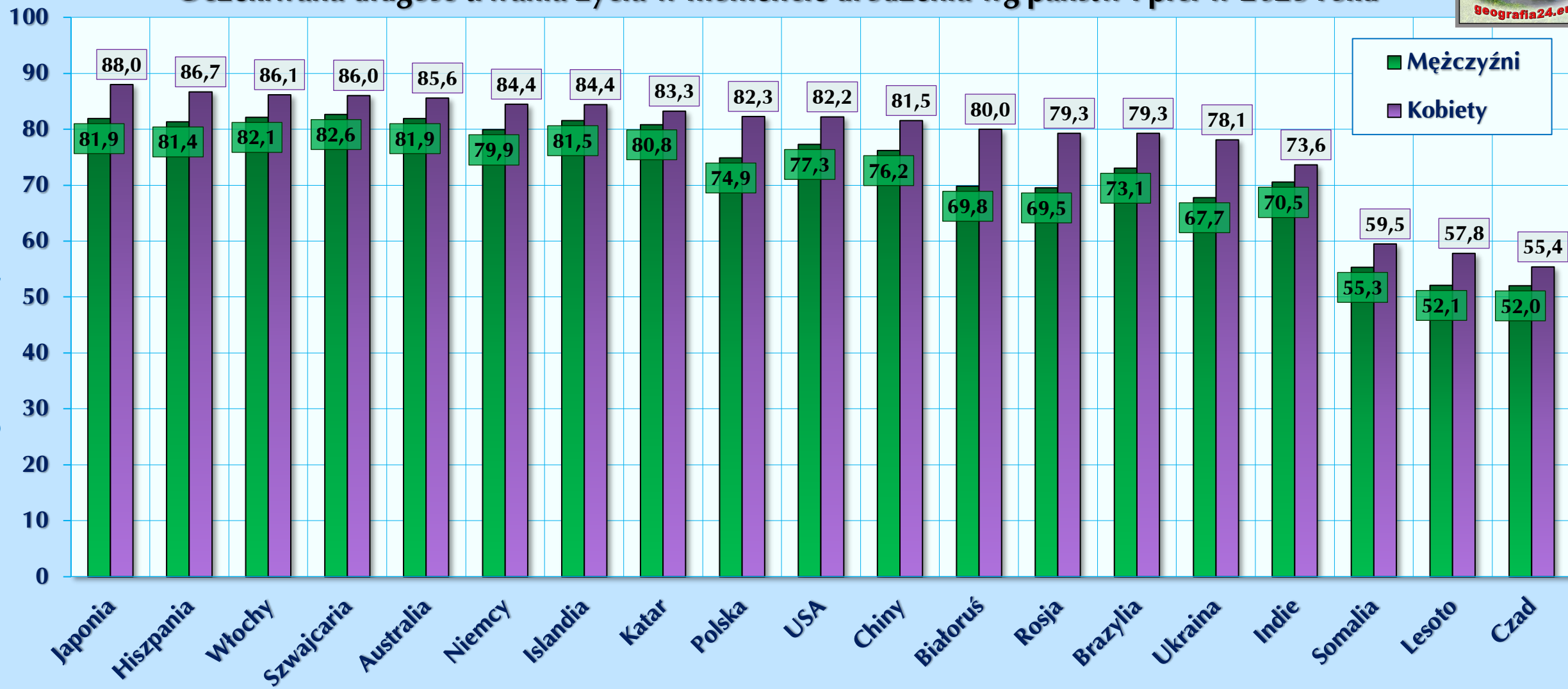
- W wielu krajach Afryki (m.in.: Mali, Kamerun, Gwinea Równikowa, Gwinea Bissau, Wybrzeże Kości Słoniowej, Sudan Południowy, Somalia, Sierra Leone, Nigeria, Lesotho, Eswatini, Czad, Republika Środkowoafrykańska) średnia długość życia jest niska – m.in. ze względu na AIDS i opóźnienie cywilizacyjne – wynosi poniżej 65 lat.
- Jednak nawet i na tym kontynencie wartość oczekiwanej długości trwania życia systematycznie wzrasta.

Oczekiwana długość trwania życia w momencie urodzenia wg danych ONZ

- Długość życia w odniesieniu do płci wykazuje zróżnicowanie – kobiety żyją prawie wszędzie dłużej od mężczyzn.
- W krajach lepiej rozwiniętych różnica ta jest z reguły mniejsza, niż w krajach słabiej rozwiniętych (ale nie zawsze).

Oczekiwana długość trwania życia w momencie urodzenia wg państw i płci w 2023 roku

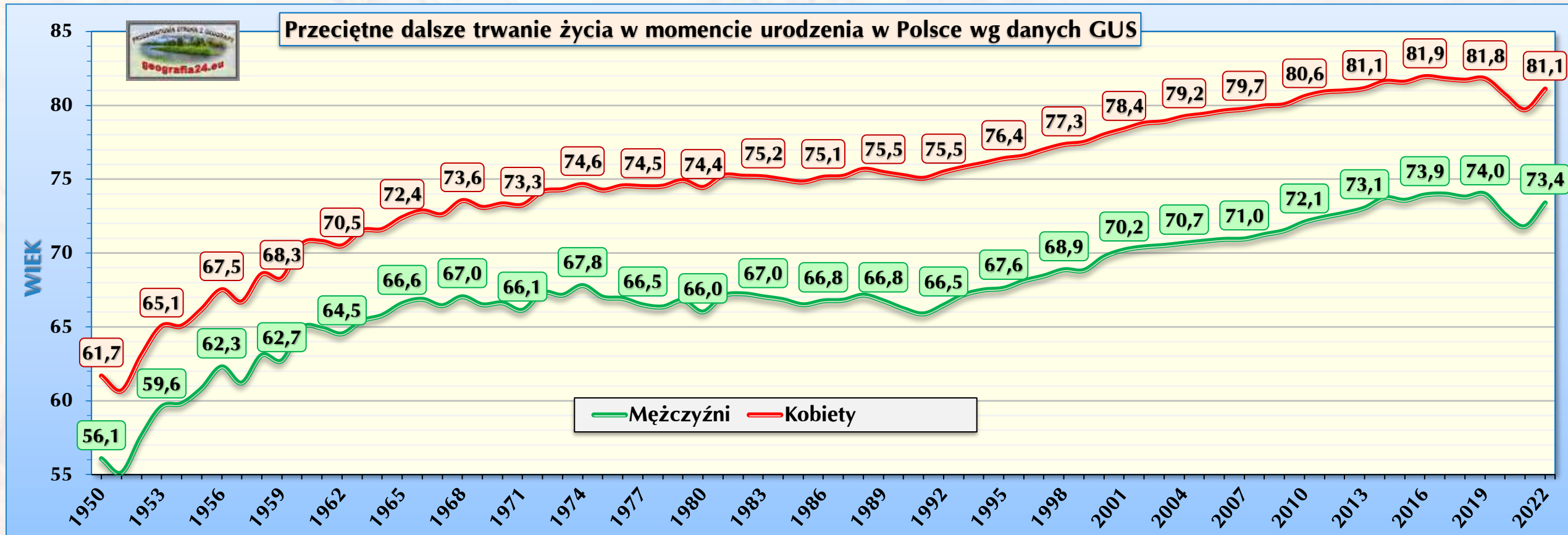
Oczekiwana długość trwania życia w momencie urodzenia w Europie wg ONZ

- Analizując dane nie trudno zauważyć znaczną dysproporcję w oczekiwanej długości trwania życia w momencie urodzenia w Europie – wyraźnie mieszkańcy Europy Wschodniej i Środkowej (państwa należące do byłego Bloku Wschodniego) żyją krócej w stosunku do mieszkańców Europy Zachodniej.
- Pokazuje to dobitnie negatywny wpływ systemu komunistycznego (oraz późniejszych wydarzeń po 1989 roku), zachwalanego często dalej przez wielu osób w Polsce, na długość trwania życia.
- Pocieszający jest fakt, że z roku na rok ta różnica zmniejsza się – widzimy to w szczególności w przypadku Polski.

Przeciętne dalsze trwanie życia osób w wieku 0 lat w Polsce wg danych GUS

- W ciągu ostatnich 30 lat nastąpił znaczny postęp w wydłużaniu się przeciętnego trwania życia w całej Polsce.
- Obserwowana od początku lat 90-tych poprawa sytuacji w zakresie umieralności korzystnie wpływała na wzrost **przeciętnego trwania życia Polaków** i wartość ta do 2016 r. wykazywała tendencję wzrostową, zarówno wśród mężczyzn (np. w 2016 roku osiągnięto najwyższy poziom – 73,9 lat), jak i kobiet (w 2016 roku 81,9 lat).
- Niestety w latach 2017-2021 tendencja ta na chwilę się odwróciła (od 2022 roku znów obserwujemy wzrost).
- Spadek w latach 2020-2021 był głównie konsekwencją pandemii COVID-19 (ale nie jedyną!).
- W 2022 r., w przypadku kobiet wzrósł do **81,1**, zaś w przypadku mężczyzn do **73,4**!

Piramida wieku i płci

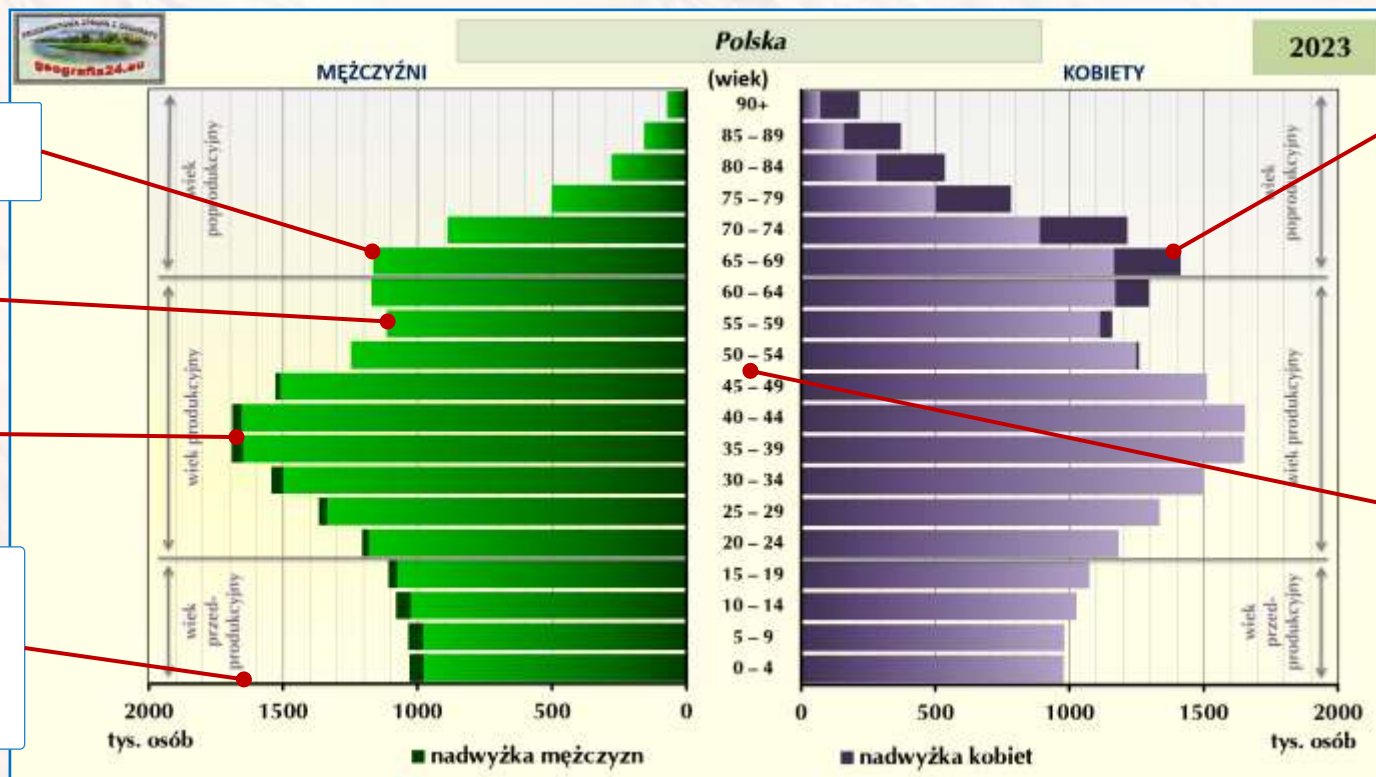
- **Strukturę płci i wieku** można przedstawić w wartościach bezwzględnych, podając faktyczne liczby ludności w danych przedziałach (grupach) wiekowych, odrębnie dla mężczyzn i kobiet.
- Graficznym obrazem cech demograficznych jest **piramida płci i wieku**.
 - Z kształtu piramidy można odczytać **proporcje między liczebnością poszczególnych grup wiekowych oraz nadwyżki kobiet lub mężczyzn**.
 - **Nieregularności w kształcie piramidy** świadczą o **wyżach i niżach demograficznych**, a także **ubytku ludności** wskutek np. **działań wojennych, emigracji i innych procesów demograficznych**.

Po lewej stronie prezentuje się dane dla mężczyzn

Niż demograficzny

Wyż demograficzny

Z dolnej osi poziomej odczytujemy wartości liczby ludności w poszczególnych grupach wiekowych

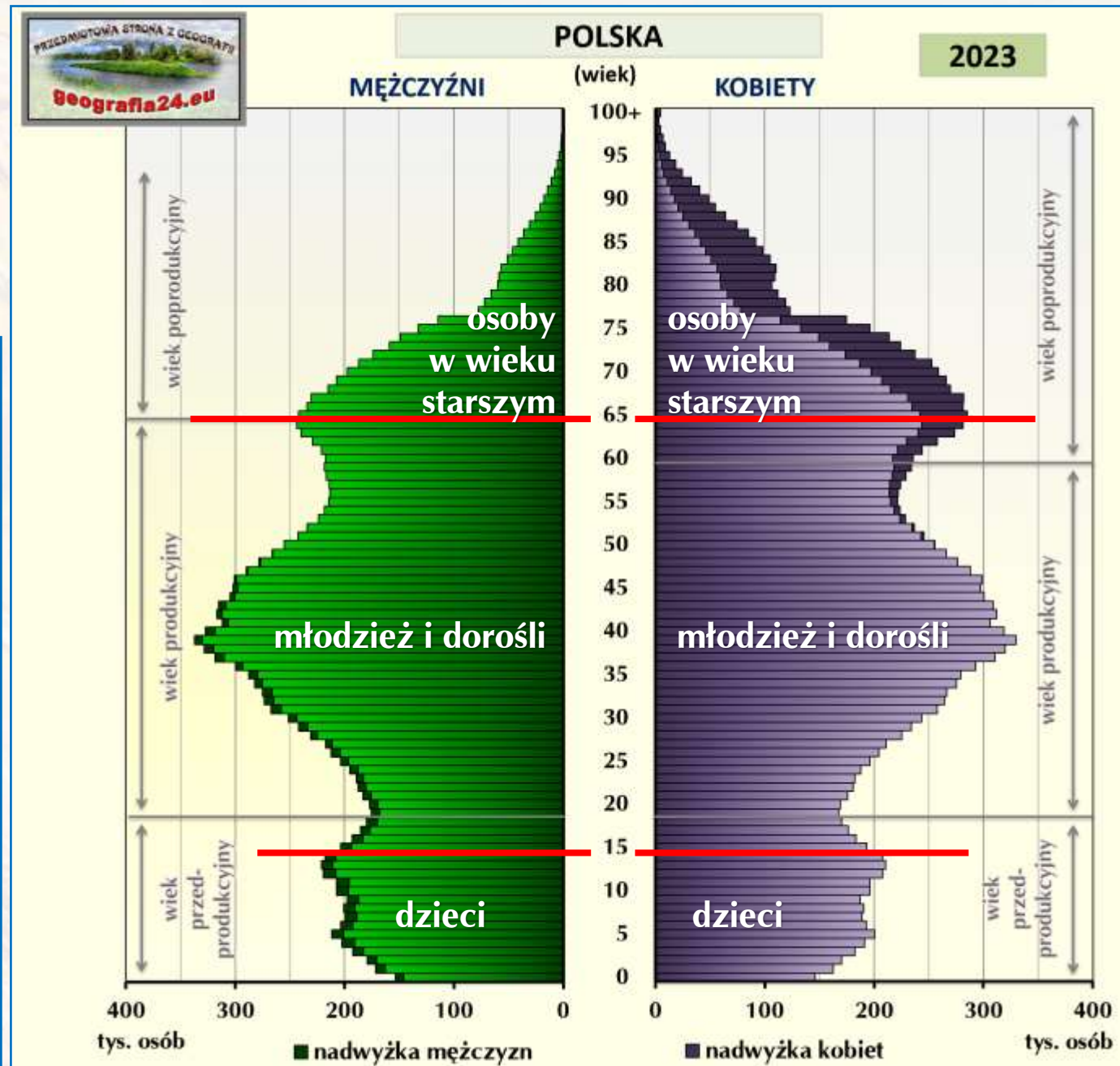
Po prawej stronie przedstawia się dane dla kobiet. W tym przypadku odczytać możemy także przewagę kobiet nad mężczyznami

Na osi środkowej opisane są kolejne przedziały wiekowe

Struktura ludności według wieku – wg cech biologicznych

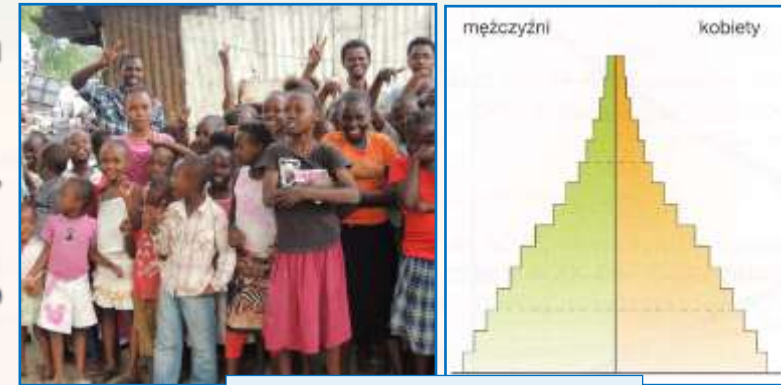
→ Według cech biologicznych w stosowanym najczęściej na świecie podziale wyróżniamy trzy główne grupy:

- **dzieci (0-14 lat),**
- **młodzież i dorośli (15-64 lat),**
- **osoby w wieku starszym (65 lat i więcej).**

Udział poszczególnych grup wiekowych w ludności

- Zgodnie z procentowym udziałem poszczególnych grup wiekowych w ogólnym zaludnieniu danego kraju wyróżniamy:
 - **społeczeństwa młode** (kraje młodości demograficznej, progresywne, rozwojowe), w skład których wchodzi społeczeństwa:
 - znajdujące się w I, II i na początku III fazy rozwoju demograficznego (często występuje **eksplozja demograficzna**),
 - krajów słabo i średnio rozwiniętych gospodarczo,
 - cechujące się wzrastającym współczynnikiem przyrostu naturalnego, wysoką dzietnością kobiet i dość niską lub średnią przeciętną długością trwania życia;
 - **społeczeństwa starzejące się** (kraje dojrzałości demograficznej, stacjonarne, zastoju) – społeczeństwa z III i IV fazy rozwoju demograficznego:
 - krajów średnio rozwiniętych gospodarczo (o wyższym stopniu rozwoju niż w przypadku społeczeństw młodych) oraz nieliczne kraje wysoko rozwinięte, szczególnie te, które prowadzą politykę pronatalistyczną (np. Szwecja, Irlandia);
 - **społeczeństwa stare** (kraje starości demograficznej, regresywne), w skład których wchodzi społeczeństwa z IV i V fazy rozwoju demograficznego, z krajów wysoko rozwiniętych gospodarczo Europy Zachodniej, Japonii oraz z krajów Europy Środkowej i Wschodniej:
 - cechują się one niską i bardzo niską dzietnością kobiet i stosunkowo długą przeciętną długością trwania życia (niższe wartości występują jedynie w krajach Europy Wschodniej),
 - bardzo często występuje w nich zjawisko **regresu demograficznego**.

Społeczeństwo młode

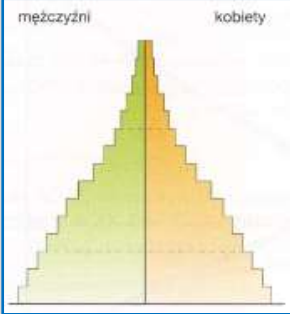
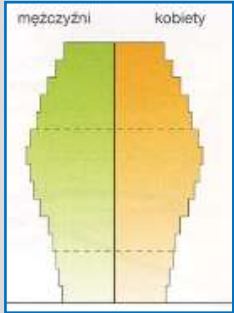
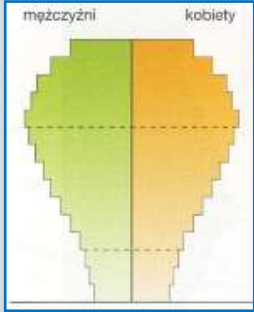
Społeczeństwo starzejące się

Społeczeństwo stare

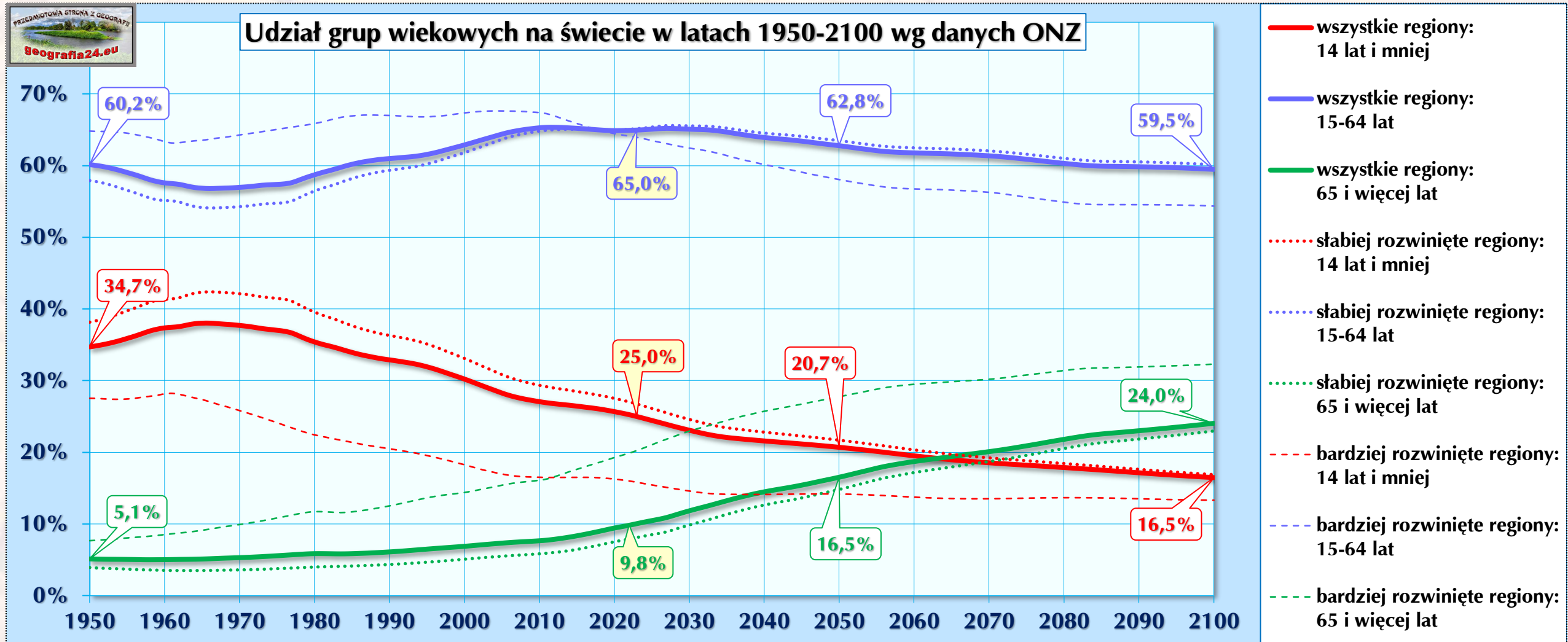
Typy społeczeństw ze względu na liczebność grup wiekowych

→ Poszczególne typy społeczeństw odznaczają się różnym udziałem poszczególnych grup wiekowych oraz wyglądem piramid obrazujących te społeczeństwa.

TYP SPOŁECZEŃSTWA	UDZIAŁ LUDNOŚCI (W %)		TYP PIRAMIDY SPOŁECZEŃSTWA	PRZYKŁAD PAŃSTW
	do 19 roku życia	po 65 roku życia		
młode (młodości demograficznej) (progresywne) (rozwojowe)	powyżej 30	poniżej 10		Kenia Nigeria (państwa słabo rozwinięte)
starzejące się (dojrzałości demograficznej) (zastojowe) (stacjonarne)	15-30	10-20		Brazylia Argentyna (państwa rozwijające się)
stare (starości demograficznej) (regresywne)	poniżej 15	powyżej 20		Hiszpania Niemcy Japonia (państwa wysoko rozwinięte)

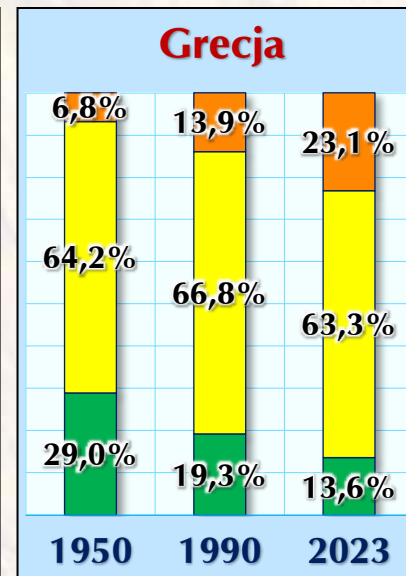
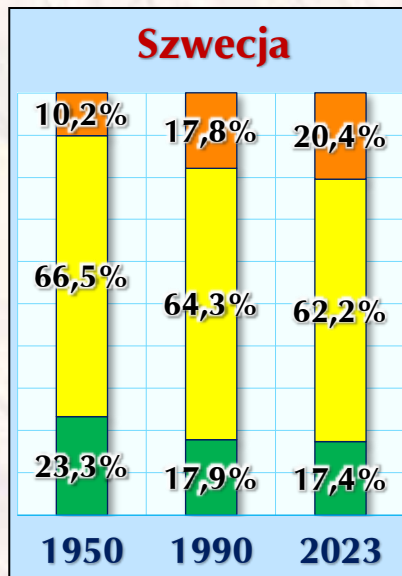
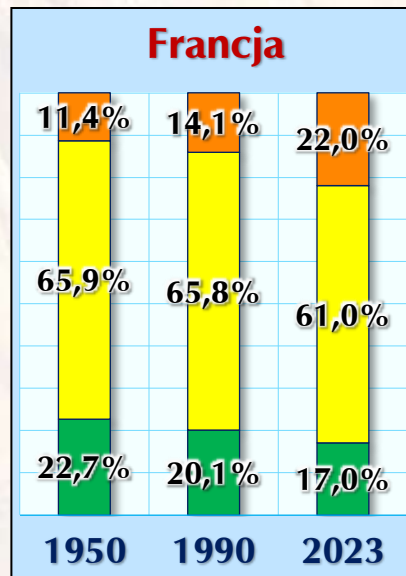
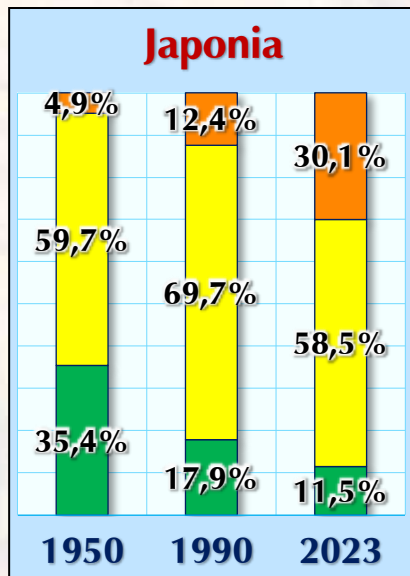
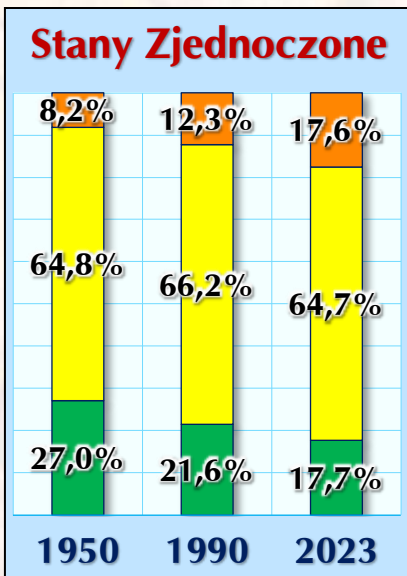
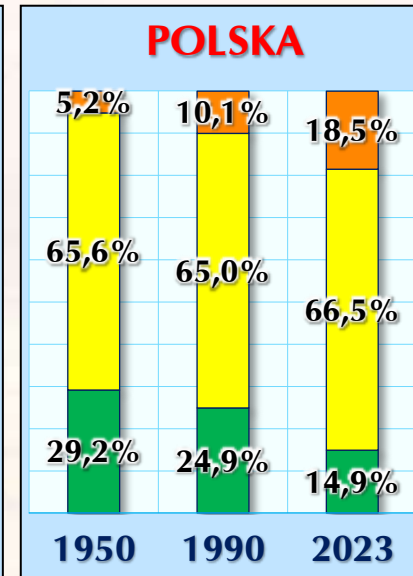
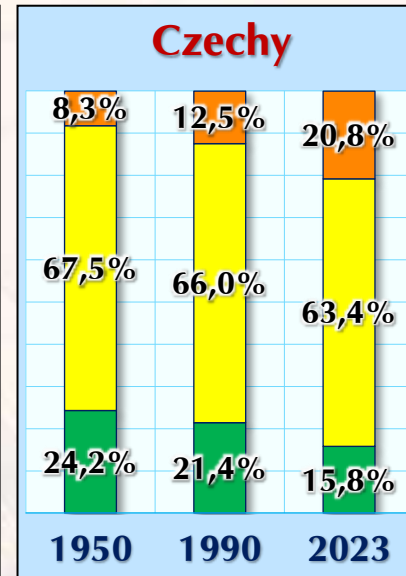
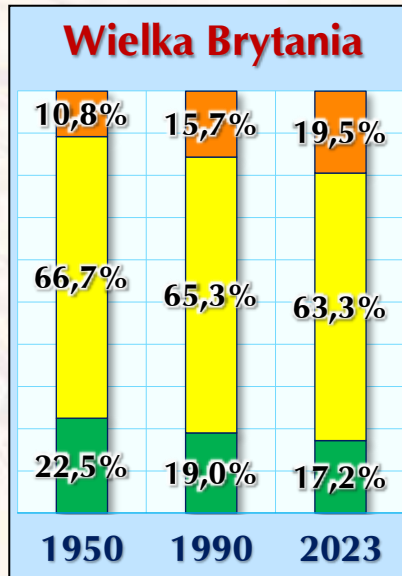
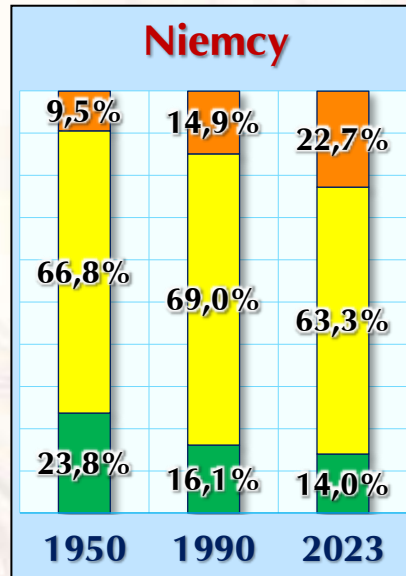
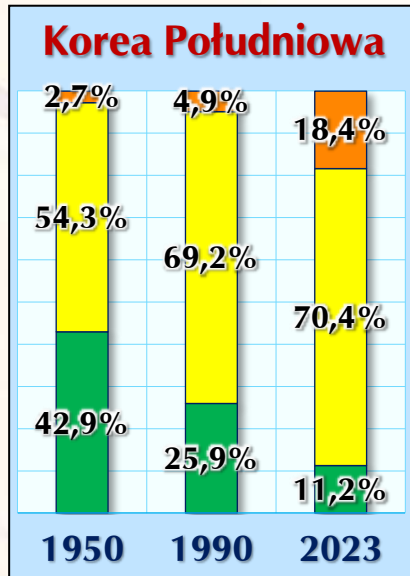
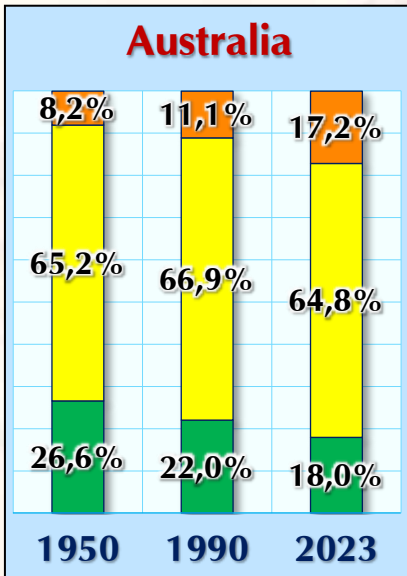
Proces starzenia się społeczeństw

- W krajach **wysoko rozwiniętych** niski przyrost naturalny i wysoka przeciętna długość życia powodują stosunkowo mały udział roczników młodych (do 20%) i wysoki udział roczników najstarszych (często powyżej 15%).
- W krajach wysoko rozwiniętych w 2023 r. żyło 258 mln osób w wieku 65 lat i więcej (na świecie – 808 mln).
- W państwach tych mówimy o **starzeniu się społeczeństwa**.

Kraje wysokorozwinięte – struktura ludności w wybranych państwach świata

- Społeczeństwa krajów wysokorozwiniętych zaliczają się do **starzejących się** lub **starych**, a nawet **hiperstarych**.
→ Udział osób powyżej 65 lat z reguły obecnie przekracza 15% i w przyszłości będzie się zwiększał.

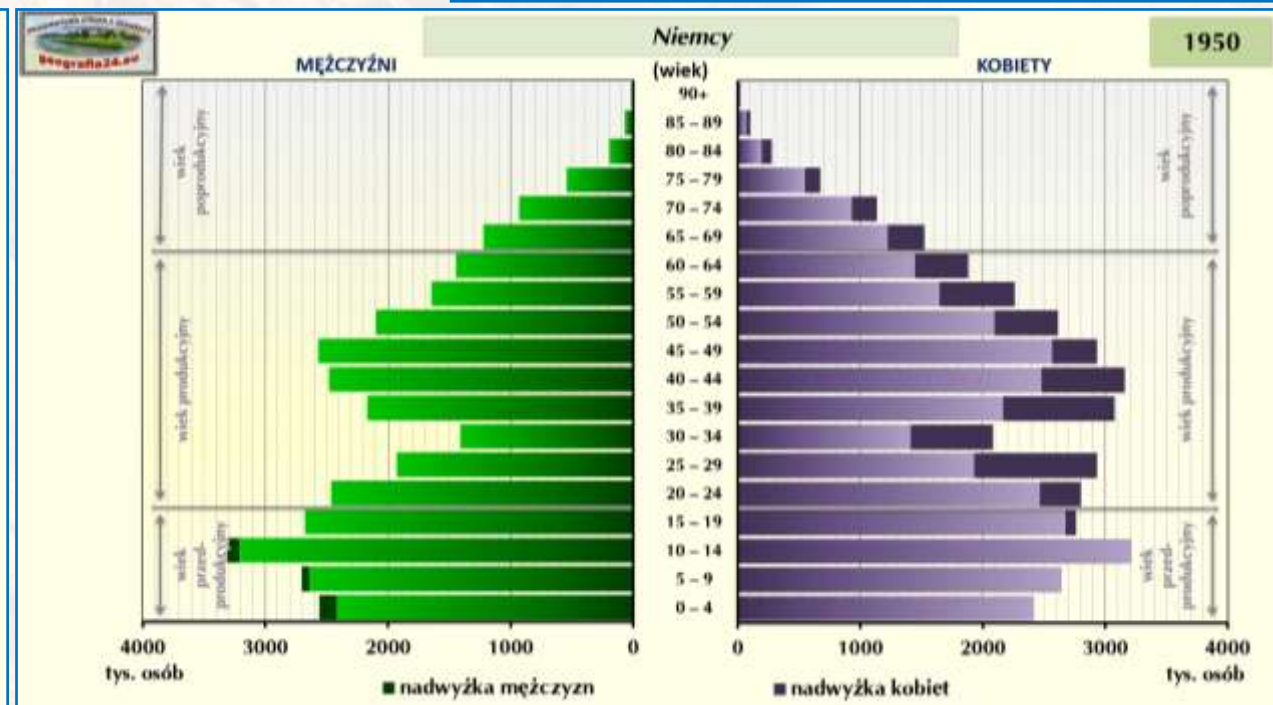
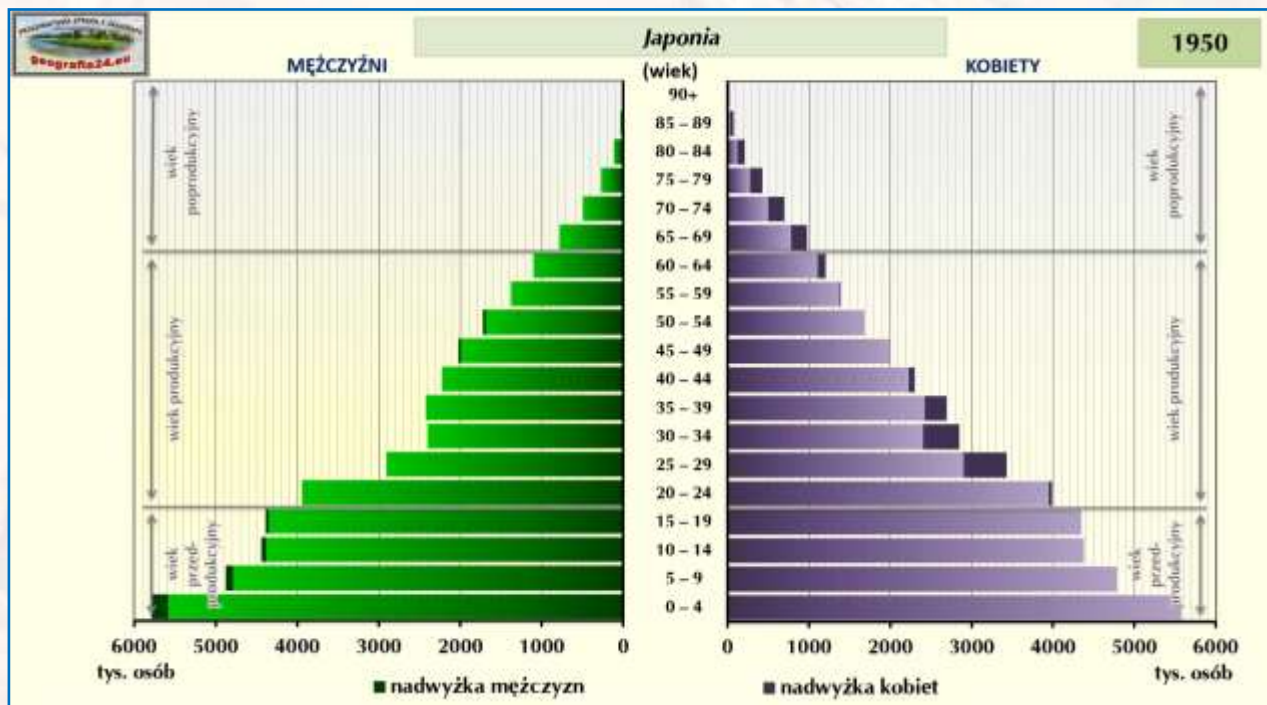
Struktury wiekowe wybranych krajów

- 65 lat i więcej
- 15 - 64 lata
- 0 - 14 lat

Starzenie się społeczeństw

- **Proces starzenia się społeczeństw** obejmuje obecnie praktycznie wszystkie kraje wysoko rozwinięte – występuje głównie na obszarze Europy, Ameryki Północnej, Japonii, Korei Południowej, Australii.
- Polega on na wzroście udziału osób w średnim i podeszłym wieku w ogólnej liczbie ludności danego kraju, wynikającego najczęściej ze:
 - **zmniejszania się liczby urodzeń** (np. w wyniku **stosowania antykoncepcji**) i w konsekwencji **spadku udziału dzieci** (niskie wartości współczynnika **dietności** – są konsekwencją **modelu małej rodziny**),
 - **spadku liczby zgonów** (np. na skutek **wysokiego poziomu opieki medycznej**), prowadzącego do **wydłużania się średniej długości trwania życia**.

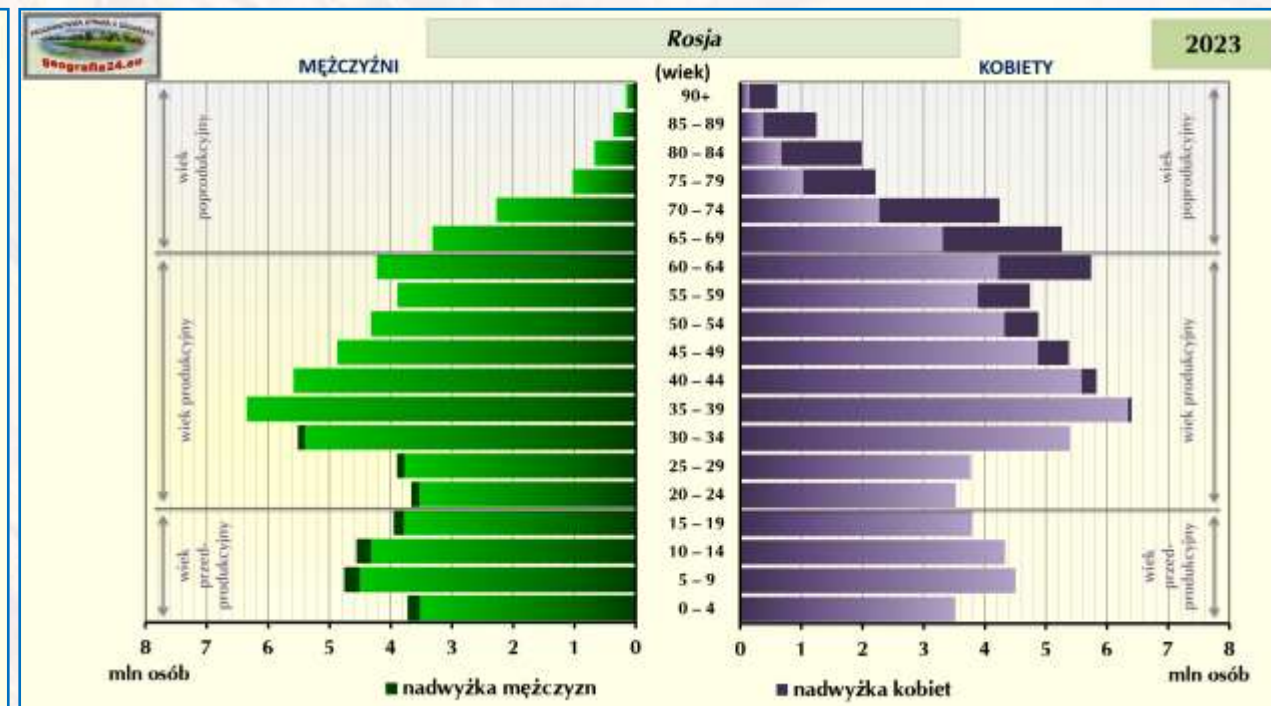
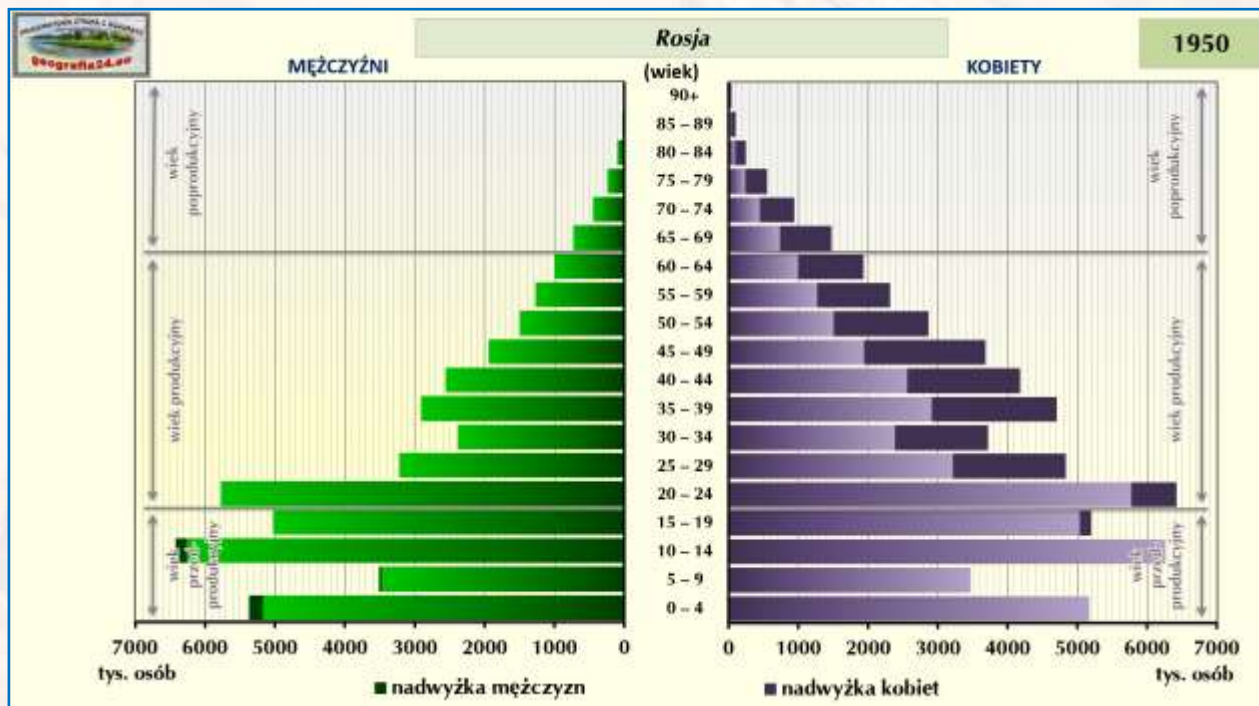
Starzenie się społeczeństw

- **Starzenie się społeczeństw oddziałuje niekorzystnie na gospodarkę kraju.**
 - Wiąże się bowiem ze wzrostem wydatków na emerytury, renty oraz ochronę zdrowia.
 - Powoduje też spadek dochodów państwa wynikający ze zmniejszania się udziału liczby osób pracujących.

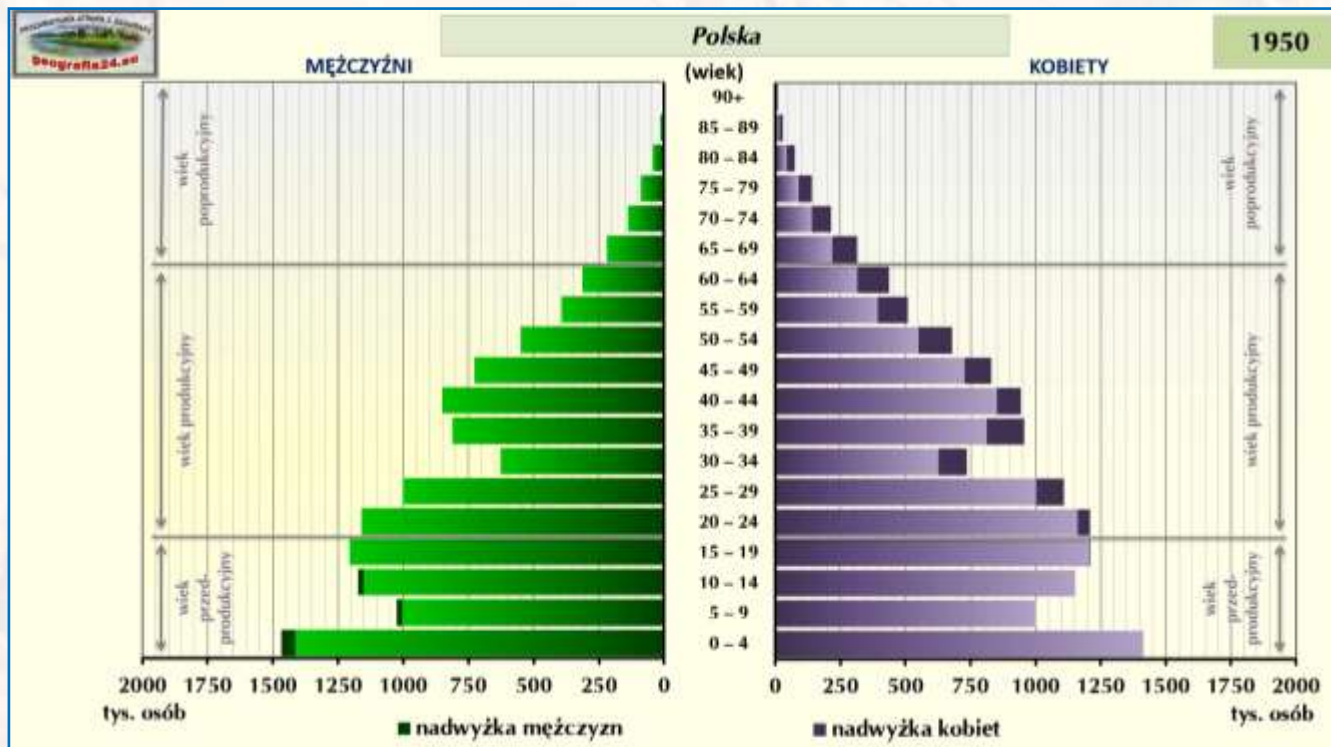
Starzenie się społeczeństw

- Problem starzenia się społeczeństw występuje też w takich krajach, jak Rosja, Białoruś, czy Ukraina.
- Spadek liczby urodzeń wiąże się tam głównie z trudną sytuacją materialną wielu rodzin.
- Innymi ważnymi przyczynami kryzysu demograficznego w tych krajach są także czynniki przyczyniające się do śmierci młodych osób w wieku produkcyjnym: samobójstwa, nieszczęśliwe wypadki w miejscu pracy (nieprzestrzegane są często podstawowe zasady bezpieczeństwa) i choroby układu sercowo-naczyniowego wywołane alkoholizmem.
- Wszystko to sprawia, że młodzi ludzie nie chcą się tam decydować na posiadanie potomstwa, choć w ostatnich latach jest nieco lepiej (szczególnie w Rosji).

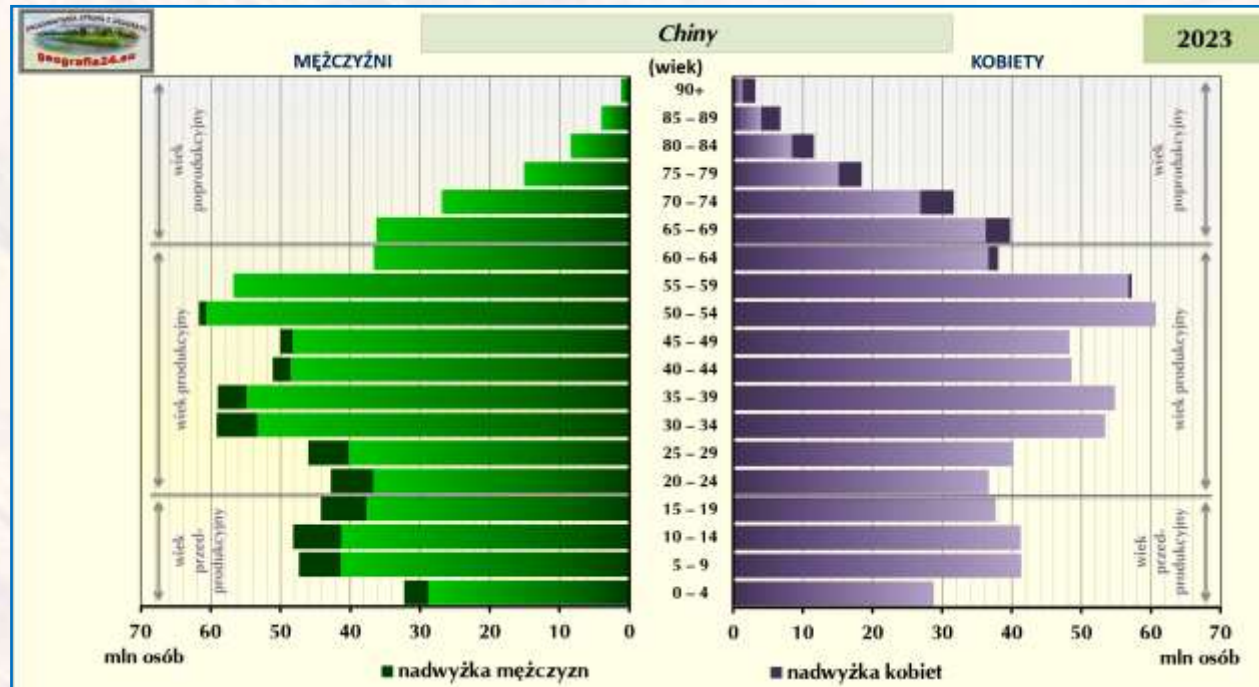
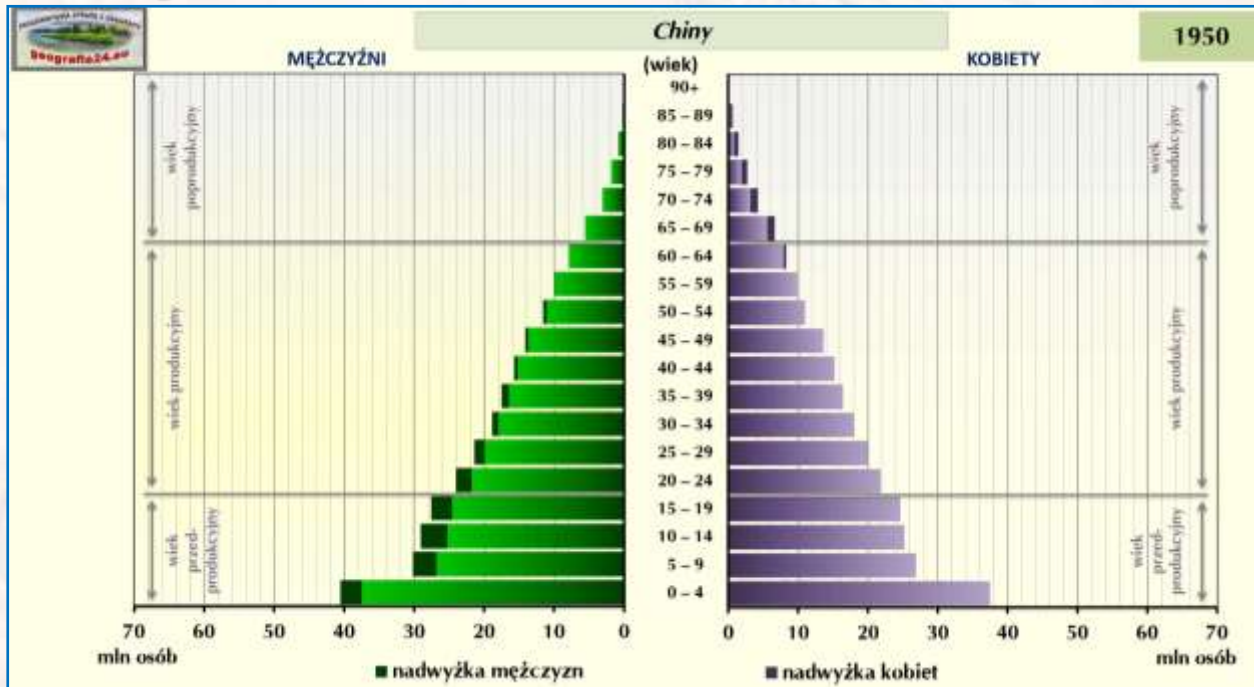
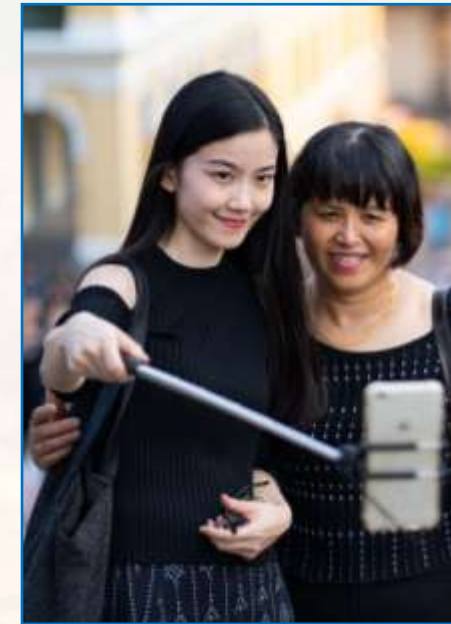
Proces starzenia się społeczeństw

- **Spółeczeństwo polskie** za kilkanaście lat ze względu na obniżenie się współczynnika urodzeń i wydłużanie długości życia mocno się zestarzeje (obecnie osoby w wieku poprodukcyjnym stanowią już około 20% populacji).
- W celu przeciwdziałaniu niekorzystnym zmianom demograficznym rząd premiera Donalda Tuska zdecydował się w 2012 roku na reformę systemu emerytalnego w Polsce i podniesienie wieku emerytalnego:
 - do 67 lat dla mężczyzn (stopniowo do 2020 r.) i dla kobiet (do 2040 r.);
 - stopniowe podnoszenie wieku emerytalnego miało ograniczyć niedobór pracowników w stale rosnącej gospodarce i zwiększyć bezpieczeństwo finansowe Polaków.
- W 2016 r. rząd p.premier Beaty Szydło, na mocy nowej reformy emerytalnej, cofnął zmiany premiera D. Tuska.
 - Tym samym kobiety będą dalej pracować do 60 roku życia, zaś mężczyźni do 65 roku życia.

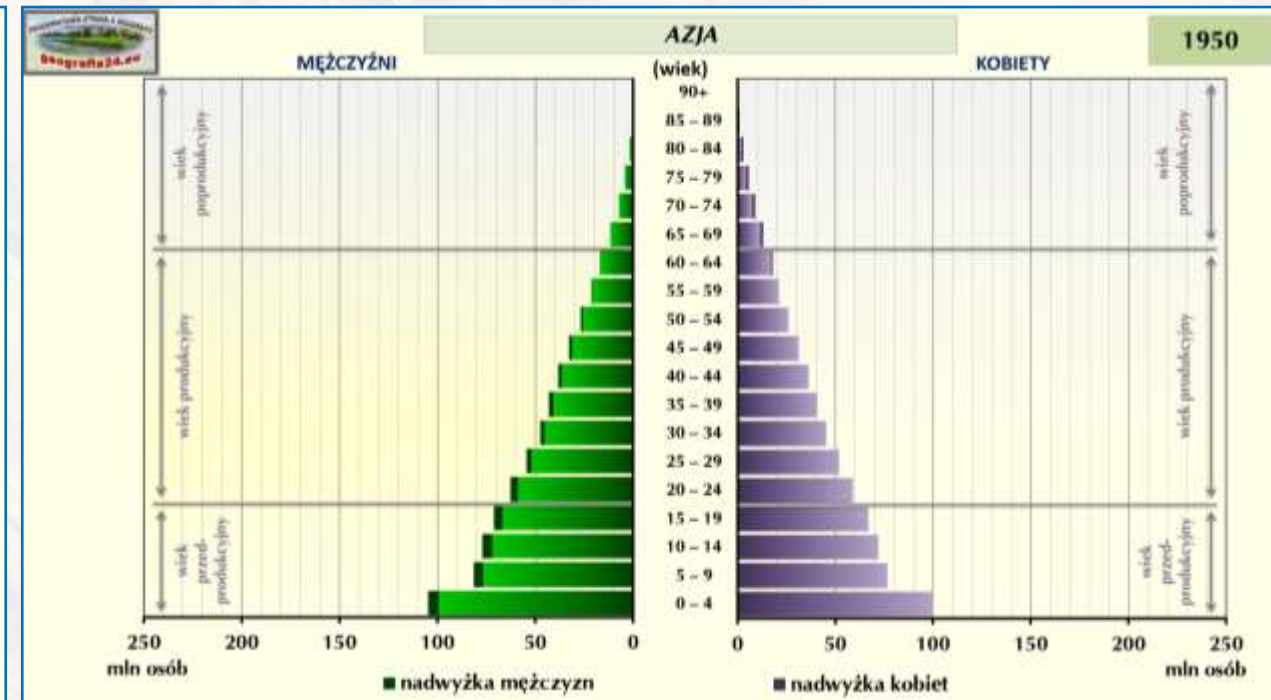
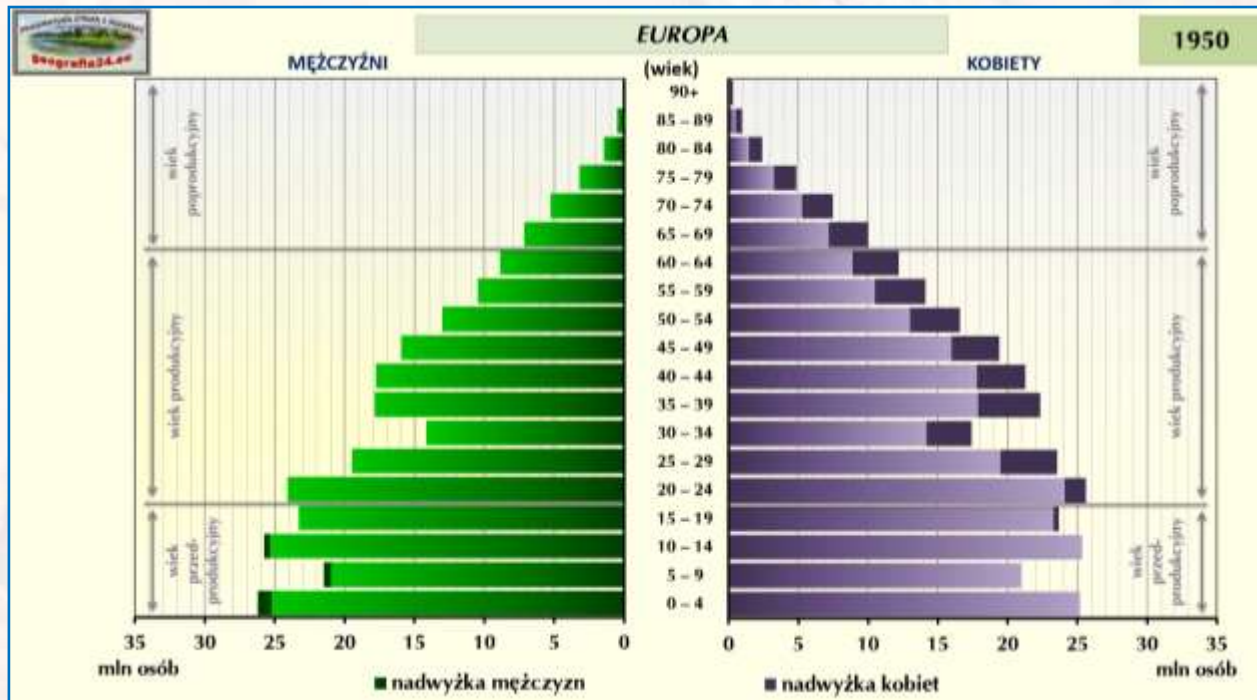
Starzenie się wybranych krajów na świecie

- Proces starzenia się dotyczy także Chin, które jeszcze kilkadziesiąt lat przeżywały eksplozję demograficzną, zdławioną krytykowaną przez kraje demograficzne polityką demograficzną, uruchomioną w 1978 roku, znaną powszechnie jako “polityka jedna rodzina – jedno dziecko”.
 - Rodzice, którzy zdecydowali się na kolejnego potomka, zmuszeni byli płacić wysoką grzywnę.
 - Polityka ta przyczyniła się także do wyraźnej przewagi chłopców nad dziewczynkami w Chinach:
 - na każdą urodzoną dziewczynkę przypada 1,15 chłopca, co jest związane z aborcją selektywną,
 - Obecnie w Chinach jest około 30 milionów więcej mężczyzn niż kobiet.
- Od 1 stycznia 2016 r., w związku z szybkim starzeniem się chińskiego społeczeństwa, weszło w życie nowe prawo, które zezwala na posiadanie dwójki dzieci (obecnie i to zostało już złagodzone).

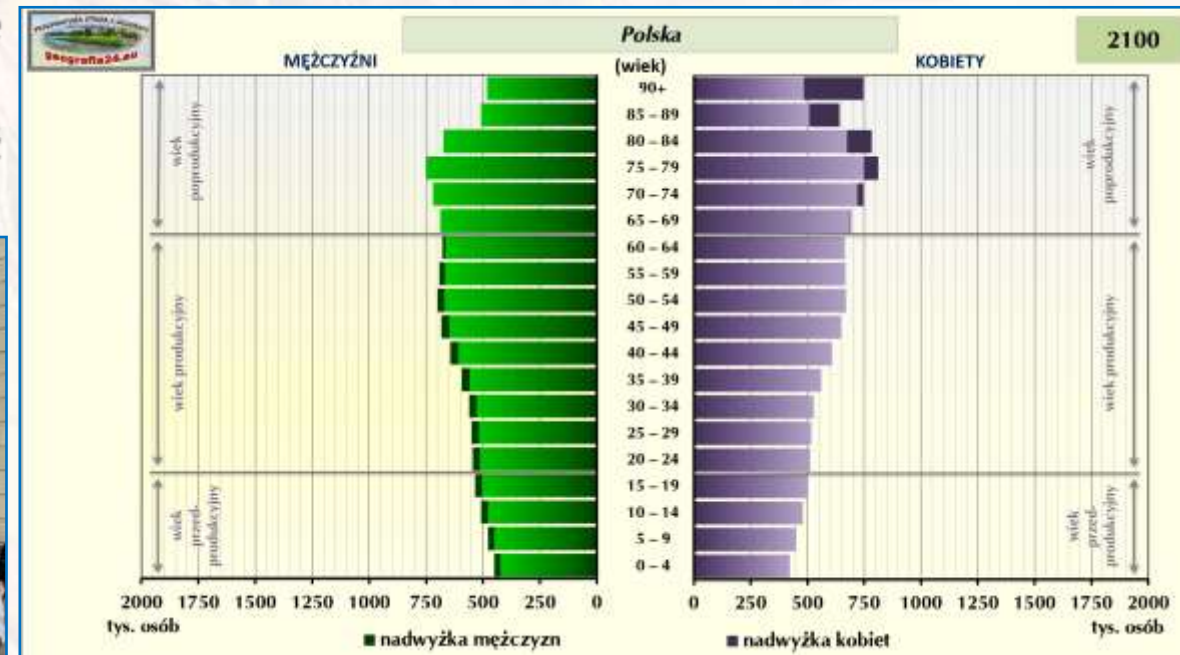
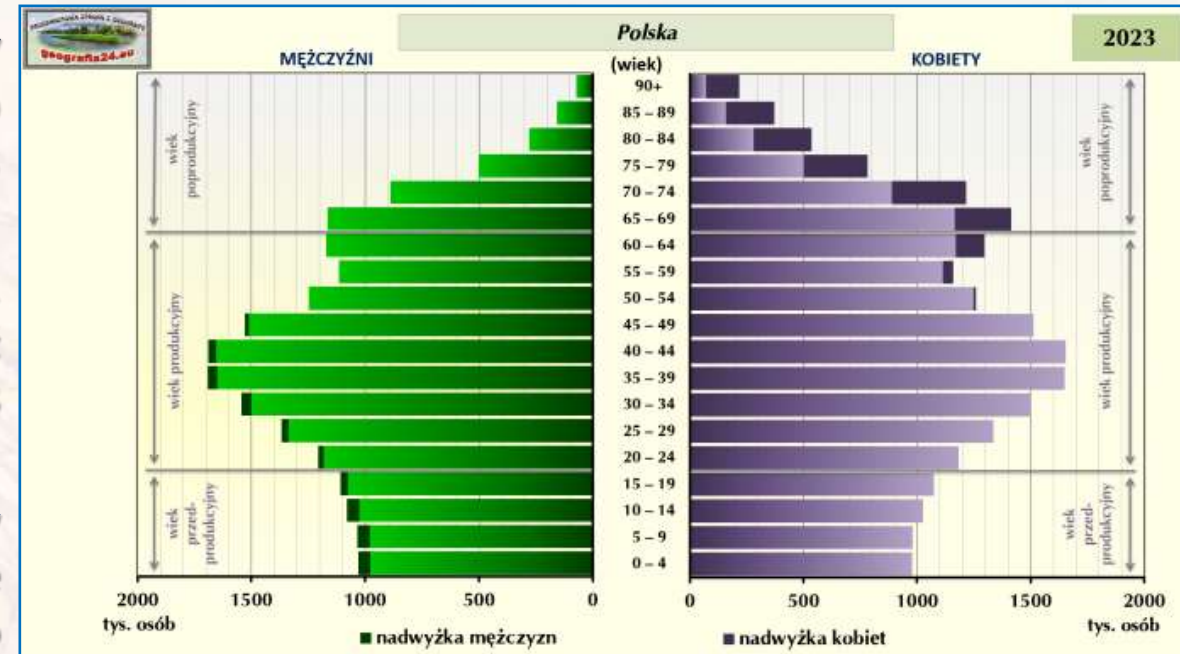
Starzenie się społeczeństw na różnych kontynentach

- Najszybsze tempo starzenia się występuje oczywiście w Europie, gdzie społeczeństwo już od wielu lat nie chce się decydować na większą ilość dzieci – często w tych państwach współczynnik dzietności z reguły nie przekracza 2,0 (aby liczba ludności nie spadała potrzeba przynajmniej 2,1).
- Przyszłość także nie rysuje się dobrze.

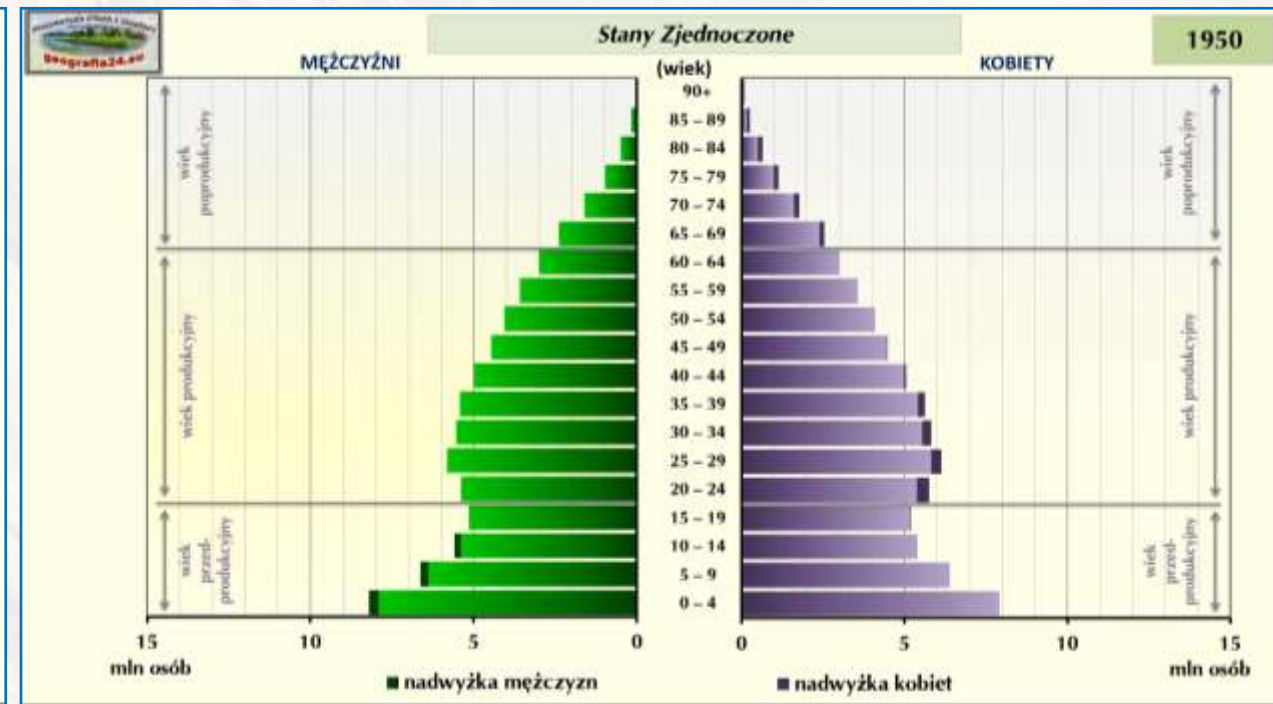
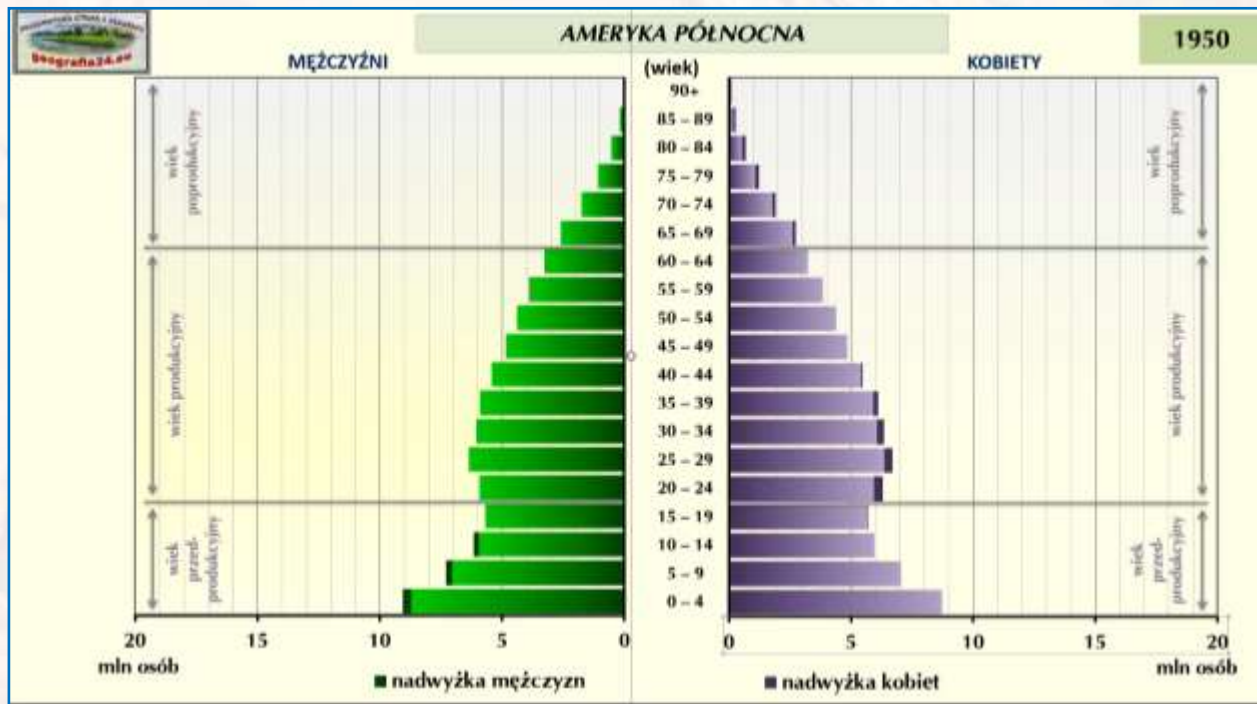
Starzenie się społeczeństwa polskiego

- Polska w Europie należy do krajów, dla których prognozy demograficzne są wyjątkowo złe, pod koniec obecnego wieku, wg prognoz ONZ-u, będzie mieszkać u nas około 23 mln osób (będziemy “małym krajem starych ludzi”).
- Możemy zadać sobie pytanie czy jakieś super 500+ (np. 800+) mogłoby zatrzymać ten proces i doprowadzić przynajmniej do sytuacji abyśmy liczyli kiedyś znów 38 milionów – odpowiedź niestety jest prosta.
- Szansa na znaczną poprawę jest niewielka – nie jesteśmy w stanie (tak przynajmniej mówią fachowcy – nie politycy), ze względu na tendencje ogólnoswiatowe, myślenie tylko o dobrach doczesnych oraz przede wszystkim bardzo niskie urodzenia w ciągu ostatnich 25 lat zbyt wiele zrobić.
- Możemy jedynie spowalniać to co nieuniknione i łagodzić skutki tych zmian (zadbać, aby nie było jeszcze gorzej).

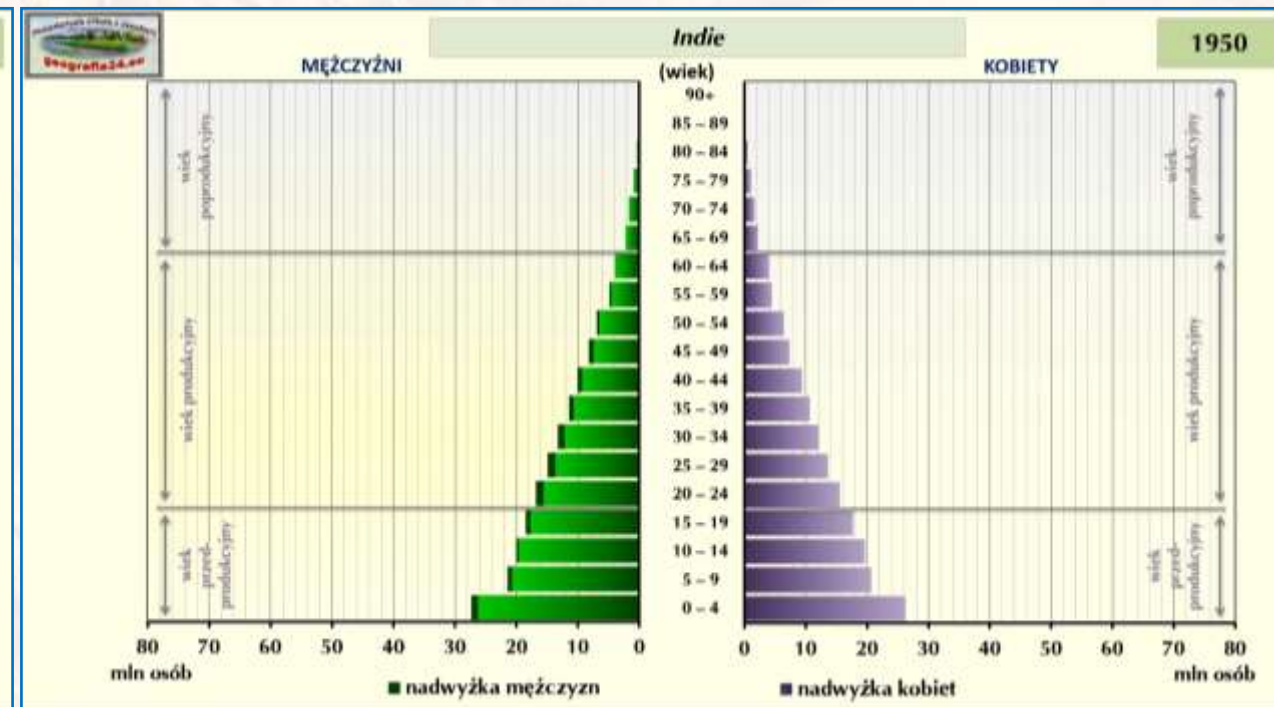
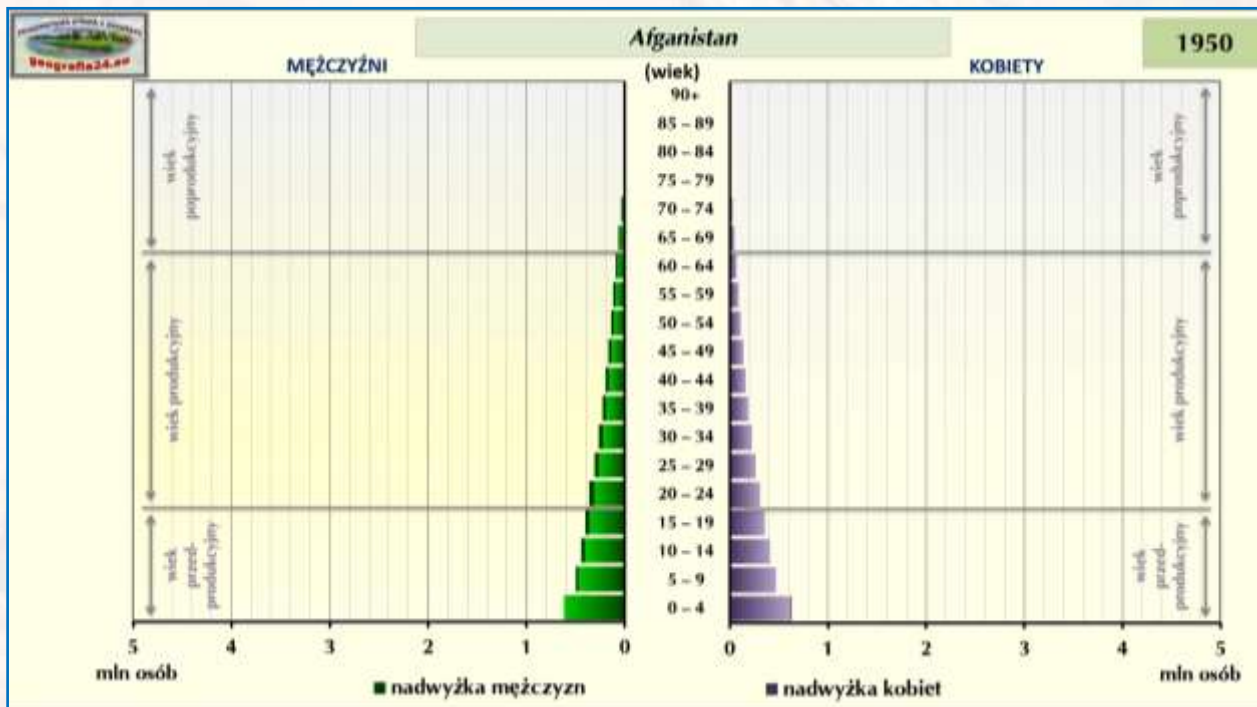
Starzenie się społeczeństw na różnych kontynentach

- Znacznie wolniejsze tempo starzenia się społeczeństw występuje w Ameryce Północnej.
- W Stanach Zjednoczonych stosunkowo duży odsetek ludności stanowią migranci, cechujący się większą dzietnością (dotyczy to Meksykanów, Afroamerykanów i Azjatów).
- Większość Amerykan mieszka w dużych powierzchniowo domach jednorodzinnych (w Europie znacznie popularniejsza jest zabudowa wielorodzinna), w których po prostu “jest pusto bez dzieci” – to wpływa na fakt, że decydują się oni na liczniejsze potomstwo.
- Ważnym faktem jest także wysoka zamożność większości obywateli.

Kraje słabo rozwinięte – kraje młodości demograficznej

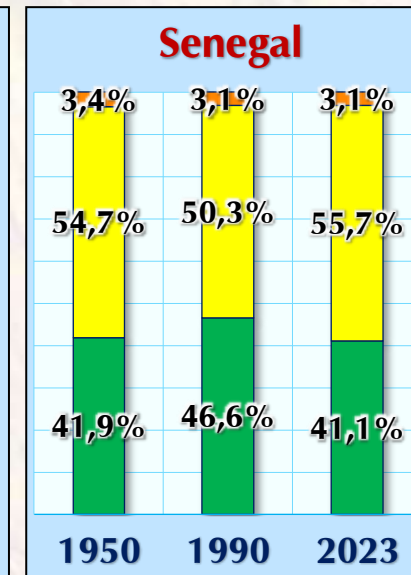
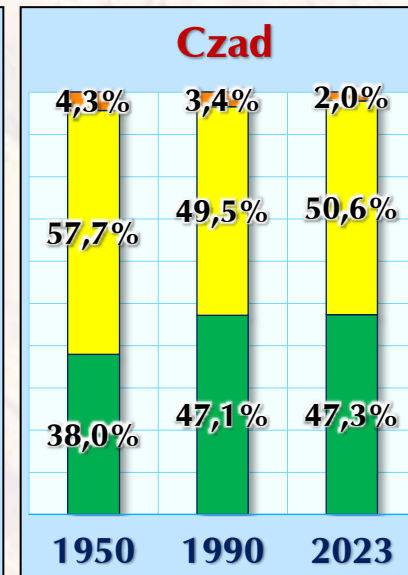
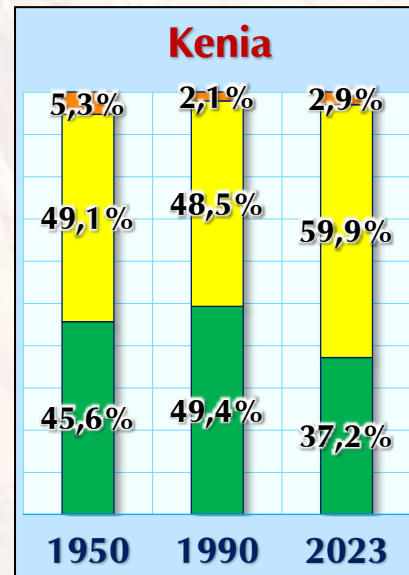
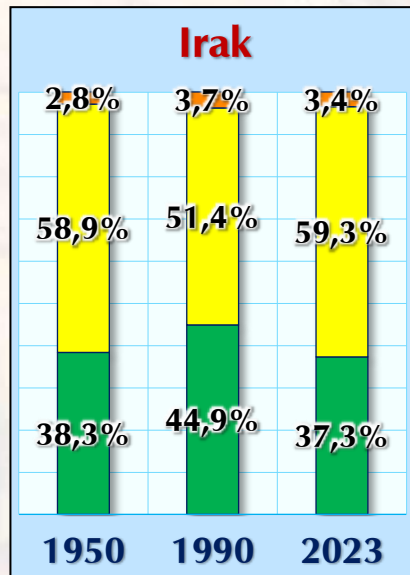
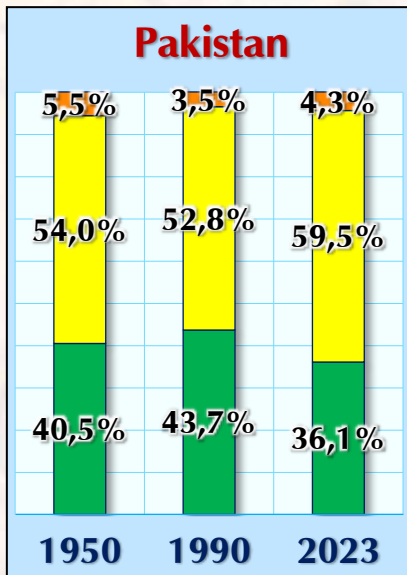
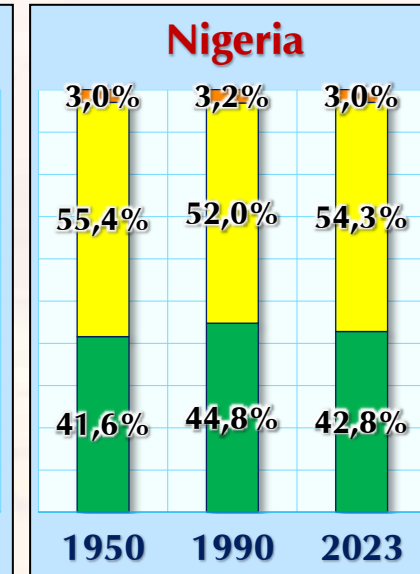
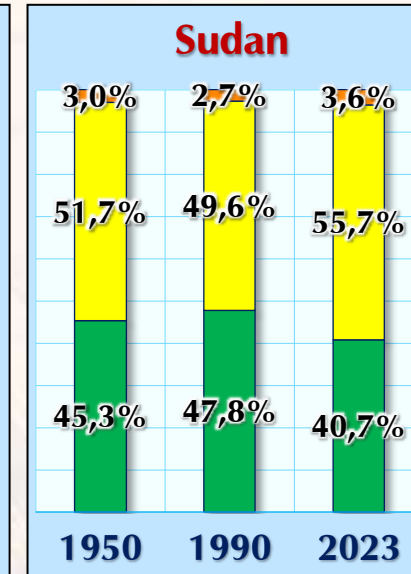
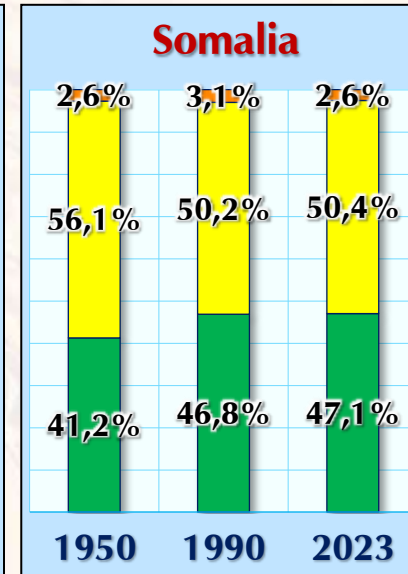
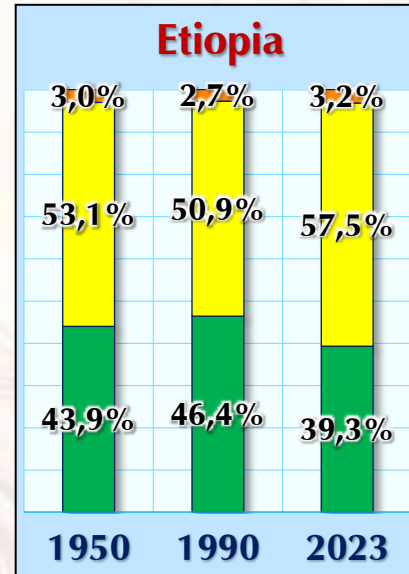
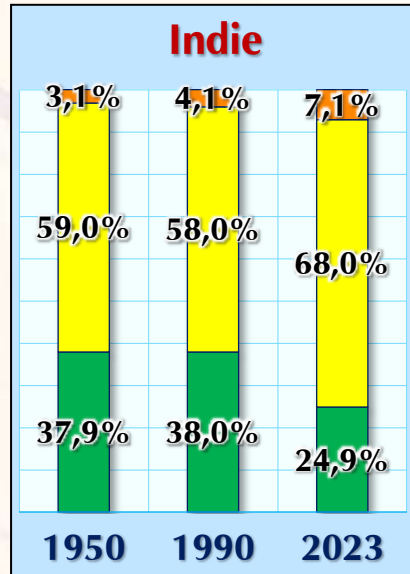
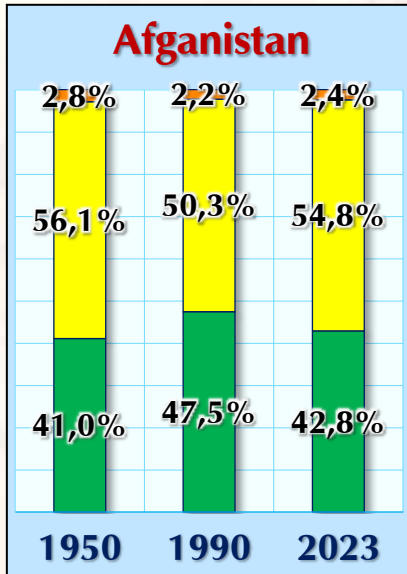
- W krajach słabo rozwiniętych gospodarczo wysoka śmiertelność i stale utrzymujący się wysoki przyrost naturalny powodują:
 - dużą liczebność roczników młodych, których odsetek liczy 30-50;
 - małą liczebność roczników starszych, wynoszącą do 10%.
- Są to **społeczeństwa młode**.
- W ostatnich latach obserwuje się powolny spadek udziału ludzi młodych (do 14 roku życia) w społeczeństwie.

Kraje słabo rozwinięte – kraje młodości demograficznej

→ W **krajach słabo rozwiniętych** znaczny odsetek ludności w strukturze wieku stanowią osoby młode.

→ Kraje te cechuje **typ młody społeczeństwa** – są to kraje **młodości demograficznej**.

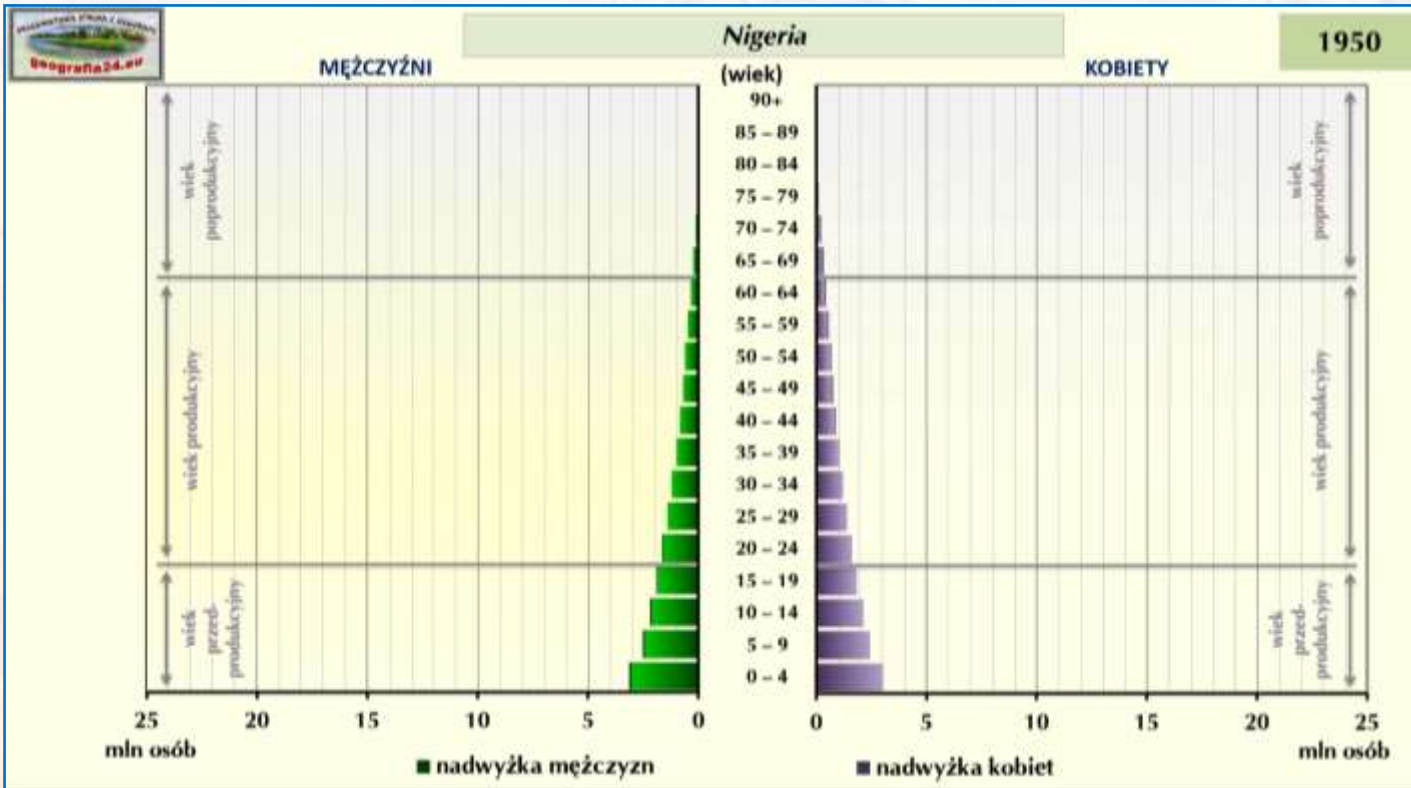
**Struktury wiekowe
wybranych krajów**

- 65 lat i więcej
- 15 - 64 lata
- 0 - 14 lat

Kraje słabo rozwinięte – kraje młodości demograficznej

- W krajach młodości demograficznej piramida wieku przyjmuje kształt trójkąta.
 - W krajach tych udział osób w wieku powyżej 65 lat nie przekracza 10%.
 - Wraz z rozwojem demograficznym następuje powolne zwężanie się podstawy trójkąta.
 - Już w drugiej połowie obecnego wieku będzie to wyraźnie widoczne w jej kształcie.

Struktura ludności według płci

→ **Struktura ludności według płci** – przedstawia procentowy udział kobiet i mężczyzn w ogólnej liczbie ludności danego obszaru (kontynentu, państwa lub jego części, np. województwa, powiatu).

Mierniki określające strukturę ludności wg płci

Współczynnik feminizacji

jest równy liczbie kobiet przypadającej na 100 mężczyzn

$$W_F = \frac{\text{liczba kobiet}}{\text{liczba mężczyzn}} \cdot 100$$

Współczynnik maskulinizacji

jest równy liczbie mężczyzn przypadających na 100 kobiet

$$W_M = \frac{\text{liczba mężczyzn}}{\text{liczba kobiet}} \cdot 100$$

Współczynnik na świecie

- **Współczynnik feminizacji** dla całego świata wynosił w 2023 roku 99.
- Oznacza to, że na świecie występuje niewielka przewaga w liczbie mężczyzn nad kobietami.
- W przyszłości jednak współczynnik ten powinien przekroczyć 100 (pod koniec tego wieku będzie wynosił 101).

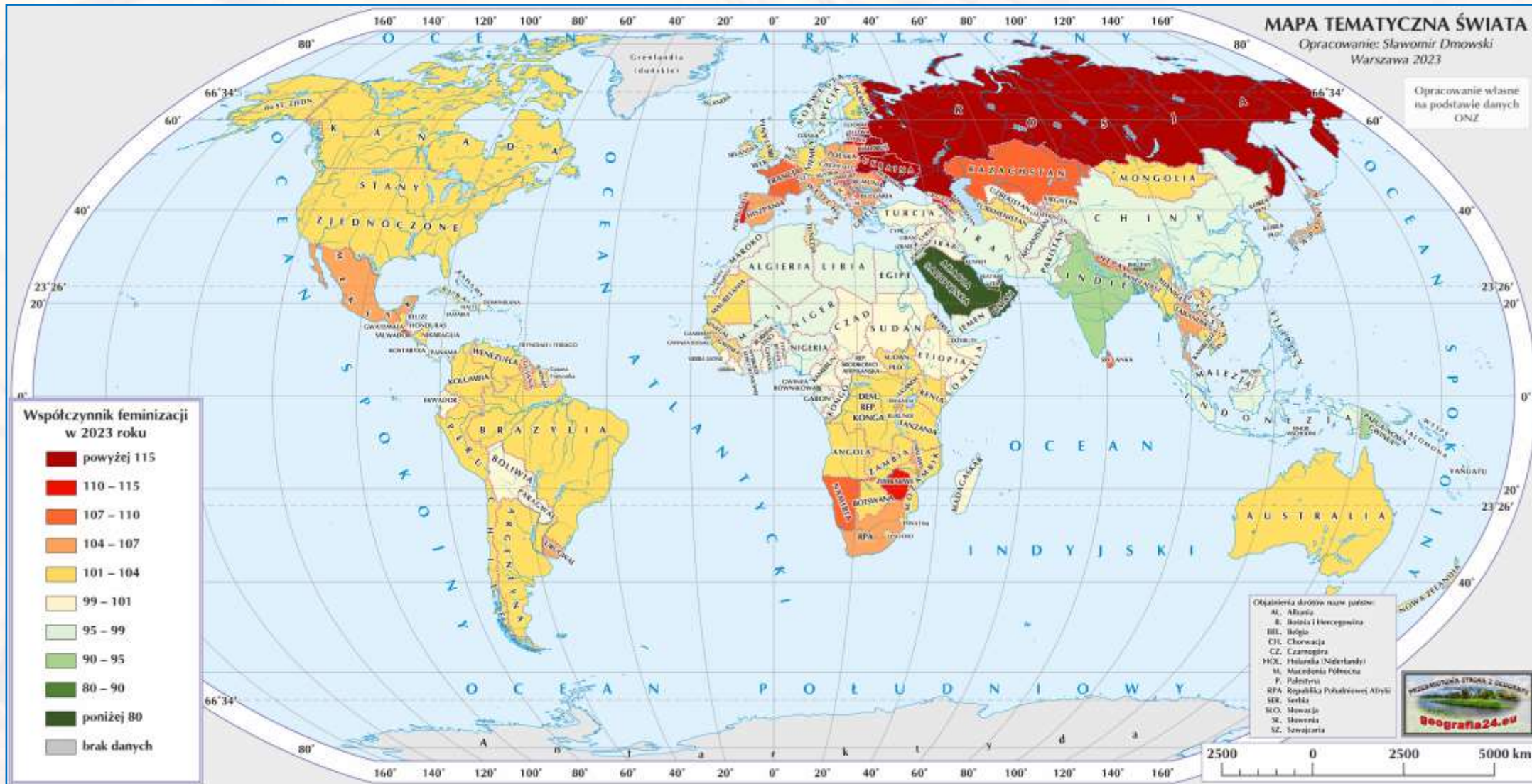
REGION/KONTYNENT	Współczynnik feminizacji w roku:				
	1950	2000	2023	2050	2100
ŚWIAT	101	99	99	100	101
Regiony lepiej rozwinięte	110	106	105	104	102
Regiony słabiej rozwinięte	96	97	98	99	101
Afryka	101	101	100	101	103
Azja	96	96	97	98	100
Europa	115	108	107	106	102
Ameryka Łacińska z Karaibami	99	102	103	104	102
Ameryka Północna	101	103	102	101	100
Australia i Oceania	96	99	99	100	100

Współczynnik feminizacji na świecie

→ Regionalnie współczynnik feminizacji obecnie znacznie się różni:

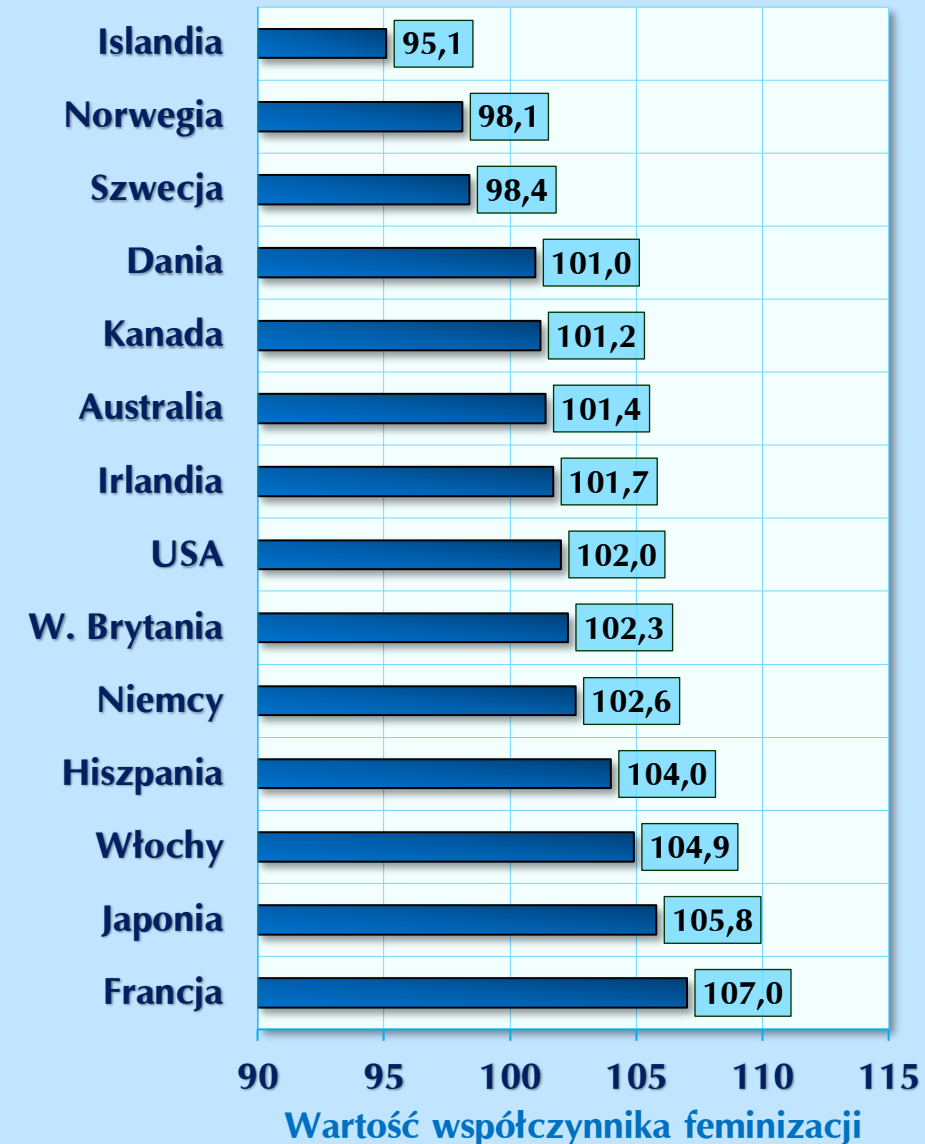
- wartości powyżej 100 – występują w regionach lepiej rozwiniętych gospodarczo oraz w Europie i obu Amerykach;
- wartości poniżej 100 – występują w regionach słabiej rozwiniętych gospodarczo oraz w Azji.

Współczynnik feminizacji w regionach wyżej rozwiniętych

- W większości regionów wysokorozwiniętych występuje niewielka przewaga liczebna kobiet (wyjątek stanowi Skandynawia) związana z:
 - większą dbałością kobiet o swój stan zdrowia;
 - wykonywaniem lżejszych zawodów;
 - mniejszą śmiertelnością w wypadkach w pracy i samochodowych;
 - mniejszym uzależnieniem od nałogów;
 - większą odpornością na stres;
 - ze znacznie dłuższym czasem życia kobiet.
- Liczebność kobiet i mężczyzn w różnych grupach wiekowych jest różna.
 - Cechą charakterystyczną jest przewaga chłopców wśród ludzi młodych (rodzi się więcej chłopców).
 - W wieku lat 45 liczebność obu populacji się wyrównuje.
 - Jest to spowodowane wyższą umieralnością – tzw. **nadumieralnością mężczyzn** w przedziale wiekowym od 20. do 45. lat ze względu na:
 - 20. i 30. latków – przeważają zewnętrzne przyczyny (np. wypadki);
 - 30. i 40. latków – skutek chorób układu krążenia (np. zawały).
 - Wśród roczników starszych zdecydowanie przeważają kobiety (kobiety żyją dłużej).

Współczynnik feminizacji w 2023 r. wg danych ONZ

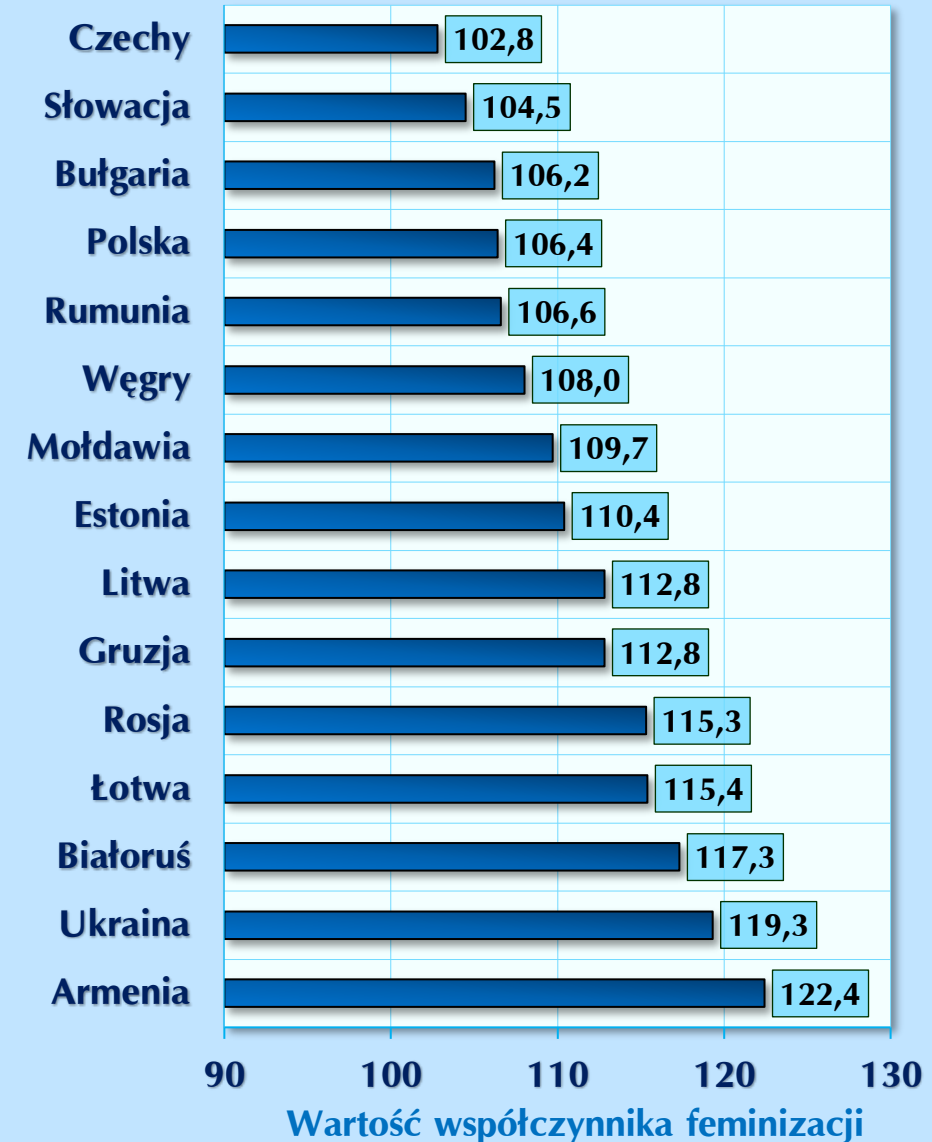

Kraje byłego ZSRR oraz inne postkomunistyczne Europy Wschodniej i Środkowej

- W niektórych regionach świata współczynnik feminizacji odbiega od średniej światowej – jest znacznie wyższy (wynosi zwykle ponad 105).
- Z sytuacją tą mamy do czynienia głównie w niektórych krajach b. ZSRR oraz innych, postkomunistycznych Europy Wschodniej i Środkowej.
- Wynika to przede wszystkim ze znacznie krótszego czasu życia mężczyzn oraz różnych problemów społecznych i cywilizacyjnych (alkoholizm, palenie tytoniu, narkotyki, wypadki w pracy, lekceważenie własnego stanu zdrowia).
- W krajach tych zjawisko tak tzw. **nadumieralności mężczyzn** jest bardziej spotęgowane niż w innych krajach.

Współczynnik feminizacji w 2023 r. wg danych ONZ

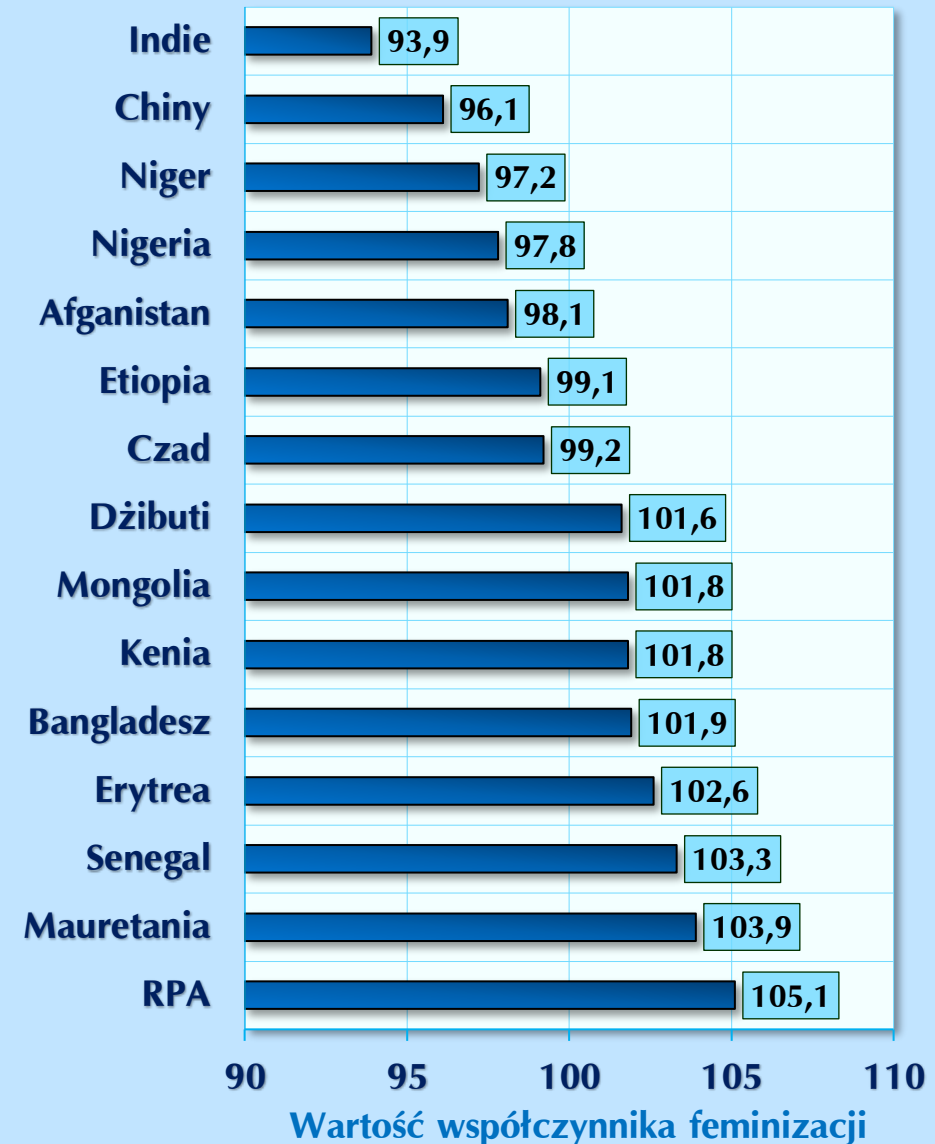

Regiony słabiej rozwinięte

- W regionach słabiej rozwiniętych gospodarczo liczba kobiet jest najczęściej równa lub nawet czasem mniejsza od liczby mężczyzn
- Jest to spowodowane przede wszystkim:
 - wysoką umieralnością kobiet w okresie okołoporodowym, wywołaną:
 - złymi warunkami higienicznymi i brakiem opieki lekarskiej;
 - wykonywaniem przez kobiety ciężkiej fizycznej pracy,
 - polityką demograficzną państwa (np. w przypadku Chin).

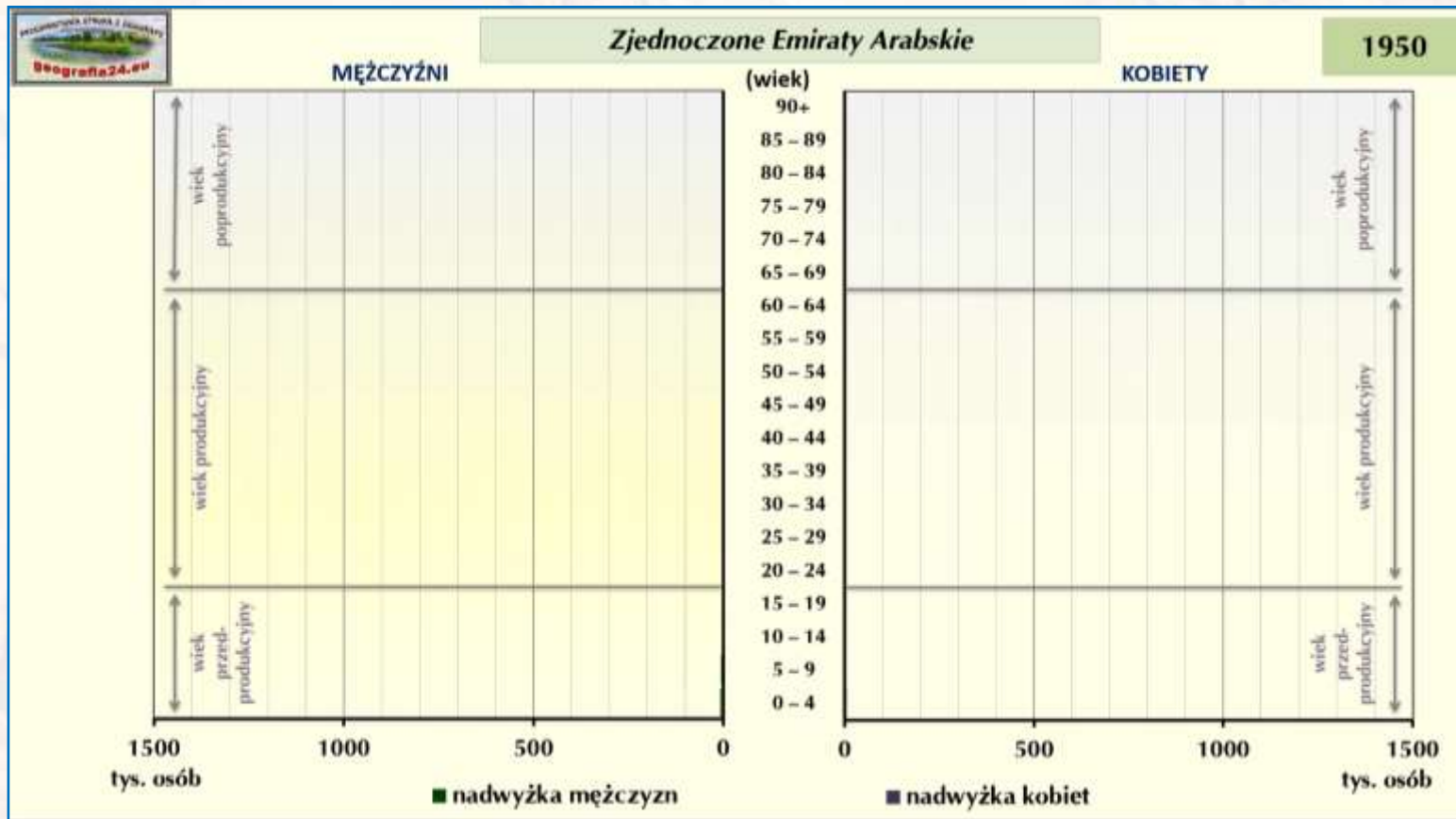

Współczynnik feminizacji w 2023 r. wg danych ONZ

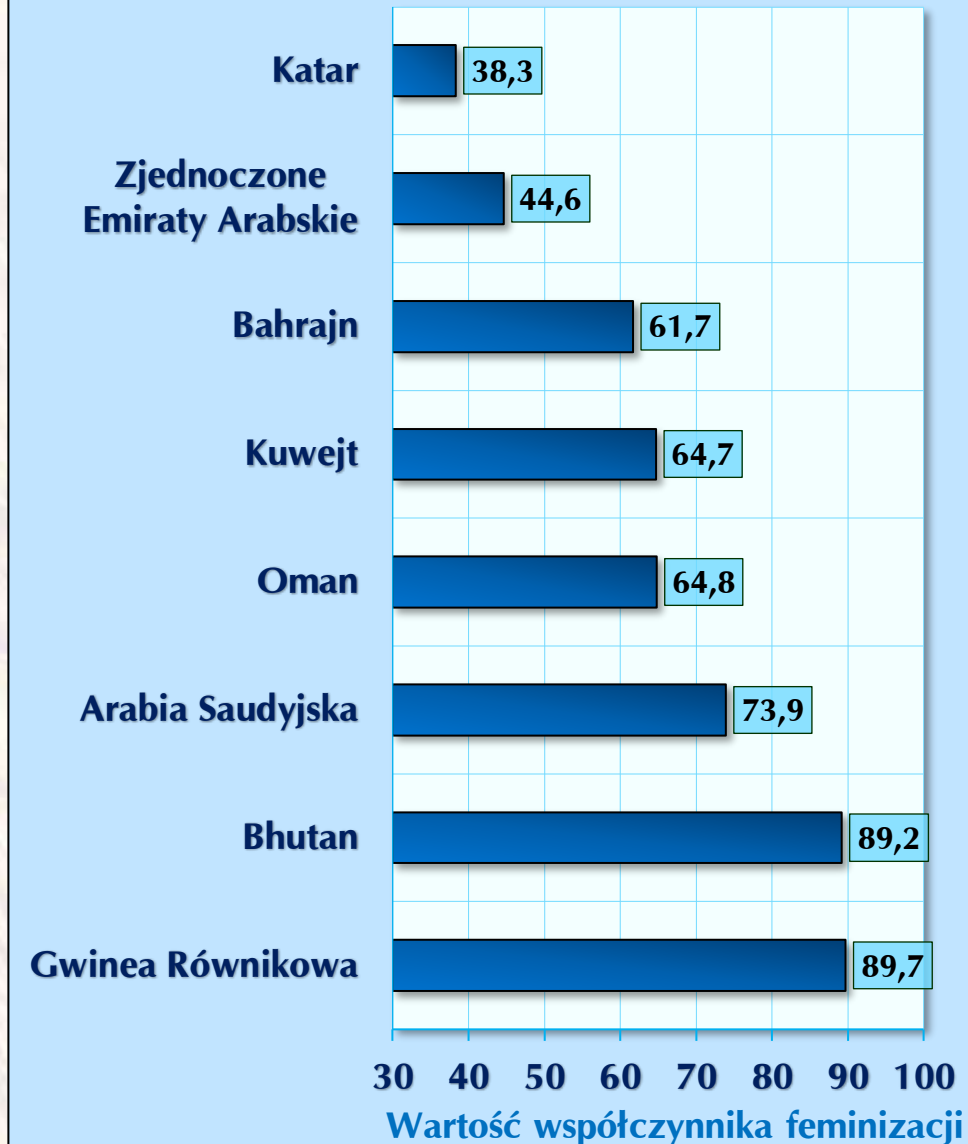

Kraje naftowe Zatoki Perskiej oraz inne kraje zasobne w surowce mineralne

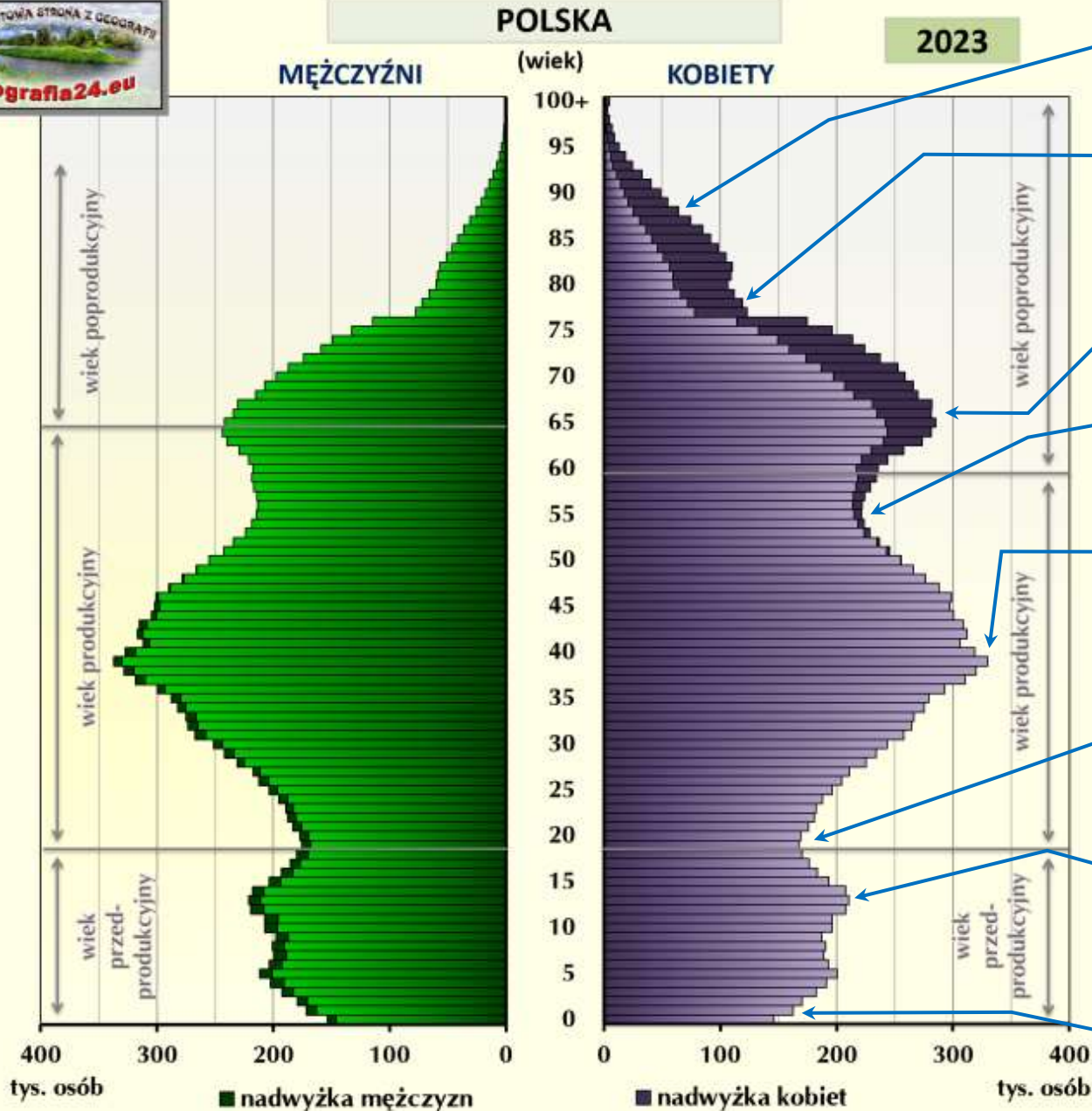
- W niektórych krajach naftowych Zatoki Perskiej (także i innych dysponujących tym surowcem lub czasem innym) występuje bardzo duża dysproporcja pomiędzy liczbą kobiet (jest ich znacznie mniej) i mężczyzn – powodem czego jest bardzo duża imigracja do pracy przy wydobywaniu ropy naftowej oraz w budownictwie.
- Kraje te cechuje specyficzna piramida płci i wieku.

Współczynnik feminizacji w 2023 r. wg danych ONZ

Piramida wg wieku i płci dla Polski w dniu 01.01.2023 r. (wg danych GUS)

Liczebność roczników urodzonych w okresie międzywojennym maleje z przyczyn naturalnych.

Wcięcie przy grupie wiekowej 77-81 lat jest odzwierciedleniem niewielkiej liczby urodzeń oraz dużej śmiertelności niemowląt i dzieci podczas II wojny światowej.

Wybrzuszenie w przedziale wiekowym 62-76 lat ukazuje **powojenny wyż kompensacyjny**.

Wcięcie w przedziale wiekowym 47-61 lat to **niż demograficzny** odnoszący się do dzieci mniej licznych roczników okupacji.

Wybrzuszenie w przedziale wiekowym 30-46 lat to **wyż demograficzny lat 70. i 80. XX w.** będący **echem powojennego wyżu kompensacyjnego**.

Wcięcie w przedziale wiekowym 17-23 lat jest **echem poprzedniego niżu demograficznego z lat 60.** Niewielka liczba urodzeń to m.in. **skutek dominującego modelu rodziny 2+1 oraz transformacji ustrojowej**.

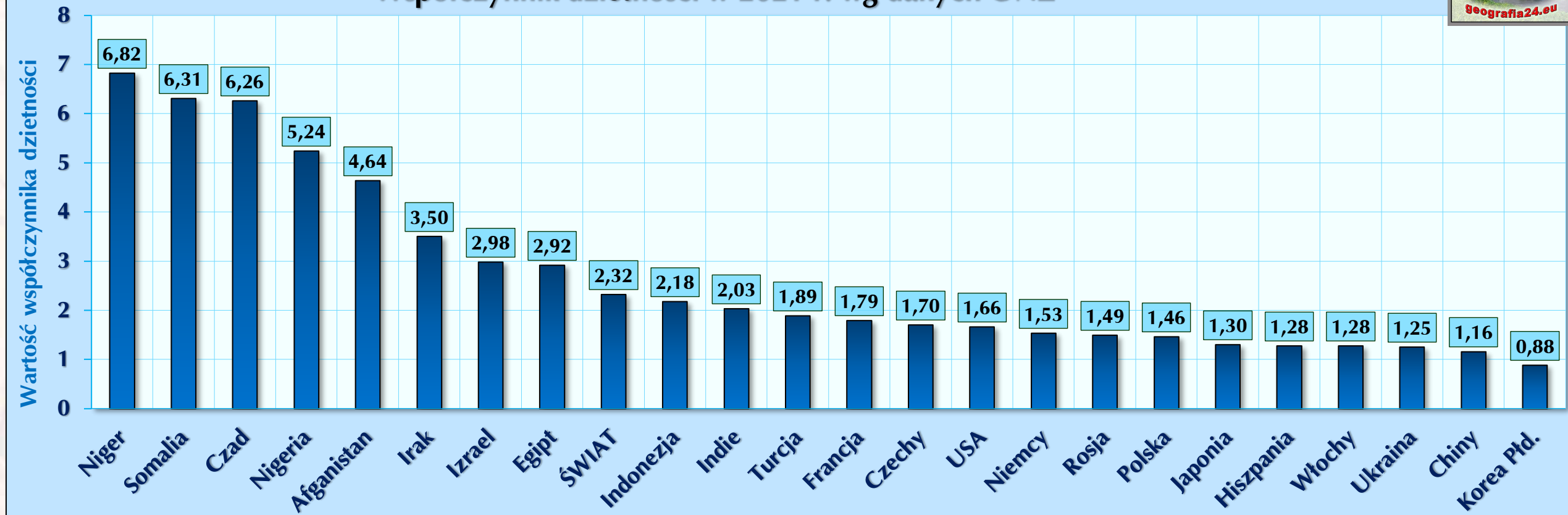
Niewielkie wybrzuszenie w przedziale wiekowym 10-16 lat to **słaby wyż demograficzny** będący **echem wyżu z lat 70. i 80. XX w.**

Wąska podstawa piramidy wieku i płci świadczy o niskim przyroście naturalnym (niskiej dzietności kobiet i niżu demograficznym). W celu przeciwdziałania negatywnym skutkom tego procesu został wprowadzony, m.in. **program 500+**.

Współczynnik dzietności (współczynnik płodności) w 2021 roku

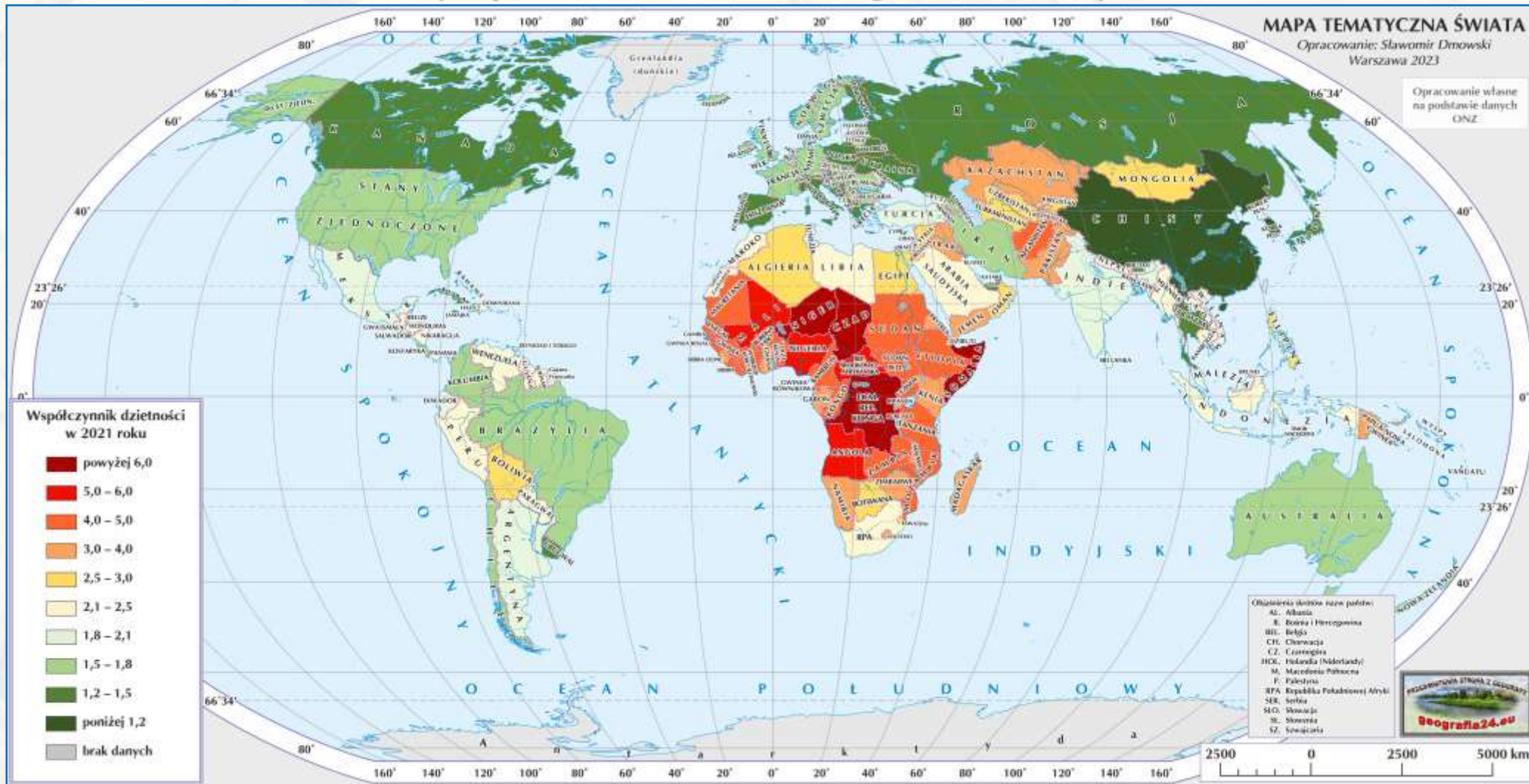
- **Współczynnik dzietności** – współczynnik określający liczbę urodzonych dzieci przypadających na jedną kobietę w wieku rozrodczym (15-49 lat).
- Jest on bardzo ważnym wskaźnikiem demograficznym z punktu widzenia kształtowania się obecnej i przyszłej sytuacji demograficznej danych krajów świata.
- Przyjmuje się, iż współczynnik dzietności między **2,10 : 2,15** jest poziomem zapewniającym zastępowalność pokoleń – Polska na świecie zajmuje czołowe miejsce (ale od końca – jest tragicznie źle, choć lepiej niż niedawno).

Współczynnik dzietności w 2021 r. wg danych ONZ

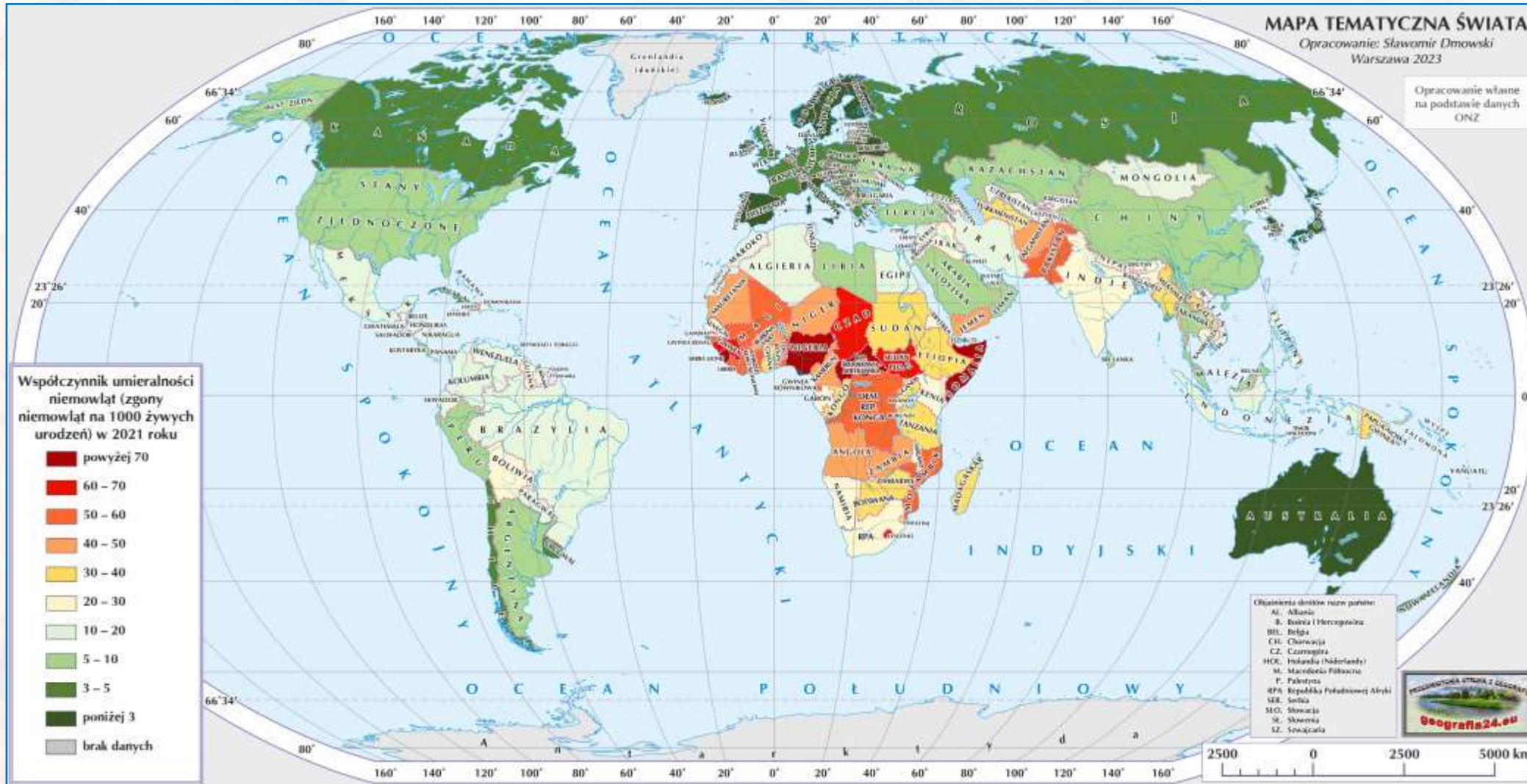
Współczynnik dzietności na świecie w 2021 r.

- **Najwyższe wartości współczynnika dzietności** obserwujemy w **najbiedniejszych krajach** (regionach) świata, m.in.: **Afryki Subsaharyjskiej** i **“bardziej wyznaniowych”**, w szczególności dotyczy to islamu, np. Afganistan i Pakistan.
- **Najniższe wartości** występują w **Europie** (szczególnie Europie Południowej i Środkowej i Wschodniej), **Chinach, Japonii** i **Korei Południowej** (w tym państwie dążenie do osiągnięcia dobrobytu i sukcesu zmniejsza dzietność).

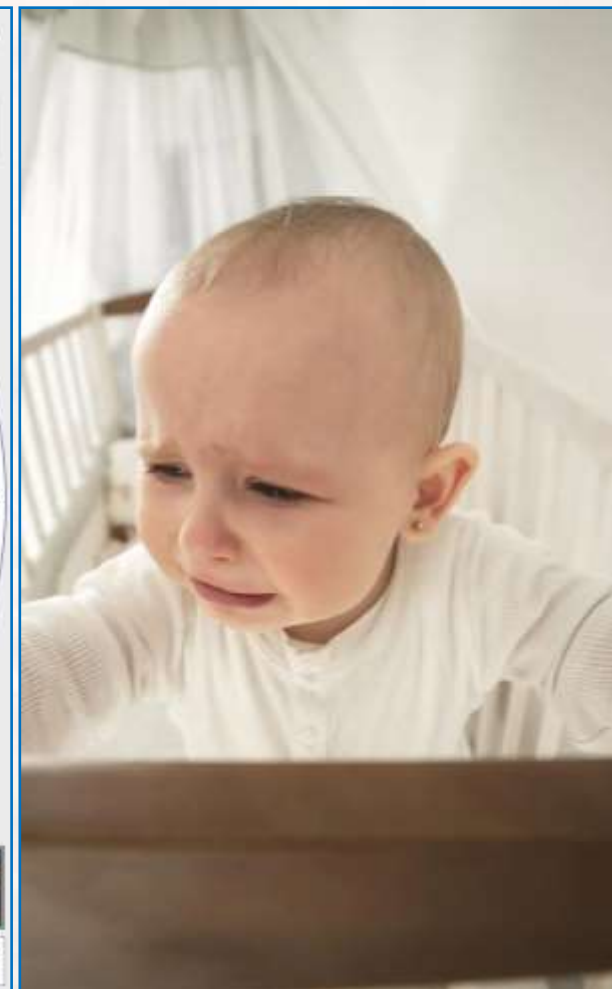
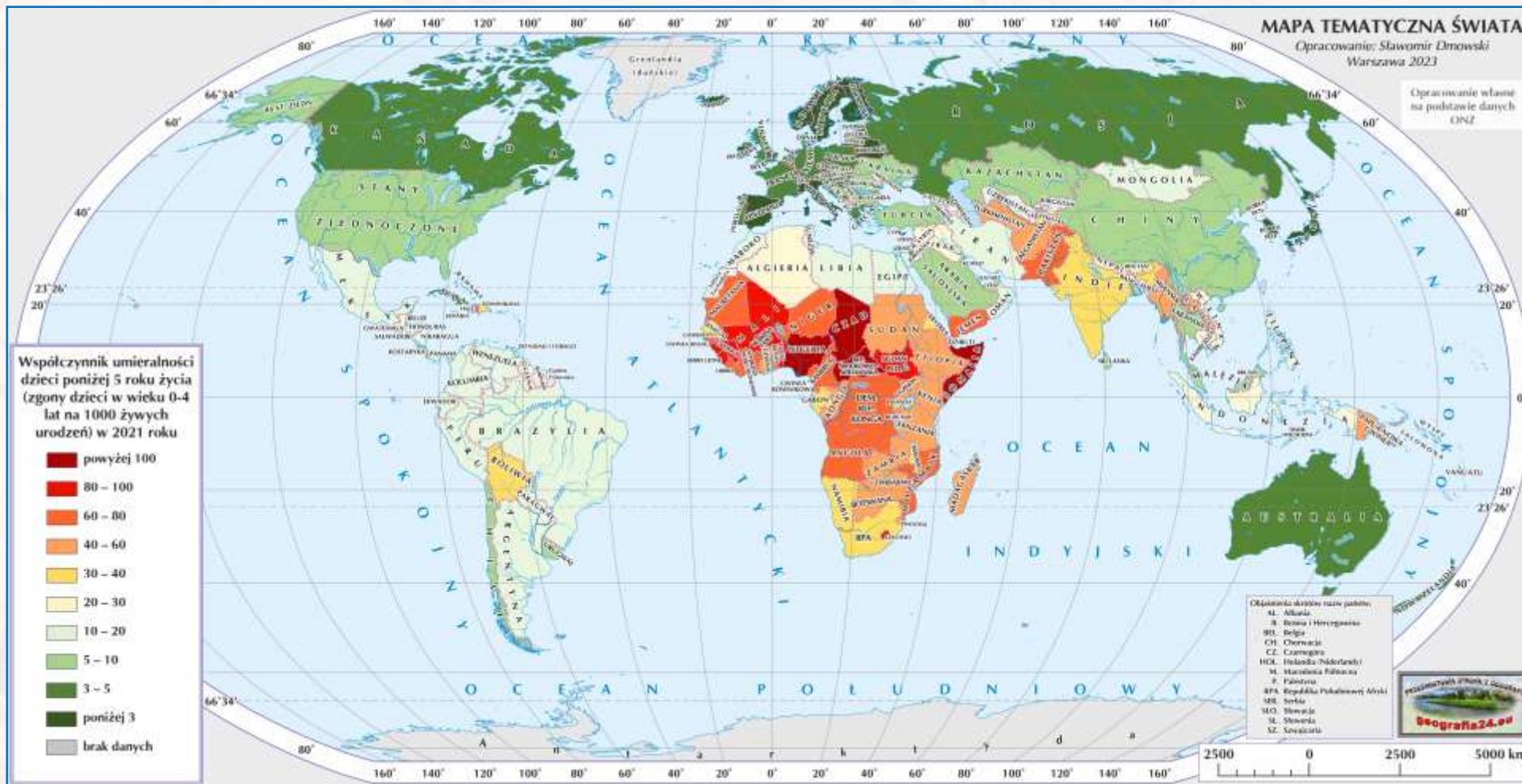
Umieralność niemowląt

→ **Współczynnik umieralności niemowląt** – stosunek liczby zgonów niemowląt (tj. dzieci w wieku 0-1 lat) do liczby urodzeń żywych jest **najwyższy** w **krajach słabo rozwiniętych** (choć tu sukcesywnie obserwujemy dużą poprawę), a **najniższy** w **Europie** (w szczególności w Skandynawii, Islandii i państwach Europy Południowej), **Ameryce Północnej**, **Australii**, **Japonii**, **Korei Południowej** i **innych krajach wysoko rozwiniętych**.

Umieralność dzieci poniżej 5 roku życia

- **Współczynnik umieralności dzieci poniżej 5 roku życia** – stosunek liczby zgonów dzieci poniżej piątego roku życia (tj. dzieci w wieku 0-4 lat) do liczby urodzeń żywych.
- Wskaźnik ten wraz z umieralnością niemowląt obrazuje ogólny poziom ochrony zdrowia społeczeństwa oraz opieki nad ciężarną i noworodkiem w poszczególnych państwach świata.
- Podobnie w tym przypadku **z najgorszą sytuacją mamy do czynienia w Afryce Subsaharyjskiej i Azji Południowej.**

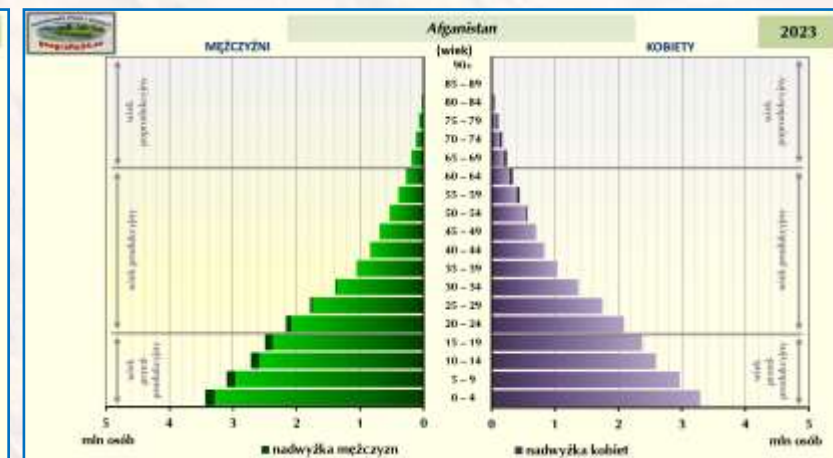
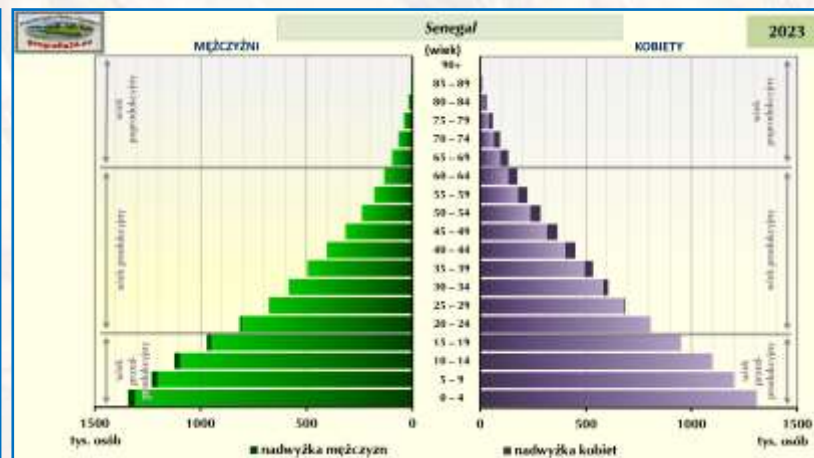
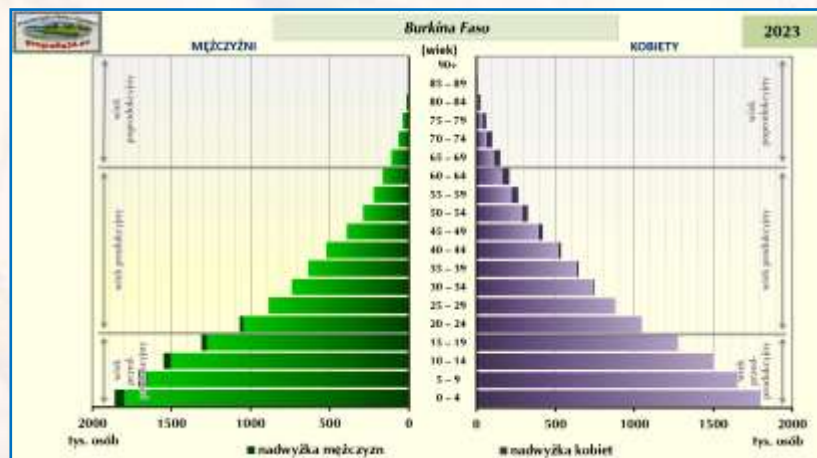
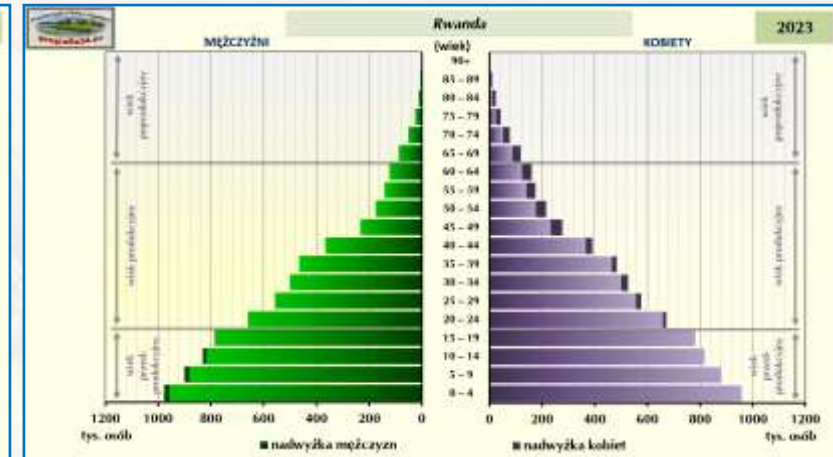
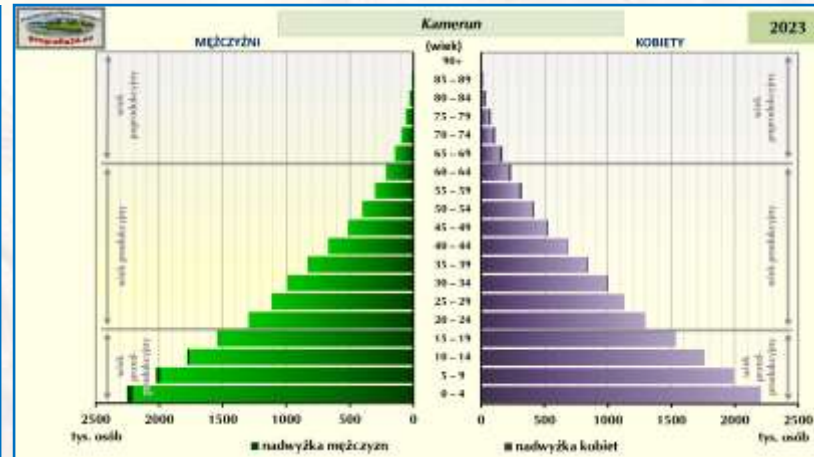
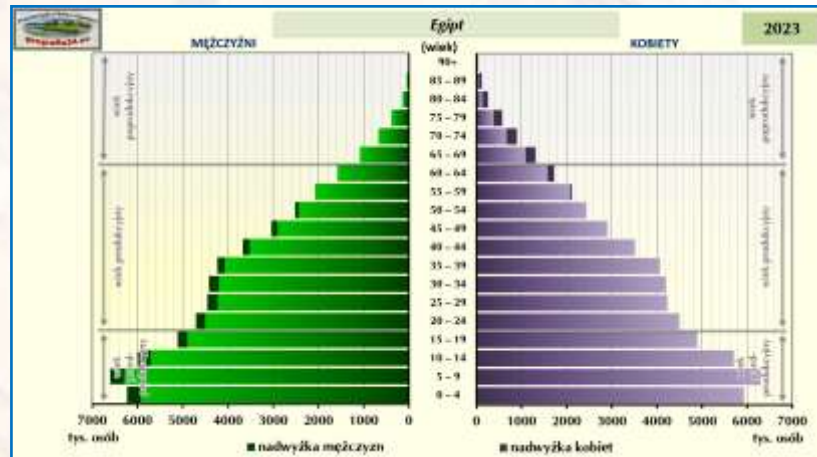

Informacje uzupełniające do samodzielnej analizy

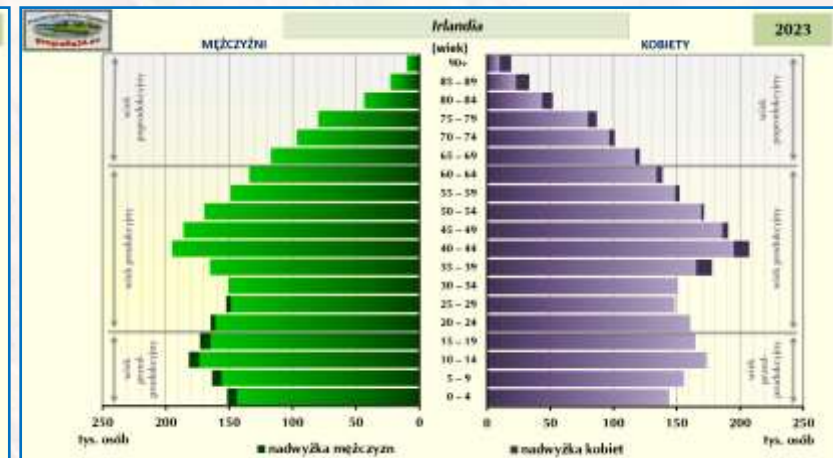
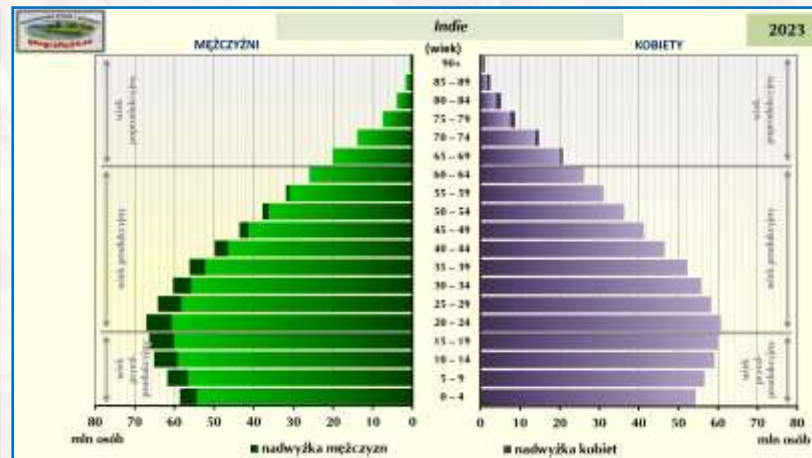
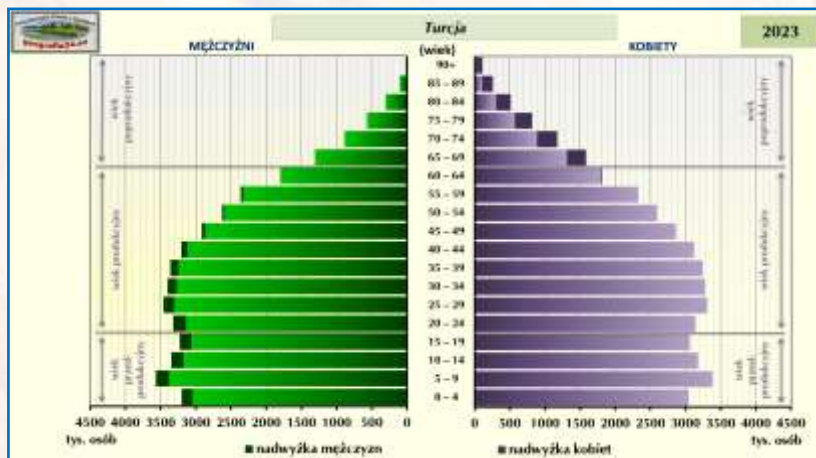
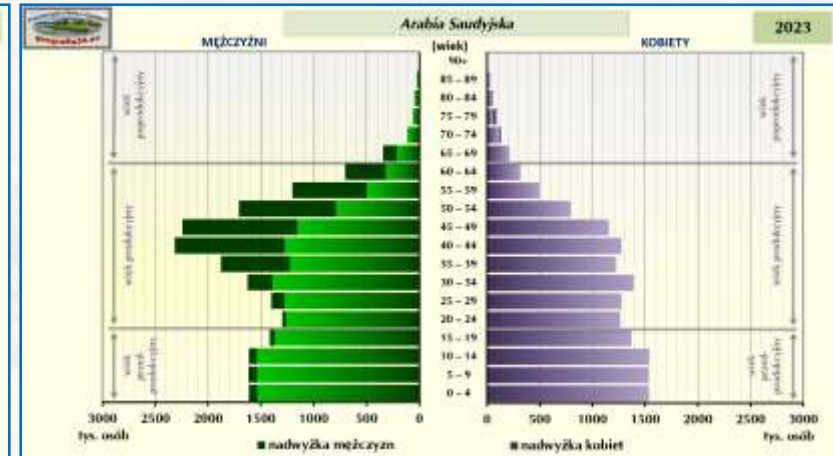
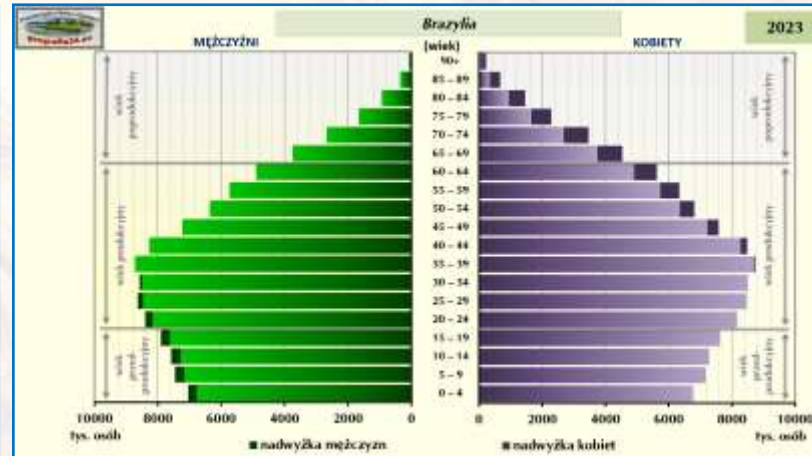
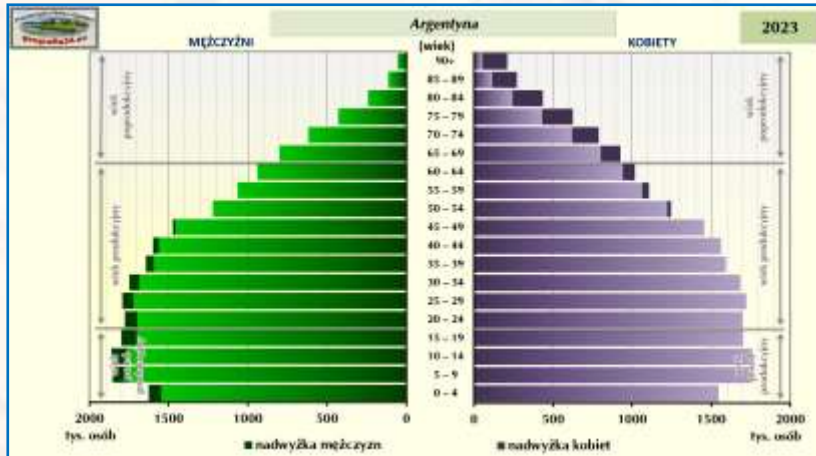
Spółeczeństwa młode (młodości demograficznej, progresywne, rozwojowe)

- **Spółeczeństwa młode** (kraje młodości demograficznej, progresywne, rozwojowe)
 - kraje słabo rozwinięte i znaczna część pręźnie rozwijających się pod względem demograficznym państw średnio rozwiniętych gospodarczo.
- Państwa tej grupy znajdują się w I lub II fazie rozwoju demograficznego.
- Charakteryzującej się wysokim przyrostem naturalnym, wysoką dzietnością kobiet oraz stosunkowo niską przeciętną długością trwania życia.

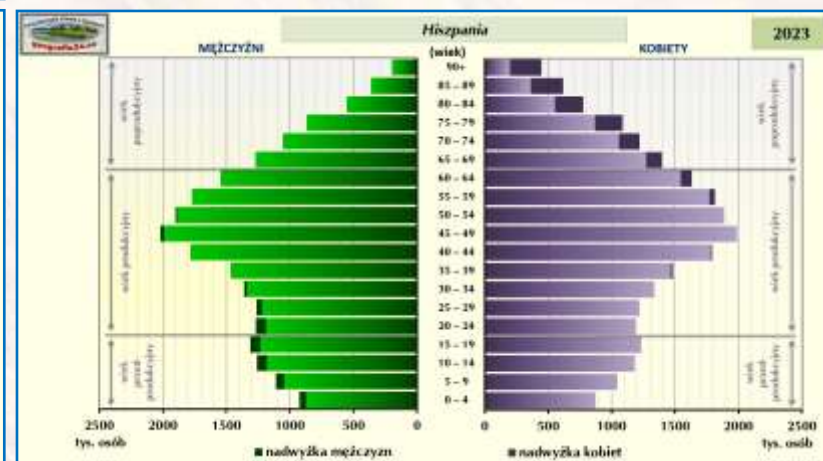
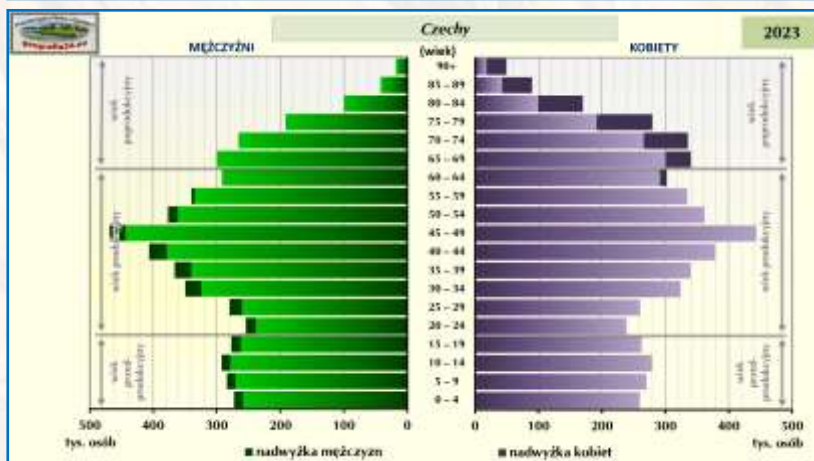
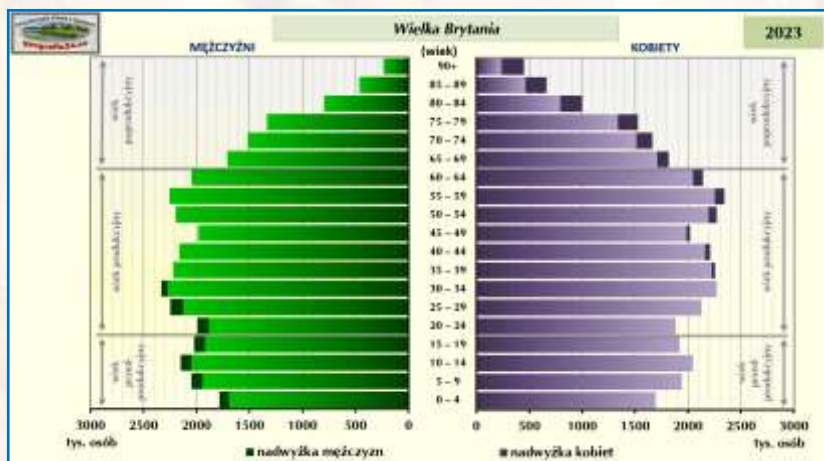
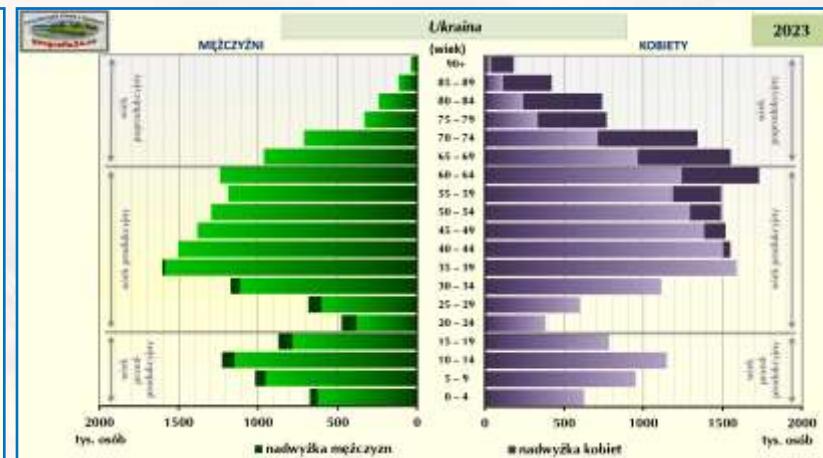
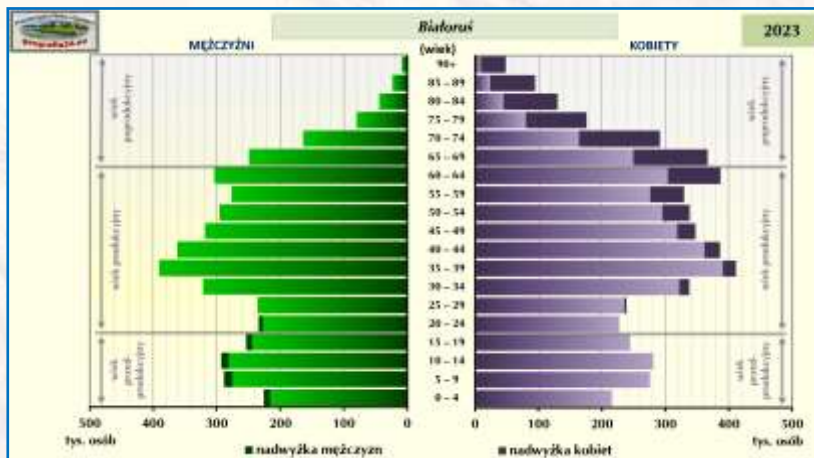
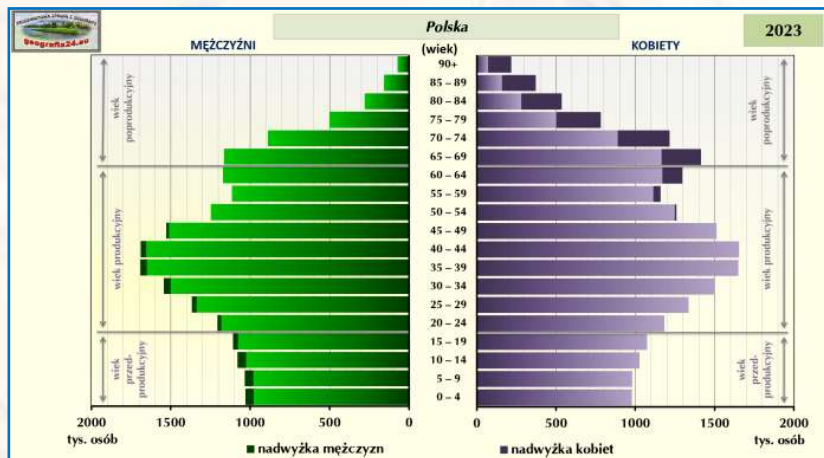
Spółeczeństwa starzejące się (dojrzałości demograficznej, zastoju, stacjonarne)

- **Spółeczeństwa starzejące się (kraje dojrzałości demograficznej, stacjonarne, zastoju)** – część państw średnio rozwiniętych gospodarczo (o wyższym stopniu rozwoju) znajdujących się w III fazie rozwoju demograficznego oraz niektóre kraje wysoko rozwinięte, będące w IV fazie (prowadzące politykę pronatalistyczną).
- Występuje największy udział osób w wieku produkcyjnym oraz zmniejszający się udział dzieci i młodzieży (w wieku przedprodukcyjnym), przy stale wzrastającym udziale osób starszych (w wieku poprodukcyjnym), np. Chiny, Stany Zjednoczone, Izrael, Irlandia, Indie i Brazylia.

Społeczeństwa stare (starości demograficznej, regresywne)

- **Społeczeństwa stare (kraje starości demograficznej, regresywne)** – niektóre kraje wysoko rozwinięte gospodarczo charakteryzujące się niską dzietnością kobiet, niewielkim przyrostem naturalnym, znaczna liczą osób w wieku poprodukcyjnym i niską w wieku przedprodukcyjnym oraz długą przeciętną długością trwania życia.
- Występuje typowy dla regresu demograficznego duży udział roczników po 65 roku życia (osoby takie stanowią ponad 20% osób w społeczeństwie) i bardzo mały dzieci i młodzieży, stąd piramida jest wąska u podstawy i dość szeroka w górnej części, np. Japonia, Niemcy, Włochy, Francja, Ukraina i Polska.

KONIEC

Materiały pomocnicze do nauki
Opracowane w celach edukacyjnych (niekomercyjnych)

Opracowanie i redakcja: *Sławomir Dmowski*
Kontakt: *kontakt@geografia24.eu*

WSZELKIE PRAWA ZASTRZEŻONE
- KOPIOWANIE ZABRONIONE -